

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KATLİAMIN 7. YILI
Roboski davası
AİHM'den büyüktür

URFA'DA ÖLÜMCÜL GERİLİM
Vallahi billahi
Suriyeli değiliz

KORKUT BORATAV'LA
GÜNCEL TARİH
Ümitvar olmak için
birkaç ipucu

İDRİS BALUKEN'LE
"ÜÇ KIRIK DAL"
Dil kalbin
aynasıdır

GREVDEKİ GRİPİN İŞÇİLERİ
Nefes almak istiyoruz

50. YILDÖNÜMÜNDE
SARTRE-KIZIL DANNY
Hayal gücü iktidara

ANDREA FUMAGALLI'YLE
İTALYA, AB VE ÖTESİ
Asıl mesele
sınıf bileşenleri

THE BEATLES
"BEYAZ ALBÜM"
50 YAŞINDA
Uzayda 20000 fersah

İKİ PERDELİK
KÜRESEL
"GÖLGE OYUNU"

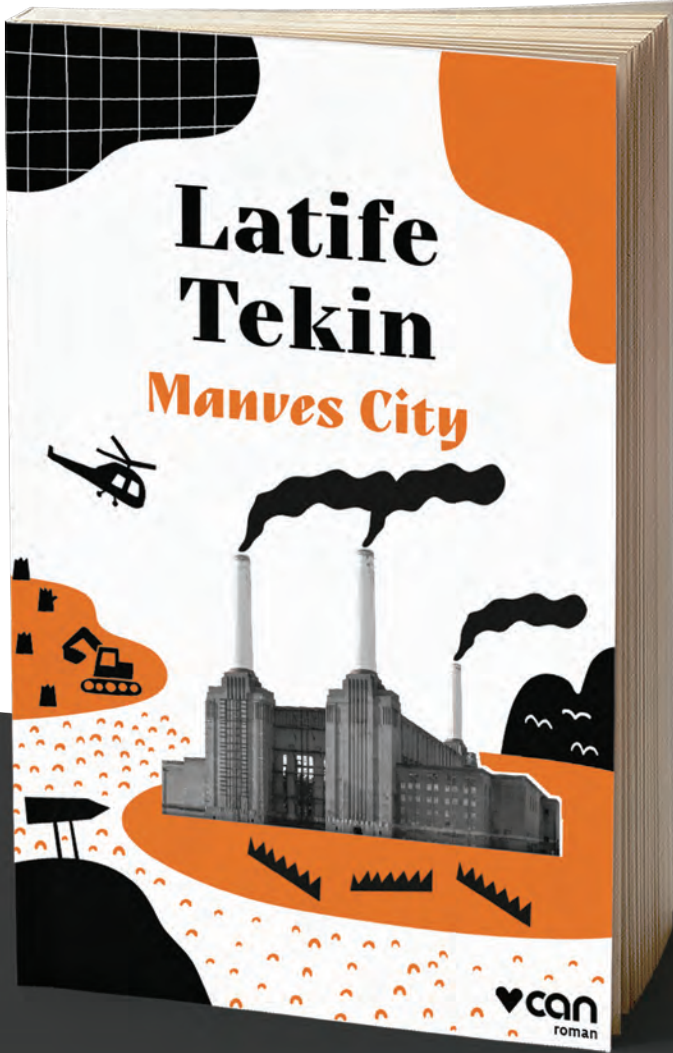
KAMRAN ERKAÇMAZ'LA
"ACININ İKİ YÜZÜ"
Analar, babalar,
kardeşler, eşler

ONUR HAMZAOĞLU'YLA
YEREL SEÇİM SÜRECİ
Örgüt bağı olmadan
örgütlülük

ŞÜKRÜ ARGİN'DAN
"BÜYÜK GERİLEME" ÜZERİNE
Küresel "gölge oyunu"-1

Hacivat ile Karagöz gene karşı karşıya

Latife Tekin.

Türkçenin en önemli yazarlarından Latife Tekin, dokuz yıllık bir aradan sonra, birbirine el uzatan iki romanla okurların karşısına çıkıyor. **Manves City** ve **Sürüklenme**, yaşadığımız acımasız ve hoyrat günlere ayna tutuyor.

Katkıda bulunanlar: Alâra Kuset, Alican Tayla, Arslan Eroğlu, Ayşegül Oğuz, Banu Yıldırım Genç, Çiğdem Öztürk, Demet Ş. Dinler, Derya Bengi, Elvan Kılıncım, Emine Bora, Ender Ergün, Erdir Zat, Eren Barış, Erselan Aktan, Ertan Keskinsoy, Ethemcan Turhan, Göksun Yazıcı, Hakan Karataş, Hakan Lokanoğlu, Halil Burak Öz, İlker Aksoy, İrfan Aktan, Kerem Eksen, Merve Erol, Murat Türker, Özay Selmo, Ragıp Duran, Semih Sökmen, Serkan Seymen, Siren İdemen, Sungu Çapan, Şahan Nuhuğlu, Tora Pekin, Tuba Çameli, Ulaş Özdemir, Ulus Atayurt, Utku Toy, Ümit Ünal, Yiğit Atılğan, Yücel Göktürk

Baskı: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi
No: 12, 197-203 Topkapı - İstanbul
Tel: 0212 612 58 60
Basım yeri ve tarihi: İstanbul, Aralık 2018
Dağıtım: Punto Kitap Hizmetleri
Yönetim yeri: Tomtom Mah. İstiklal Cad.
No: 189 Turhal Han Kat: 2 Daire: 3
Beyoğlu - İstanbul
Telefon: 0533 514 90 49
E-posta: express@birdirbir.org
Abonelik: abonelik@birdirbir.org

birartibir.org | birdirbir.org
twitter.com/birartibirorg | twitter.com/birdirbirorg
Facebook: EXPRESS - Enternasyonal Şalala

Yıl: 25 • Sayı: 167 • Aralık 2018 - Şubat 2019
İmtiyaz hakkı: Özay Selmo
Sorumlu yazışları müdürü: Merve Erol
İlan irtibat: Ayşegül Oğuz (0546 680 99 19) -
Özay Selmo (0533 514 90 49)

YEREL SÜRELİ YAYINDIR.
ÜÇ AYDA BİR YAYINLANIR.
ISSN 1307 - 461X

Küresel
"gölge
oyunu"
s.48

Korkut Boratav,
güncel tarih
s. 24

İÇİNDEKİLER

3 • Meram

MAVİ DAKİLO

4 • Bir savunmadan bölümler –Ragıp Duran

ŞEHİR HATLARI

- 5 • Amsterdam: IDFA'da Agassi belgeseli
- 6 • Çin - Shenzhen: Gelecek gelmiş
- 8 • İstanbul - Avcılar: Gripin grevi
- 10 • Urfa'nın 6-7 Eylül'ü ve Suriyeliler
- 12 • Roboski: Katliamın yedinci yılı

HAL VE GİDİŞ

- 13 • Kamran Erkaçmaz'la *Acının İki Yüzü*
- 18 • HDK eşsözcüsü Onur Hamzaoğlu
- 24 • Korkut Boratav'la güncel tarih

RADYO EXPRESS

28 • İktisatçı Andrea Fumagalli ile İtalya'da yükselen sağ ve Avrupa'nın ufku

KIRAAT

- 32 • Dumanı Üstünde
- 34 • İdris Baluken'le *Üç Kırık Dal*
- 38 • Talin Suciyan'la *Modern Türkiye'de Ermeniler*

AĞIR EXPRESS

- 43 • 20 Mayıs 1968: Jean-Paul Sartre - Daniel Cohn-Bendit
- 48 • İki perdelik küresel "gölge oyunu" -Şükrü Argın

MÜZİK DOLABI

- 56 • *Albümler:* Neneh Cherry, The Good, The Bad & The Queen, Julia Holter, Marianne Faithfull
- 58 • The Beatles: *Beyaz Albüm*'ün 50. yılı
- 64 • Dil Tarih Coğrafya

Gripin grevi s. 8

Sartre-Kızıl Dany s.43

Kamran Erkaçmaz s.13

Barbarella,
DTC s. 64

The Beatles,
"Beyaz Albüm", s. 58

Tuğrul Eryılmaz, Asu Maro'yla yaptığı söyleşide 68'li olmanın anlamını, o dönemki arkadaşlıklarını, tanıklıklarını, TRT'den Nokta'ya, Yeni Gündem'den Sokak'a ve Radikal İki'ye gazetecilik serüvenini, tanıdığı onlarca insanı renkli ve sivri dilli üslubuyla, hiç sakınmadan anlatıyor.

CEM DİNLENMİŞ
HER ŞEY OLUR
224 sayfa

NAGEHAN TOKDOĞAN
YENİ OSMANLILIK
HİNÇ, NOSTALJİ, NARSİZİZM
Araştırma İnceleme, 286 sayfa

ENZO TRAVERSO
SOLUN MELANKOLİSİ
MARKSİZM, TARİH VE BELLEK
Çeviren: Elif Ersavcı
Politika, 348 sayfa

AHMET ÖZCAN
"AMA EŞKİYALIK ÇAĞI KAPANDI!"
MODERN TÜRKİYE'DE SON KÜRT EŞKİYALIK ÇAĞI (1950-1970)
Araştırma İnceleme, 259 sayfa

DERLEYENLER: YALÇIN ÇAKMAK, TUNCAY ŞUR
KÜRT TARİHİ VE SİYASETİNDEN PORTELER
Araştırma İnceleme, 447 sayfa

TAYFUN PİRSELİMOĞLU
ÇÖLÜN ÖBÜR TARAFI
Türkçe Edebiyat, 163 sayfa

WOLFGANG SCHORLAU
KAVURAN SOĞUK
Çeviren: Hülki Demirel
Dünya Edebiyatı, 219 sayfa

ERCAN KESAL
KENDİ IŞIĞINDA YANAN ADAM
TANIĞIĞIM METİN ERKAN
Türkçe Edebiyat, 139 sayfa

GÉRARD TIXIER, CLOTHILDE TOURTE
ANOREKSİYA VE BULİMİYA
ÇOCUĞUNUZU NASIL ANLAR VE ONA NASIL YARDIMCI OLURSUNUZ?
Çeviren: Mercan Yurdakuler Uluengin
Psykhe, 160 sayfa

EDGAR ALLAN POE
MORGUE SOKAĞI CİNAYETİ
SEÇME ÖYKÜLER
Çeviren: Hasan Fehmi Nemli
İletişim Çocuk Klasikleri, 228 sayfa

Ayşe Buğra'nın özgürlükle eşitliğin bir arada var olduğu bir topluma dair duyduğu temel kaygı etrafında şekillenen, sosyal bilim hocalığının ilham verdiği bir kitap... Piyasa toplumuna, emek süreçlerine, sosyal politikalara, hep eşitlik ve özgürlüğün hakkını verme kaygısıyla bakan kapsamlı bir derleme.

Araştırma İnceleme, 614 sayfa

Esin perileri

Bir şarkı turalım bizim olsun, bir şarkı tutun sizin olsun. Bizimki *Only The Blues*, Donovan söylüyor: “Biri çıkagelir / matrak ve apansız / korkunu, endişeni dağıtır”.¹

Bir aşk şarkısı; aşk şarkılarının birçoğu gibi, siyasala da cuk. Birileri çıkagelir, matrak ve apansız, endişeleri dağıtır. O kadarla da kalmaz, kalıcı izler bırakır. Ve o izler kimileyin esin perisi olur.

50. yılını geride bırakırken, 68’in izlerinden birini hatırlayalım. Kaldırım taşlarının altında sadece kumsal yoktu, Grenelle anlaşması vardı: 27 Mayıs’ta başlayan ve 30 saat süren müzakereler sonucunda, iş saati haftada 40’a inmiş, asgari ücret yüzde 35 artmıştı!

Öğrenciler sokağa çıktığında, işçiler mesafeli durmuştu, “bu muhallebi çocukları ne ayak?” misali. Çok geçmeden, Reşat Ekrem Koçu tabiriyle, ayakdaş oldular. Cohn-Bendit, “Kızıl Danny” olduğu günlerde, Sartre’a anlatıyor: “Bu rejime karşı hiçbir şey yapamayız’ efsanesini yıktık. İşçiler de bu gedikten içeri girdi. Belki sonuna kadar gitmeyecekler, ama daha sonra başka patlamalar olacaktır. Öğrencilerle işçilerin buluşması ancak eylemin dinamizmi içinde mümkün.”²

68 Şubat’ında, Paris taşrasındaki Nanterre Üniversitesi öğrencileri eyleme geçtiğinde, kim öngörebilirdi, dünya tarihine büyük harflerle yazılacak Mayıs’ın başladığını? Ama işte, çıkageldiler, matrak ve apansız. Korkuyu da dağıttılar, rejimi de.

Ya da 1 Ocak’ta 25. yılını idrak edeceğimiz Zapatista kalkışması: 1993 noelinde, kim derdi ki, Meksika’nın güneydoğusundan birileri çıkagelecek, dünya soluna ilham verecek?

Ya da 1999’da Seattle’ı, 2008’de “Occupy Wall Street”i, 2011’de Arap baharını, 2013’te Gezi’yi... 2014’te, sonra fena çuvasalar da Syriza’yı ve Öfkeli’leri, 2015’te Corbyn’i, 2016’da Sanders’ı, ve evet, 2018’in Sarı Yeleklere’ini hangi sismograf söyleyebilirdi?

Zapatistalar “görünür olmak için yüzümüzü örttük” diyordu. Fransa’nın öfkelipleri “yüksek görünürlük” yelekleri giydi. Görünür oldular olmasına, ama kimin ne gördüğü nereden baktığına bağlı. Peki, biz nereden bakıyoruz, bakmalıyız?

“Buluşmak” nasıl “öncelikle bir etik, insanın kendisini başkalarına açma etiği” ise Zapatist Marcos’un dediği gibi, bakmak da öyle, öncelikle bir etik, insanın gözünü başkalarına açma etiği. Fakat etik denen şey zembille inmiyor, aidiyetlerle oluşuyor. Üstelik, bir kere oluştu diye tamam olmuyor, sürekli yeniden, yeniden oluşuyor. Yani, “hamdık, piştik” değil, pişiyoruz. Kendimizi pişirmeyi boşlayınca, Kassovitz’leşmek uzak ihtimal değil. Banliyö gençliğini çarpıcı bir dille anlatan *La Haine*’in (1995) yönetmeni, solcu Mathieu Kassovitz’in Sarı Yeleklere’ye bakışı:

“Aptallar sürüsü”.³

Aidiyet sınıfsal, etnik-millî, dinsel, cinsel tanımlara indirgenebilir bir durum değil. Seçim, tercih meselesi. Aksi halde, örneğin Sırrı Süreyya Önder’in konumu nasıl açıklanabilir? Ya da Osman Kavala’nın? Ya da Ragıp Duran’ın ve Ayşe Düzkın’ın? Niçin bulundukları yerdeler? Sartre’ın tarifiyle, özgür ve dolayısıyla sorumlu oldukları için. Sözlerine, çabalarına ait oldukları için. Önder’in cezaevine girerken dediği gibi: “Ettiğimiz her laf, yürüttüğümüz bütün çabalar onurumuzdur. Bedel gerekiyorsa ödemek de öyle.”

Nesne-sınıf

Sarı Yeleklere bahsinde Kassovitz alıntıladığımız tutumu alırken, onunla aşağı yukarı aynı sosyo-kültürel ortamdan gelen genç edebiyatçı Edouard Louis başka bir aidiyetle, başka bir etikle bakıyor:

“Fotoğraflarda acı çeken bedenler, çalışmaktan, yorgunluktan, kötü beslenmekten, aşağılanmaktan, dışlanmışlıktan harap olmuş bedenler görüyordum, yorgun eller, çökmüş sırtlar, takatsiz bakışlar... Egemenler için halk sınıfları, Bourdieu’nün deyişiyle, nesne-sınıfı temsil eder; söylemle manipüle edilebilir bir nesne: bir gün iyi yürekli otantik garibanlar, ertesi gün ırkçılar, homofobikler. İki durumda da altta yatan niyet aynı: Halk sınıflarının sözünün ortaya çıkmasına engel olmak.”⁴

Sarı Yeleklere’den ve Zapatistalardan ders niyetine alacağımız esin çok. Birkaç örnekle yetinelim. Rivayete göre, Zapatista komutanlarından biri Avrupa’daki bir toplantıda, şöyle diyor: “Biraz tempo düşürün, göreceksiniz birçok şey kendiliğinden hallolacak.” Paul Virilio’nun *Hız ve Politika* kitabına mı referans veriyor, yavaş gıda, yavaş şehir, yavaş gazetecilik gibi bir ufku mu kastediyor, bilinmez. Bir Donovan şarkısı daha döndürelim. *Dig Slowness*. Yavaşlığa övgü.

Fiyakalı laf olsun diye değil, saat 12:15 diye söylüyoruz.⁵ Art arda üç kritik dönemeçte, “felaketi” önlemek için telaşla koşturuyorduk. 24 Haziran itibarıyla, önleyemediğimiz durumdayız. Telaşa, aceleye mahal yok, sakın ve yavaş ve sağlam adımlar atmanın ve ufka bakarak yürümenin zamanı. Saat 12:15.

Sarı Yeleklere’ye gelince... Onlar adına, Za-

patista komutanına kafiye yapalım: “Biraz şu burun kıvrımadan vazgeçin, birçok şey kendiliğinden hallolacak”. Belki de o “Hacivat sol”a karşı nezaketi elden bırakmalı. Nazan Öncel söylesin: “Sokayım politikana”, politikanıza.

Çapraz bağlar

24 Kasım’da, Paris’te, kadın örgütlerinin Kadına Şiddete Hayır yürüşüyü ile Sarı Yeleklere’in yürüyüşünün aynı güzergahta olması, ortamın gerilme ihtimalini gündeme getirmişti. Öyle ya, bir tarafta feministler, öbür tarafta “maçolar”, “homofobikler”. Ama tersi oldu: Yan yana geldiler ve –küçük gruplar halinde olsa da– birlikte yürüdüler.

Gezi’yi hatırlayalım, feministler ile Çarşı arasındaki kısa süreli gerilimi ve sonraki buluşmayı, “kendini açma –ve aşma– etiği”ni. Bu, sadece o olayın değil, Badiou’nun kavramıyla, bütün “Olay”ın asal rengiydi. Farklı mücadeleler, siyasal eğilimler, örgütlenmeler yan yanaydı, örgütsel bağları aşan bir örgütlülük⁶ vardı. Sonrasında, 7 Haziran’da, 16 Nisan’da, 24 Haziran’da aynı türden bir örgütlülük kendiliğinden oluşmuştu.

Ama, yan yana durmak yetmiyor, bir araya getiren konjonktür geçince evli evine... Eylül 2017 sayımızda vurguladığımız üzere, mesele farklı mücadelelerin eklemlenmesi. Daha kestirmesi, “çapraz bağlar”. Andığımız sayıda, Chantal Mouffe’un tezlerine odak ayardı yapmıştık, kavramın temeli ise 1970’lerden, Sartre-Simone de Beauvoir’dan.⁷

Sarı Yeleklere’ye dönelim. “Örgüt bağı olmayan bir örgütlülük”; yol yüründükçe, kervan düzülüyor, kapsayıcılığı genişliyor. Masaya koydukları 42 talep hem farklı mücadeleleri birbirine eklemlenme istikametine hem neoliberal hegemonyayı sarsıcı nitelikte.⁸

Bardağı taşıran damla, Sarı Yeleklere’i sokağa döken akaryakıt zammıydı, hükümet geri adım attı, altı ay askıya aldı. Bardak hâlâ dolu. Ve Fransa, birçok yer gibi, bütün mümkünlerin kıyısında. Türkiye ise faşizm koşullarında azalan mümkünler ile seçim sath-ı mailinde. Ve muhalefetin gündemi mâlum soru: Ne yapmalı? Zor soruya kolay cevap yok. Sadece ipuçları var. Ve çalışılacak dersler. Mesela şu 42 talebin artısı, eksisi. Mesela Corbyn söylemi. Mesela örgütlenme modelleri, mesela Sartre-Kızıl Danny’nin sözünü ettiği “aktif azınlık” ve hayal gücü.

1 Bkz. sf. 43, Jean-Paul Sartre - Daniel Cohn-Bendit söyleşi

2 birartibir.org, “Bu Fransa hangi Fransa”

3 birartibir.org, “Onlara edilen her küfür babama ediliyor”

4 Express 166, Meram

5 Bkz. sf. 18, “Örgüt bağı olmadan örgütlülük”, Onur Hamzaoglu söyleşi

6 Sartre ile Sartre Hakkında, Metis, 2016

7 birartibir.org, “42 talep”

Suç yok, dayanışma var

Hukuk ortadan kalkınca, iktidarın çıkarına göre bazı eylemler suç sayılıyor. Bir fikir, polis/mahkeme/hapishane marifetiyle ortadan kaldırılamaz ki. Bir gazetecinin mahkeme savunmasından bölümler...

RAGIP DURAN

1978'den beri gazetecilik yapıyorum. '90'lı yıllarda da üniversitelerde, lisans ve doktora düzeyinde, iletişim fakültelerinde gazetecilik/habercilik dersleri verdim. Medya konusunda üç kitabım var.

1992'de yayınlanmaya başlanan *Özgür Gündem*'in ilk genel yayın yönetmeni olarak bu gazetede kısa bir süre de olsa çalıştım. *Özgür Gündem* muhabirleri, yazarları, dağıtıcıları öldürülmüş bir gazete. Muhafız bir yayın çizgisi var, Türkiye'nin en önemli sorunu olan Kürt meselesine özel bir önem atfediyor.

Bir gazetenin genel yayın politikaları kamuoyunda, meslek örgütlerinde, medya kuruluşlarında, iletişim akademilerinde tartışılır, değerlendirilir. Adliye bu tür bir tartışmanın mecrası olamaz.

Düşünce, ifade ve basın özgürlüğü, esas olarak sadece devletin, toplumun, adliyenin uygun bulduğu fikir, görüş, yazı, karikatürler için değil, tam aksine devletin, toplumun, adliyenin hemfikir olmadığı, sarsıcı, rahatsız edici, aykırı, yeni fikirler için geçerli ve gereklidir.

Fikirler, yazılar, görüşler polis, mahkeme ya da hapishane marifetiyle engellenemez. Fikirler, yazılar ancak karşıt görüşlerle ve zaman içinde hakikatin ortaya çıkmasıyla tekdüz edilebilir ya da doğrulanır.

Bu gazete gerek siyasi iktidar, gerekse adli mekanizmalar ve gerici, ırkçı çevrelerin yoğun baskı ve saldırısı altında. Bu nedenle, *Özgür Gündem*'le mesleki dayanışma amacıyla "Nöbetçi Eş Genel Yayın Yönetmenliği" kampanyası başlatıldığında, tereddüt etmeden hem mesleki hem de vicdani olarak bu gazete ile dayanışmanın bir görev olduğuna inandım.

Geçmişten bu yana gazeteci olarak, gazete ya da dergiler, meslektaşlarımız yargılandığında, mahkûm olduğunda, yayın organları yasaklanıp toplatıldığında ya da kapatıldığında da çeşitli dayanışma etkinliklerine katılırız. *Zaman* gazetesi ya da Samanyolu televizyonu kapatıldığında, *Charlie Hebdo* çevirisi nedeniyle *Cumhuriyet* gazetesi linç edildiğinde, *Hürriyet* gazetesinin ana binası basıldığında gazeteci olarak, geçmiş olsun mesajı göndermek, yazı

yazmak, meslektaşlarımızı ziyaret etmek gibi çeşitli dayanışma etkinlikleri gerçekleştiririz. Bu eylemler sadece doğal değildir, meslek dayanışmasının zorunlu bir gereğidir.

Özgür Gündem'deki "Nöbetçi Eş Genel Yayın Yönetmenliği" de bu tür bir dayanışma faaliyetidir. Bir tür gazeteciliktir. Gazetecilik de suç değildir.

Türk Ceza Kanunu'nda "*Özgür Gündem Gazetesi ile dayanışmak suçtur*" diye bir madde olmadığı için, iddia makamı bir dizi suçlama kaleme almış.

Dayanışma suçu!

İlginçtir, çok sayıda meslektaşım da "*Özgür Gündem*'de Nöbetçi Eş Genel Yayın Yönetmenliği" kampanyasına katıldı. Onların da her birine aynı türden soruşturma açılması ve bilahare dava açılması manidardır. Sanki tek

Türk Ceza Kanunu'nda "Özgür Gündem Gazetesi ile dayanışmak suçtur" diye bir madde olmadığı için, iddia makamı bir dizi suçlama kaleme almış. Sıraladığım tüm neden ve gerekçelerle, iddianamede isnat edilen bütün suçları reddediyorum.

tek haberler değil de dayanışma ve dayanışma gösterenler suçlanıyor gibi. Üstelik geçmişte farklı medya kuruluşları için yapılan dayanışma etkinlikleri hakkında herhangi bir soruşturma açılmamışken, *Özgür Gündem* söz konusu olduğunda iddia makamının tutumu bana pek tutarlı görünmedi.

İddianamede bana yönelik suçlamalar, bir gazeteci olarak çok rahatsız etti: Suç işlemeye Alenen Tahrir Etmek, Suçu ve Suçluyu Övmek, Terör Örgütü Propagandası Yapmak!

Ne yazık ki, ülkemizde büyük ölçüde siyasi iktidarın denetiminde olan birçok medya organında, suç işlemeye tahrik de var, suçluyu övenler de var, terör propagandası yapanlar da var. Aslında onların yargılanması ve cezalan-

dırılması gerekiyor. Ama bu başka bir konu...

Gerçek gazetecinin işi, görevi, suçluyu belge ve kanıtlarıyla birlikte teşhir etmektir. Suçluyu övmek değildir.

Haber nedir?

Propaganda, gazeteci için, mesleki olarak zehirli bir sözcük. Gazeteci gerçeği araştırıp bulmaya çalışan ve bu gerçeği haber olarak kamuoyuna ulaştıran kişidir.

Haber gerçeği temsil eder. Propaganda ise yarım-gerçeğin ya da yalanın adıdır.

Haber gazetecinin işidir. Propaganda ise siyasetçinin kullandığı bir araçtır.

Haber ile propaganda arasında, önemli bir fark, birinin gerçeği, diğerinin ise tahrif edilmiş, abartılmış ya da küçültülmüş gerçeği aktarması.

İkinci önemli fark da şu: Gazeteci haber yaparken, o haberin konusu ve içeriği ile kişisel bir çıkar ilişkisi içinde değildir. Gazeteci/muhabir haberi kamu için yapar, yurttaş/okur öğrensinsin, bilgilensinsin diye uğraşır. Bir haberin yayınlanması ya da yayınlanmaması, muhabire herhangi bir çıkar ya da zarar getirmez.

Propagandada ise durum tamamen farklıdır. Siyasetçi ya da propagandacı kişisel, örgütsel, siyasal, mali ya da ekonomik çıkarı için propaganda yapar. En basitinden, politikacı seçim kampanyasında, bol yalanlı vaatlerde bulunurken propaganda yapar, çünkü seçmen bu propagandaya inanırsa, politikacı da seçim kazanabilir.

Propagandanın en çok tanınan olumsuz şahsiyeti, Hitler'in Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'dir. Goebbels, Nazizmi ve Hitler'i yalanla dolanla övmek zorundadır. Çünkü Goebbels, ancak Nazizm ve Hitler iktidarda olduğu sürece bakanlık yapabilir.

Gazeteci kimdir, ne yapar?

Ben gazeteci olarak, suçluyu övmem, övene karşı çıkarım.

Ben gazeteci olarak propaganda yapmam. Hiçbir şeyin propagandasını yapmam.

Gazeteci aslında kimseyi övmem. Kimse-nin propagandasını da yapmam.

Gazeteci her kişi ya da olgunun çeşitli yollarını, özelliklerini sergilemekle görevlidir. Övmek ya da lanetlemek bizim mesleğin işi değildir.

Ne yazık ki, Türkiye'de gazetecilik adı altında bir kesimin propagandasını yapan çok sayıda kalemşör mevcut. Televizyon ekranlarında da gazeteci diye, uzman diye, akademisyen diye çok sayıda propagandacıyı dinlemek zorunda kalıyoruz.

Sonuç olarak, yukarıda sıraladığım tüm bu neden ve gerekçelerle, iddianamede bana isnat edilen bütün suçları reddediyorum.

Ben sadece gazetecilik yapıyorum. Ben sadece mağdur bir gazete ile dayanışma içindeyim. Gazetecilik de, dayanışma da suç değildir.

Agassi hayatımı kurtarır mı?

Amsterdam'a, Uluslararası Belgesel Festivali IDFA'ya uzanıyoruz, geniş yelpazeli programın filmlerinden birinin çok ünlü kahramanına yakından bakıyoruz...

MURAT TÜRKER

Kasım ayı. 14'ünden 25'ine, Amsterdam başka güzel. Uluslararası Belgesel Festivali IDFA gene dünyanın binbir halini gözler önüne seriyor. O hallerden birine tanık olmak üzere yola koyuluyorum.

Hava erken kararmış, hafiften yağmur atıştırıyor. Serince bir poyraza karşı hızlı adımlarla şehrin merkezine ulaşımı sağlayan en geniş arter Vijzelstraat'tan nispi bir heyecanla sinemaya doğru ilerliyorum.

Pathé De Munt'un önüne varıp içeriye gireceğim anda sırtını sinemanın duvarına yaslamış genç bir adam silüeti dikkatimi çekiyor. Dizlerinden birini kırmış, ayaklarından biri de duvarda, şehrin fiyakalı otellerinden NH Carlton'a bakarak sigara içiyor. Dersini yeterince çalışmadığının farkına varan beynim ânında çare üretiyor, ona doğru küçük bir hamleyle, "Sen olmalısın!" diyorum İngilizce.

Düşük sıcaklığa rağmen göğüs kıllarını cömertçe teşhir edecek şekilde, beyaz gömleğinin üst kısmındaki çoğu düğme açık, üzerinde sadece deri mont gibi bir ceketle hafiften üşüyor gibi. "E, evet, sanırım öyle!" diyor. Seyredeceğim belgeselin kahramanıyla karşı karşıya gelme ihtimali aklımın köşesindeydi, ama adını ezberlemek aklıma gelmemişti. "Filmlerinden tanıyorum seni" diye giriyorum lafa, "Evet" diyor, "ama bu başka, göreceksin!"

"Farketmez" diyorum, "sektörünle ilgili herhangi bir yazı yazmak bile beni yeterince motive eder, çok ümitliyim" diye devam ediyorum, o alnını hafiften öne doğru eğip gözlerini profesyonelce gözlerime dikerken.

Porno evreninin perde arkası

Fazla uzatmadan sinemaya dalıyorum, ne de olsa seyredeceğim belgesel *Jonathan Agassi Saved My Life*, filmin kahramanı ise gay porno endüstrisinin önde giden aktörlerinden, ismi aslında kolayca ezberlenebilecek İsraili Jonathan Agassi'nin ta kendisi. De Munt'un 382 kol-

tuk kapasiteli en büyük salonu tıklım tıklım. Fakat festivaldeki LGBT konulu filmlerin resmigeçidi geleneksel "queer day" başka bir tarihte yapılacağından seyirci profili ortaya karışık.

Belgesel başından itibaren bizi sektörün bereketinden mahrum bırakmayacağını resmen ilan etmiş vaziyette, çünkü yakın çevresinin telaffuz ettiği şekliyle Yonatan, porno evreninin perde arkası başta olmak üzere, tehlikeli dünyasına hoyratça dahil ediyor bizi.

Fakat çoğu oyuncu gibi, bana 30'larının

Seyredeceğim belgesel "Jonathan Agassi Saved My Life", filmin kahramanı ise gay porno endüstrisinin önde giden aktörlerinden...

başında gibi görünen Agassi'nin de yıldızının parlaması ve sonra düşüşe geçmesi kaçınılmaz oluyor. Üstelik, sektördeki en cesur aktörlerden biri olan Agassi'nin hedonizm sınırlarını epey zorlamasının, kendisini adeta paralamasının sebeplerinden biri, acaba küçükken onu, abisini ve annesini terk eden babası mıdır diye düşünmeye başlıyorum.

Agassi'nin dünya çapında meşhur olmasında büyük payı olan porno stüdyosu Lucas Entertainment ürünleri bana daima fazla cialalı geldiğinden ilgi alanıma pek girmemişti, fakat Yonatan'ın bilhassa gayet yakın olduğu annesiyle porno kariyeri dışında eskortlukla geçindiğini paylaşması, cinsel performans açısından beklenen zirvelere ulaşmak için kullandığı uyarıcılar hakkındaki ayrıntılardan sakınmaması belgeseli gayet ilginç kılıyor.

Ana-oğul-kutsal ruh

Acıları yüzüne yansımış, ama alımlı olmayı sürdüren annesi çılgın oğlunun icraatı karşısında başta biraz zorlanıyor, akabinde onunla yolun sonuna kadar gitmeye karar

vermiş güçlü bir kadın profili çiziyor.

Yönetmen Tomer Heymann'ın gösterim öncesi konuşması ne kadar iddialı olduğunu göstermişti. Özellikle ödüllü *Mr. Gaga* (2015) belgeseliyle anılmayı tercih eden tecrübeli sinemacı kahramanının yoksunluk krizleri gibi çarpıcı dinamiklere bizi çoktan dahil etmiş vaziyette. Film bittiğinde salon alkıştan inliyor.

Önce yönetmen, sonra da Agassi ile annesi seyirci karşısına çıkıyor. Filmin kahramanlarının özel hayatlarını böyle bir kalabalıkla paylaşmaktan etkilendiği hissediliyor. Yonatan kendini ifade ederken bazen zorlanıyor, içine düştüğü batağın derinliğinden dem vuruyor, gözünün önünde çevresindeki birçok insanın nasıl mahvolduğunu duyulanarak anlatıyor. Uyarıcıları artık bıraktığını söylediğinde ise, tek mesele buymuşçasına, salondaki bazı seyirciler coşkuyla alkışlıyor.

İki gün sonra film arası Schiller kafeye koşuştururken Rembrant meydanına kavuşan yolların birinde Agassi ve annesini görüyorum. Aile bağları olan iki kişi değil de, daha çok bir çift enerjisi yayıyorlar. Hemen yönümü değiştirip onlara doğru yürüyorum, önce annesinin, sonra Yonatan'ın elini sıkıp "Tebrik ederim!" diyorum, tebrik edilecek bir durum mu var diye beynim beni ânında uyarırken.

Genelde annesinin yüzüne bakarak konuşuyorum. Yakın mesafede, birbirimize adeta sokulmuş haldeyken filmi çok beğendiğimi, hakkında yazacağımı, Türkiye muhafazakâr bir yöne gidiyor olsa da filmi festival programcılarına tavsiye edeceğimi söylüyorum. (Festivalden yaptığım seçki için bkz. birartibir.org.)

Annesi sohbetten memnuniyetini hissettirse de, kısa kesmeye çalışıyorum, ama gözlerimi ne zaman Agassi'ye çevirsem bana eğlenerek, hatta ilgiyle baktığını görüyorum. Ömrü boyunca çevresindekileri cezbetmeye adeta koşullanmış gözlerindeki parıltıyı bana duyduğu sempatiye yormayı tercih ediyorum. Derken o, en delici bakışını kullanıp çağımızın sihirli sorusunu yöneltiyor: "Facebook'un var mı?"

"Facebook'um yok ama, filmin tanıtım kartını aldım, orada adres vardır, değil mi? Var mıdır? Vardır canım..." gibi lakırdılar gevelerken buluyorum kendimi. Bir annesine, bir ona bakarken "Mutlaka yazacağım, mutlaka yollarım" diyerek Schiller'e doğru hızla uzaklaşıyorum.

Onu gün ışığında, yine zenginliklerini açığa çıkaran ilk gününe benzer bir kıyafetle, yakın mesafeden görmek iyiydi. Film ortaya çıkaran insanlara duyduğum minneti ifade edebilmiş olmaktan da ayrıca memnundum. Belgeselin afişi dahil olmak üzere tıraş sinekkaydı, yüzü fondötene boğulmuş veya epeyce bronzlaşmış halden uzak ve solgun olması da çok hoşuma gitmişti. Hatta dişleri bile bir yıldızdan beklenilecek bakımlılıktaydı değil. Kılı teni benimkine ne kadar da benziyordu; yıllardan beri geldiğim Amsterdam'da ilk defa bir erkek benden Facebook adresimi istemişti.

Shenzhen, genel manzara ve festivalin açılış töreni (altta)

ŞEHİR HATLARI

SHENZHEN

Gelecek gelmiş

Film Çin’de de olsa gitmek lâzım. Buyrun Shenzhen’de yapılan 9. Çin Uluslararası Yeni Medya Kısa Film Festivali’ne gidip getirilen sahnelere...

ÜMİT ÜNAL

Bilimkurgu filmi *Looper*’da kiralık katil/zaman yolcusu Joe ile patronu Abe arasında şu diyalog geçer:

Abe: Çin’e gitmen lâzım.

Joe: Fransa’ya gidiyorum.

Abe: Ben gelecekte geliyorum, Çin’e gitmen lâzım.

Yolum Çin’e düştü. Altı yıldır yurtdışı-na çıkmamıştım. Gittiğim ilk yerin, on saat uçuş ve beş saat dilimi ötede, dilini anlamadığım, insanları, kokuları, yemekleri, bitki örtüsü çok başka bir yer olması lâzımdı. Shenzhen’e (Çince telaffuzu “Şincin” a yakın) gittim.

İzmir Kısa Film Derneği etkin bir kurum. Yöneticisi Yusuf Saygı ve sinemacılar arasında oluşan bir grup Shenzhen’de yapılan 9. Çin Uluslararası Yeni Medya Kısa Film Festivali sırasında, festival merkezinde bir bölüm açtılar ve “Focus On Turkey” isimli, Türkiye sinemasını, Türkiye’de sinema yapımını, eğitimini tanıtan bir sunum gerçekleştirdi-

ler. Festival yöneticileri jüride Türkiyeli bir yönetmen olmasını istemiş, onlar da beni önermişler. Yağmurlu ama sıcak bir kasım akşamı kendimi Shenzhen’de buldum.

Yeni, yüksek, büyük, parlak

Shenzhen, Hong Kong’un biraz kuzeyinde küçük bir balıkçı kasabasıyken, şehirlerin ömrüne göre çok yakın bir tarihte, 1970’lerin sonunda kurulmuş. Hong Kong’a alternatif bir “özel bölge” olarak devlet tarafından teşvik edilmiş, bugün Çin’in bilişim, iletişim, finans vb. konularında en önemli merkezlerinden biri, bir “tech-hub”. Resmi nüfus 12 milyon, ama gayriresmi sayının 20 milyonu aştığı söyleniyor. Dev ve yepyeni bir şehir. Eski, tarihi, geçmişe ait bir şey yok. Belki de bunun eksikliğiyle şehir merkezinde Çin’in geçmişini yansıtan bir park kurmuşlar, Çin Seddi dahil eski Çin’e ait ne varsa burada minyatür versiyonlarını görmek mümkün. Tropik ağaçlarla dolu parkların arasından led aydınlatmalı gökdelenler yükseliyor. Her şey yeni, yüksek, büyük ve parlak.

Katıldığımız festival de çok büyük bir organizasyon. Dünyanın her yerinden onlarca kısa film yönetmeni ve diğer konuklar ağırlanıyor. Açılış ve kapanış geceleri görkemli TV gösterileri olarak tasarlanmış, dev sahnelerde saat gibi aksamaz, dakik törenler yapılıyor. Biraz Eurovision-vari kitsch dünyasına kaçsa da etkileyici. Bizim Antalya, Adana gibi festival açılışlarından daha büyük ve profesyonelce. Rehberim ve çevirmenim Penny’ye “Kısa film festivali için bu kadar büyük bir açılış beklemiyordum” dedim, “Çin’de her şey böyle kocaman” dedi. Başka Uzakdoğu ülkelerinde olduğu gibi, burada da insanlar kendilerine anadillerindeki isimleri haricinde, telaffuzu kolay bir İngilizce isim seçiyorlar. Penny, Ümit’i ilk anda okuyamadı ve “İngilizce isminiz yok mu?” diye sordu.

Aşinalıklar

Yakın bir ülkeye gidip de ağaçlar, bitkiler aynı kalınca insan tam anlamıyor, ama bitki örtüsü değişince gerçekten yabancı bir ülke-

ye geldiğini fark ediyor. Shenzhen subtropikal iklimiyle bir yandan çok uzak ve yabancı, bir yandan da çok yakın ve tanıdık. Otobüs garajında bağıra bağıra yolcu kapmaya çalışan taksiciler çok tanıdık. Biri manevra yapamadığında beliren “Gel abi, sağ yap, gel, gel”ciler çok tanıdık. Misafirperverlikleri tanıdık. Yemekler elbette tanıdık değil, ama otellerde yapılan şaşaalı düğünler, stüdyo fotoğraflarına kadar çok tanıdık.

İnsanların çekingenliği, sokakta bir şey

sorduğunuzda yüzlerinde beliren yarı şaşkınlık yarı kuşku çok tanıdık. Tertemiz sokaklarda evsiz, dilenci, taşkın sarhoş, tacizci yok, ama bolca polis ve güvenlik görevlisi görmek tanıdık. Özellikle yoksulların yüzlerinde gördüğüm içselleştirilmiş hiyerarşi çok tanıdık. Bizdeki gibi uzun uzun konuşmalar yapan resmi görevliler mekâna teşrif ettiğinde herkeste oluşan korkuyla karışık askeri huşu çok tanıdık. Onlar yokken yapılan “Bunlar da hep böyle” yakınmaları da...

Shenzhen Üniversitesi’nde bir ders yaptım. Pazar sabahı 10’da beş-on kişi beklerken bir salon dolusu öğrenciyi karşımda görmek şaşırtıcıydı. Hiç bilmedikleri bir yönetmeni dinlemeye gelmeleri, gösterdikleri ilgi, sordukları sorular da ilginçti. Orhan Pamuk’un kitaplarını okuduğunu, *Masumiyet Müzesi*’ni çok beğendiğini, ama *Benim Adım Kırmızı*’yı tam anlamadığını söyleyen bir genç kıza, o romanın temel meselesini açıklamaya çalıştım, ama hiç Çinli yazar okumadığımı söyleyemedim, utandım.

“Çizgiyi aşmak”

Yarışma filmlerinin toplu gösterimi bir üniversite anfisinde yapıldı. Dünyanın her yerinden gelen filmler çok çeşitli konuları çok farklı üsluplarla işliyordu. Yarışmada ki yönetmenlerin yarısı kadındı. Amerikalı

yönetmen Kathryn Everett’in, Pakistan’da okula gidemeyen ortaokul çağındaki kız çocukların eğitimi için kurulmuş özel bir okul üzerine *Girls Section* (Kızlar Bölümü) adlı belgeseli hepimizi etkiledi ve iki ödül birden kazandı.

En İyi Film Ödülü’nü Slovenya’dan gelen Dusan Kastelic’in *The Box* (Kutu) adlı harika animasyonu aldı. Bir kutuda hapsedilip tektipleştirilen insanlık üzerine kısa bir hikâyeydi ve gösterim sırasında üniversite öğrencilerinin en çok alkışladığı film oldu.

Yarışmada Qihong Hu adlı Çinli yönetmenin iki genç kadının aşkını oldukça üstü kapalı, simgesel bir dille anlatan *Out of the Woods* (Ormandan Çıkış) adlı cesur filminin dilini ve anlatımını ben ve Amerikalı jüri üyesi Chris Edwards çok beğendik, “En İyi Drama” ödülü için önerdik. Ama jürinin tüm Çinli üyeleri topluca *Because of a Little Apple* (Bir Ufak Elma Yüzünden) adlı Rus filmini tercih etti. Ufak bir hırsızlığın ardından market güvenliğiyle iki gencin yaşadığı gerilimi ustaca anlatan, iyi çekilmiş bir film.

**Ağaçlar, bitkiler aynı kalınca
insan tam anlamıyor,
ama bitki örtüsü değişince
gerçekten yabancı bir
ülkeye geldiğini fark ediyor.
Shenzhen subtropikal
iklimiyle bir yandan çok
uzak ve yabancı, bir yandan
da çok yakın ve tanıdık.**

Ormandan Çıkış, Çinli bir jüri üyesinin deyişiyle, “çizgiyi biraz aştığı” için mi kaybettir, bilmiyorum. Ama LGBT temalı filmlere yönelik bu çekingenliği de tanıdık buldum.

Kapanış gecesi mini etekli kızlardan oluşan bir rap grubu, danslar eşliğinde bir şarkı söyledi. Adı *Belt and Road*’du, siyaset, hele uluslararası siyaset konusunda hayli cahil biri olarak bu sözün mânâsını bilmediğim için sıradan bir neşeli gençlik şarkısı sandım. Aslında Çin’in dünya ülkelerindeki ticari destek ve yatırımlarını öven milli propaganda şarkısı olduğunu, Google’layıp Wikipedia’dan bakınca anlayabildim.

Wikipedia deyince, Çin’de, bizdeki gibi birçok şey erişime kapalı. Facebook, Twitter, Youtube, WhatsApp VPN olmadan açılmıyor. Yasaklara rağmen, Çin’de internet kullanıcıları 800 milyonun üzerinde. Bizim sanal tiryakiliklerimize ihtiyaçları yok gibi. Alışveriş sırasında ödemeler bile internet üzerinden cep telefonundan barkod taratarak yapılıyor. Belki de *Looper*’da mafya patronu Abe’in bahsettiği gelecek, gelmiştir, biz o geleceğin neresindeyiz, bizim herhangi bir şeyimiz onlara tanıdık geliyor mu, bilmiyorum.

Anı, 264 sayfa

Gazeteciliğe ve hayata dair, iyi bir 68’li gazeteciden keyifli bir söyleşi...

Tuğrul Eryılmaz, Asu Maro’yla yaptığı uzun söyleşide Türkiye’de ve dünyada 68’li olmanın anlamını, o dönemki arkadaşlıklarını, tanıklıklarını, TRT’den *Nokta*’ya, *Yeni Gündem*’den *Sokak*’a ve *Radikal İki*’ye gazetecilik serüvenini, tanıdığı onlarca insanı kendine özgü renkli, sivri dilli üslubuyla, hiç sakınmadan anlatıyor.

Bir 68’liyle gazeteciliğin nasıl yapılması gerektiğine dair ders kitabı olarak bile görülebilecek, bir vakitler gazeteciliğin nasıl yapıldığını, günümüzdeyse nasıl yapılamadığını örnekleriyle ortaya koyan keyifli bir söyleşi...

Nefes almak istiyoruz

93 yıllık Gripin fabrikasında 40 yıldır örgütlü olan Petrol-İş ilk defa grevde. 28 Kasım'da başlayan, fabrikadaki 83 işçinin tamamının katıldığı bu grev birçok bakımdan sıradışı. Sık sık Cem Karaca şarkıları çalınıyor, ama slogan nadir, halay yok, valilik yasakladığı için çadır da yok. Kek, börek, çay eşliğinde sohbet var. İşverenden şikâyetçi değiller, aksine memnunarlar. Bu sıradışı grev sıradan bir durumu sergiliyor: Sıkıntı var, derin bir geçim sıkıntısı. Ve derinleşen bir kriz.

Hanife Çerkezoğlu ve Şirin Akay

Nerelisiniz? Burada çalışmaya nasıl başladınız?

Hanife Çerkezoğlu: Bulgaristan göçmeniyim. Bir arkadaşımın aracı olmasıyla burada çalışmaya başladım, yirmi yıldır buradayım. On dan önce de sekiz-dokuz yıl başka yerlerde çalıştım. Kıyaslama yapılırsa işverenimiz çok iyi. Asgari geçim indirimi, yıllık izin, sosyal haklarımızın hepsini eksiksiz veriyor. Maaşımızı, hiçbir sosyal hakkımızı erteledi. Ekonomik kriz birçok işyerini etkilediği gibi bizim işverenimizi de etkiledi. Burada tek sıkıntımız var, o da ücret konusunda yaşadığımız anlaşmazlık.

Şirin Akay: Bulgaristan Filipe göçmeniyim. 29 yıl oldu göçeli. Ben de buraya bir arkadaşımın vasıtasıyla girdim. 18 yıldır çalışıyorum. Sadece geçimimizi sağlayabileceğimiz bir maaşımız olsun istiyoruz. Alışık olmadığımız bir durum. İlk defa böyle bir şey yaşıyoruz.

İbrahim Mutlucan: Lüleburgazlıyım. Bulgaristan göçmeniyim. Fabrikanın yüzde 60'ı göçmen. 1970'te İstanbul'a geldim. Önceden havalimanında çalışıyordum. 19 yıldır da burada çalışıyorum.

Alparslan Manav: Çankırılıyım. 1999'da askerden dönünce İstanbul'a gelip burada çalışmaya başladım. Önceleri hayvancılık yapardım. Para etmeyince, sağlam bir işe girmek için hayvanları sattım. İstanbul'a taşındım. Abimin vasıtasıyla burada işe girdim. Abim de buradan emekli. 21 yıldır çalışıyorum, ilk işim burası.

Fabrika eskiden Zincirlikuyu'daydı, 2000'de buraya taşındı.

Fabrikada hangi bölümlerde görevlisiniz?

Manav: İlaçın toz karışımı bölümündeyim.

Mutlucan: Dağıtım bölümünde, depoda çalışıyorum.

Çerkezoğlu: İlaç bölümündeyim, ama bir gün toz bölümünde çalışan, yarın paketlemede çalışabilir, her şeyi makineler yapıyor. Aynı za-

Desteğe gelenlerin bizim için gelmesini istiyoruz. Kimse kendi reklamını yapmasın. Burada bir mücadele varsa ona adapte olsunlar. Sadece "Direne direne kazanacağız" gibi işçi sloganları atılsın.

manda işyeri temsilcisiyim.

Akay: Ben de işyeri temsilcisiyim. İlaç bölümündeyim. Arkadaşların geneli uzun süredir burada olduğu için, herkes her bölümde çalışabilir.

Çalışma düzeniniz nasıldı?

Manav: Sabah 7.30'da başlıyoruz, akşam 5'te bırakıyoruz. Cumartesi, pazar tatil... Allaha şükür bir şikâyetimiz yoktu. Şirketimiz iyi yani...

Akay: Sosyal haklarımız çok uygundur. Herhangi bir tökezleme yaşamadık.

Çerkezoğlu: İşverenimiz iyidir, bir bayanın ağırlık kaldırması, hamile olduğunda izin verilmemesi gibi sorunlar yaşamıyoruz.

Mutlucan: Aynı devlet memuru gibi, bayramlarda seyranlarda çalışmıyorduk. Bugüne kadar hiç böyle bir şey yaşanmadı, ilk defa yaşıyor.

Sendikaya karşı işverenin tutumu nasıl?

Akay: Sendikaya karşı tutumu iyidir. Biri işe alınırken "Önce sendikaya kaydını yaptır" denir.

Çerkezoğlu: O konuda nankörlük yapmamak lâzım. Tek sorunumuz belimizi büken ekonomik kriz.

Hiç iş kazası oldu mu? Üretim baskısı var mıydı?

Manav: İş kazası hiç olmadı. Baskı da yoktu, sadece ücrette anlaşmazlık yaşadık. Patronlarımız çok iyidir. Kimsenin alacağı kalmaz.

Sendika greve çıkarken sizin fikrinizi her konuda aldı mı?

Manav: Tabii, sendika ne yapalım, nerede duralım diye bizim fikrimizi alıyor. Grev iyi bir şey değil, ama son çare olarak çıktık.

Geçim şartlarınız nasıl?

Çerkezoğlu: Ekonomik kriz belimizi tamamen bükte. Biraz doğrulabilmek istiyoruz. İşveren de kriz gerekçesiyle satışlarının düşük olduğunu söylüyor, ama bizim de geçinmemiz lâzım.

Manav: Soğanın kilosu 5 lira. Salçanın kilosu 10 lira. Her şey pahalı yani... 2250 lira alıyorum. 21 senelik işçiyim. Aile yardımı, tahsil yardımı da bunun içinde. Bu aylarda vergi kesintileriyle daha da düşecek.

Mutlucan: Vergi dilimi de yükseldiğinden elimize 2 bin lira civarı para geçiyor. Her şeye yüzde 50 zam geldiği bir ortamda, öğrencinin servis parası, yiyeceği, giyeceği... Zaten sırf liseye giden kızıma 500 lira masrafım oluyor. Bırak üniversiteyi...

Akay: Biz sadece ve sadece bu ekonomik krizin işçi sınıfına yüklenmemesini istiyoruz. Biraz daha iyileşmek istiyoruz. Haziran ayından beri devam eden toplu sözleşme görüşmelerinin ardından, arabulucu aşaması da bitince mecbur kaldık, greve çıktık. Bir kulağımız işverende, inanıyoruz ki bizi bir şekilde iyileştirecektir. Diyoruz ki, emeğimizin karşılığında geçinebileceğimiz bir ücret olsun. Bizim brütlerimiz 3 bin lira. Yüzde 25 zammı uygun gördük.

Alparslan Manav

O tabii yetmeyecektir, İstanbul'da yaşıyoruz. İstedüğimizi alırsak neti 2500'e gelir, bir nebze iyileştirir.

Fazla mesai oluyor mu?

Manav: Burada mesai yok. Eskiden çift vardiyeydi, şimdi tek vardiya.

Ek iş yapıyor musunuz?

Manav: Benim evin altında bakkalım var. Hayvanları satınca almıştım. Hanım o işten anlıyor, çocuklar da yetişti, onlar da bakıyor. Maaş yetmediğinden ancak böyle geçiniyoruz. Asgari ücretin en az 2250 lira olması lâzım. Ev kirası en az 1250.

Mutlucan: Eşimin emekli maaşı takviye oluyor. O şekilde kıt kanaat geçiyoruz.

Kaç çocuğunuz var? Eşiniz çocuklarınız grevi destekliyor mu?

Akay: Bir oğlum var, lise mezunu. Eşim, çocuğum çok destek veriyor. Desteğe herkes geliyor. Gençlerimiz, annelerimiz burada. Yakın oturan arkadaşlarımız, herkes burada. Börek, kek yapıp sürekli geliyorlar. Hatta buradan geçen insanlar bile çay, şeker uzatıyor. Hiç tanımadığımız insanlar bir şey verdiğinde çok duygulanıyoruz.

Çerkezoğlu: Liseye giden bir çocuğum var. İyi bir üniversiteye gitmesi için dershaneye göndermeyi düşünmek zorunda kalıyoruz, çocuklar okullardan yeterince eğitim alamıyor. Özel üniversiteye maddi imkânımız el vermez.

Mutlucan: İki çocuğum var. Biri liseye, biri üniversiteye gidiyor. Ailemin desteğine gelirsek,

İbrahim Mutlucan

grev sonuçta toplu verilmiş bir karar. Bu karara saygı duymak gerekiyor.

Manav: Üç çocuğum var. İki liseye, biri ilkökula gidiyor. Geçinmek zor.

Bulgaristan mı daha iyiydi, burası mı?

Akay: Biz göçtüğümüzde komünizm vardı. Şimdi öyle bir şey kalmadı. İki sistemi karşılaştırdığımda karar veremiyorum. Her iki tarafın da artıları, eksileri var. Burada iyi bir ücret aldığında artısı güzel. Orada ne ileri gidebiliyorsun ne geriye. Baskı vardı. Tamam hastane, okul bedava, her şeyden yararlanıyorsun da, aynı yerde tepiyorsun. Hayat değişmiyor. Şimdiyse orada da işler iyi gitmiyor.

Çerkezoğlu: Bizim geldiğimiz dönemde hastaneler, okullar ücretsizdi. Ancak, sonrasında orada da zorlu dönemler yaşandı. Şimdi benzinin zammı nedeniyle, Fransa gibi Bulgaristan'da da insanlar yollarda.

Orayı da yakından takip ediyor musunuz?

Çerkezoğlu: Orada evimiz, çifte vatandaşlığımız var, istediğimiz zaman gidip geliyoruz.

"AB vatandaşlığı güzel, gidip orada yaşayayım" gibi bir düşünceniz yok mu?

Akay: Ne olursa olsun bir memleket tutkumuz var. O yüzden hiç öyle bir şey düşünmedik.

Çerkezoğlu: Türk olarak burayı tercih ediyoruz.

Aranızda emekliliğe hak kazananlarınız var mı?

Çerkezoğlu: Ben emekliliğe hak kazandım, ama hayat şartlarının zorluğu nedeniyle geçinemeyeceğimden emekli olmuyorum.

Mutlucan: Benim de emekliliğim doldu, ama çocuklar okuyor diye devam ediyorum. Hayat şartları her geçen gün kötüleşiyor. Bugün bir liraya aldığını yarın iki liraya alıyorsun. Yazık, ne olacak bilmiyorum, bekliyoruz. Biz de artık bir nefes almak istiyoruz. İstanbul'da yaşamak imkânsızlaştı. Maaşını alıyorsun, daha eve gelmeden bitiyor, tekrardan borçlanmaya başlıyorsun. Lisede okuyan kızım da üniversiteyi bitirsin, Lüleburgaz'da yaşayacağım. En azından bağ bahçemi eker, yiyeceğimi çıkarır, öyle geçinirim.

Havalar soğuk, çok zorlanıyor musunuz?

Çerkezoğlu: İlk zamanlar zorlandık, şimdi alıştık herhalde. (gülüyor) Zaman her şeye alıştırtıyor. Çok soğuk, yağmurlu havalarda sadece nöbetçileri bırakıyoruz. Çünkü çadır kurmamıza izin verilmedi. Valilik yasakladı.

Mutlucan: Grev böyle bir şey. Yağmur çamur dinlemiyor. Yapılacak bir şey yok. Patronumuzun sağduyulu davranıp bunu sonlandırmasını istiyoruz.

Desteğe gelenler sizi şaşırtıyor mu?

Akay: Desteğe gelenlerin bizim için gelmesini istiyoruz. Kimse kendi reklamını yapmasın. Burada bir mücadele varsa ona adapte olsunlar, her kesim bir pay çıkarmaya kalkmasın. Sadece "Direne direne kazanacağız" gibi işçi sloganları atılsın.

Çerkezoğlu: Siyaseti bu mücadelenin içine sokmaya gerek yok. Bize gelen Gripin işçisi için geliyorum desin. Farklı siyasetlere girilmesini istemiyoruz.

Akay: Onu herkes oy verirken düşünsün.

Mutlucan: Terör örgütleriyle bağlantısı olmayan herkes bizim başımızın tacı. Ekmek davası için uğraşıyoruz. Zaten böyle birinin aramıza karışması yanlış bir şey. Polis de onun için önlem alıyor. Biz işçi sınıfıyız, herkes çocuğunun ekmeğinin peşinde. Yanlış şeyler, yanlış yorumlara neden oluyor, o yüzden biz kendi direnişimizi kendimiz devam ettirmek istiyoruz. SÖYLEŞİ: HALİL BURAK ÖZ

PETROL-İŞ İSTANBUL 1 NO'LU ŞUBE MALİ BAŞKAN YARDIMCISI ERKAN ZORLU

Aradaki fark 176 lira

Gripin'de toplu sözleşmede ne konuşuldu, neden anlaşma sağlanamadı?

Erkan Zorlu: Haziran ayında toplu sözleşme masasına oturduk. O zaman enflasyon artışı bu kadar değildi. Sosyal haklara ilişkin maddelerde anlaşma sağlandı. Parasal maddelerde işverenler, biliyorsunuz, biraz diretiliyor. Biz toplu sözleşme için hazırlanan taslağa yüzde 35 zam teklifi yazmıştık. İşveren en son olarak yüzde 17 önerdi. Bizim

istediğimiz tutar en az yüzde 25'ti. Arada 8 puanlık bir fark var. Görüşmelerden anlaşmazlık çıktı, greve gittik.

Ne kadar maaş alınıyor, istediğiniz zam verilirse ne olacak?

Zorlu: Fabrikanın ortalaması 3054 lira, net 2250 civarında. Yüzde 25 zam brüt 765 liraya tekabül ediyor, neti ise 550 lira. Patronun vermeyi kabul ettiği yüzde 17 zammın neti 374 lira. Aradaki fark 176 lira.

Fabrikada çalışanların profili

nasıl?

Zorlu: 93 yıllık bir fabrika, çalışanlar da burayı benimsemiş. Aile gibiler. 18 yaşında başlayıp şu an 40 yaşında olanlar var. Toplam 83 çalışan var, 18'i bir yıllık, diğerleri 17 yıldan fazladır burada çalışıyor.

Fabrikanın sahipleri nasıl kişiler?

Zorlu: Aile şirketi. Babadan kızına kalmış, sahibi Serap Özsezer. ABD'de yaşıyormuş. Çocukları ilgileniyor.

İşveren temsilcileriyle görüşmeler sürüyor mu?

Zorlu: Şu an görüşme yok. İşverenden teklif bekliyoruz.

İşveren grevi kırmaları için işçilere baskı yapıyor mu?

Zorlu: Gripin'in işverenleri o tarz insanlar değil. Zaten genel müdür 82 yaşında. Kırk yıldır burada müdürlük yapıyor. Lokavt, konkordato gibi bir şeye de ihtimal vermiyoruz.

Vallahi billahi Suriyeli değiliz

Biri Urfalı, öbürü Suriyeli iki komşu aile arasında çıkan kavga, iki ölüm. Ertesi gün kentin pek çok yerinde toplanan öfkeli kalabalıklar. "Suriyelileri istemiyoruz" sloganlarıyla taşlanan evler, işyerleri. Yaklaşık iki haftaya yayılan bir 6-7 Eylül hali. Evlerine kapanan, 639'u sınır dışı edilen Suriyeliler. 27 Eylül'deki olayın ve sonrasındaki kitlesel saldırıların ardında neler yatıyor, Urfa'da neler yaşanıyor? Olay yerinden naklen...

TUBA ÇAMELİ

Urfa Topçu Meydanı'ndaki kebabçının vitrininde "Valahi bilahi Suriyeli değil, Urfalıyız" yazıyor. İçeri girip soruyorum: "Neden böyle yazdınız?" "İnadına yazdım. Bilsinler. Bu koca meydanda iki-üç Urfalı esnaf kaldık. Hepsisi Suriyeli. Daha geçen gün dağ gibi üç Urfa evladını öldürdüler, bir de ağır yaralı var."

"İki kişi değil mi yaşamını yitirenler?" dedimse de ısrar ediyor. "Servis elemanım öldürülenlerin komşusu, o söyledi. Sonra herkes toplandı buraya. Suriyeliler üç gün dükkânlarını açmadı."

"Ne oldu?" "Çocuklar kavga ediyor. Bizim burada önemli değildir, çocuklar kavga eder, iki dakika sonra beraber oynar. Suriyeli bayan çekip pompalıyı, vuruyor bizim Urfalıları. Gitsin bunların hepsi. Çok mu istiyorsun kalmalarını, koy kampa. AB bakımları için para veriyor. Al onu da. Bunları ülkeye getirenler gelsinler de görsünler Urfa'yı. Türkiye iyi olacaktı, hani? Hiçbir şey iyiye gitmiyor. Bak, polisler gündür dolanıyor. Neymiş, beş bombacı geçmiş Suriye'den. Beş değil, on beş de geçer. Bunlar daha iyi günlerimiz. Evimizden çıkamayacağız."

Ne olacak demeye kalmadan İsmail usta devam ediyor: "Sen erkeksin, misal. Evine ekmeğe götürüyorsun. Ne yaparsın? Ya hırsızlık yaparsın ya da onu bunu dolandırırsın. Beni kim duyuyorsa söylüyorum: Urfalı bitti. İş kalmadı. Ev kiralari ateş pahası. Ar, edep de kalmadı. Genelevi kaldırdılar Urfa'da. İyi oldu dedik. Şimdi mahalleleri genelev yaptılar. Git bazı mahallelere. Aşağı katta adam nargilesini içiyor. Bıyık buruyor. Üst katta avratlar var."

"Oralara sadece Suriyeliler mi gidiyor?"

"Ben bilmem kim gidiyor. Peygamberler şehri Urfa, öyle mi? Dükkânın önünden kadını erkeği bir geçiriyorlar ki, o kadınların yaptığı sürme makyaj bizim yedi sülalemize gelir olur. Biz insana oy verir, baş tacı yaparız, amma iki dakika da aşağı indiririz."

"Suriyelileri istemiyoruz"

Yerel basından bir arkadaşımla arıyorum. Buluşuyoruz. "Ne oldu?" "27 Eylül'de, akşam saatlerinde, Urfa Eyyübi'de iki komşu aile arasında başlayan ve iki ölümle sonuçlanan olay o gece ve ertesi gün kente yayıldı, Suriyelileri hedef alan saldırılara dönüştü, özeti bu."

"Haber size nasıl geldi?" "Olaydan yarım saat sonra, 'namus meselesinden Suriyelilerle Urfalıları arasında kavga çıktı, Suriyeliler Türkleri öldürdü' diye verdik haberi. Valilikten mesaj geldi, 'Suriyelilerle Türkler arasında çıkan kavgada iki vatandaşımız hayatını kaybetti' şeklinde, haberimizi destekler nitelikte. Beş-on dakika geçti geçmedi, arandık, düzeltme geçtiler, kavganın nedenini eklemişler metne: 'Çocuk kavgası'. Haliyle manşetler değişti. Bu aileler komşu. İki kişi, Mahmut ve Mesut Dağ kardeşler ölüyor. Aynı aileden biri ağır, üç kişi yaralanıyor. Valilik sekiz kişinin gözaltına alındığını açıkladı bilahare."

"Sonra neler oldu?" "Haberin sosyal medyada yayılmasıyla kentin pek çok yerinde kalabalıklar Suriyelileri protesto etmek amacıyla toplandı. 'Suriyelileri istemiyoruz' sloganlarıyla saldıran öfkeli kalabalık Suriyelilere ait ev ve işyerlerini taşıladı. Suriyeliler evlerine kapanmak zorunda kaldı. 10-15 gün sürdü bu. Suriyeli çocuklar okula gidemedi. Bu arada Suriyelilere yönelik sosyal medyadan provokasyon yaptığı ve işyerlerine zarar verdiği tespit edilenler gözaltına alındı. Olayı izleyen günlerde valilik yerel yöneticilerle, muhtarlarla, STK'larla, Suriyeli kanaat önderleriyle görüştü. Sonra da 'Misafirliğinizi bilin, kendinize çekidüzen verin, giyim kuşamlarınızdan nargile tüttürmeye, yüksek sesle müzik dinlemekten parklarda geç saate kadar oturmanıza, tepki çeken davranışlarınızı değiştirin' dendi Suriyelilere."

"Peki, neden çıkmış kavga?" "Bu konuda kesin bir bilgi yok, zira olay yerine giriş çıkışlar kontrol altına alındı ve valilik haber yasağı koydu. Anadolu Ajansı mahreçli bir haberle 639

Suriyelinin sınır dışı edildiği haberi geldi bize."

Tabelalarından Suriyeli olduğuna kani olduğum birkaç dükkânı dolaşıyorum. Az önce müşterisiyle Türkçe konuşan fırıncı, gazeteci olduğumu öğrenince "Türkçe yok" diyor. Yanındaki tatlıcı "Geldiler, her yeri yıktılar. Buraları hep yeni yaptırdım" diyor. Yanındaki kebabçı petrol mühendisi. "Biz işimizi yapıyoruz" deyip duvardaki çalışma iznini ve kasa defterini gösteriyor.

Biraz ilerdeki kuruyemişçi beni karıştıran Kerem 25 yaşında. Suriye'de hukuk okurken savaş çıkıyor, önce Lübnan'a geçiyor, oradan da Urfa'ya geliyor. "27 Eylül'de ne oldu" diyorum, ses kayıt cihazını kapmamı istiyor, kâğıt kalem uzatıyor. "Korkmuyoruz, biz savaştan çıkıp geldik. İşimize bakıyoruz, çalışıyoruz. Eskiden akşam 8 oldu mu hayat biterdi. Bizimle birlikte Urfa'ya hayat geldi resmen. Urfalıları bizi görünce hırslanıyor. Huzur bırakmadılar bizde, her yanı yıktılar. Yeniden açtık dükkânları."

"Urfa pimi çekilmiş bomba gibi"

"Peki neden çıktı bu olaylar?" "Bu düşmanlık hep vardı. İçten içe. Bahane arıyorlardı. Bizim duyumuza göre, ev sahibi - kiracı kavgası. Duyduğum, Suriyeli adam terzilik yapıyormuş.

SON DAKİKA; Eyyübiye de suriyeliler Müslüm ve Mahmut dağ isimli iki kardeşi katlettiler. Olay Eyyübiye de akşam üzeri gerçekleşti. Suriyeli oldukları anlaşılan kişi tartıştığı 3 kardeşi pompalı tüfekle yayılım ateşine tuttu. 3 kardeşten ikisi hayatını kaybetti. 1 ağır yaralı. Şimdi sormak lazım silahı nerden buldu. Vede bu kadar yiğitlerse vatanlarında niye savaşıyorlar. Ama onlarda haklı, Türk askeri varken onlar niye ölsün, çünkü orda onların yerine Askerimiz şehit oluyorsa.

İki gencecik yürek iki körpe fidan yapılmı bu ömrünün baharında sevgili canlarını Allah sizleri Rahmet eylesin mekanınız cennet olsun inşallah

İşinde gücünde bir insan. Karısına, kızına saygısızlık yapılmış. Ne yapsın, namusunu korumuş.” Şubat ayında 1+ 1 Forum’daki söyleşimizde¹ ne demişti Harran Üniversitesi Coğrafya Bölüm Başkanı Prof. Dr. Sedat Benek? “Urfa pimi çekilmiş bomba gibi, savaş (Suriye’de) biter, (Türkiye’de) sosyo-ekonomik savaş sürer.” Hoca ne kadar haklıymış.

Olayın yaşandığı Eyyübi –yeni adı Osmanlı– mahallesine gitmek üzere bindiğim taksinin şoförü Ahmet Kürt, Urfa’ya çatışmalı dönemin sonunda ‘90 göçüyle gelmiş. “Sorma abla” diyor, “Her yanı sardılar, elleri sopalı insanlar. Dükkânlara saldırdılar.” Peki olay neden çıkmış? “Kimi diyor ki, 14 yaşında bir kız çocuğunu alıkoyuyor Urfa’lı aile. Onlar da Arap kökenli. Suriyeli aile ‘evlensinler’ diyor. Buna itiraz ediyor Urfa’lı aile. Onun üzerine cinayetler işleniyor. Bir başka söylentiye göre de Urfa’lı ailenin erkekleri Suriyeli kiracı kadına tacizde bulunuyor. Kadının kayınbiraderi çekip vuruyor bunları.”

Mahalle yoksul, kentin periferisinde. “Çoğunlukla Urfa’lı Araplar yaşar burada. Suriyeliler de bunun için buraya yerleşti zaten. Sorun çıkmaz diye tercih ettiler” diye devam ediyor Ahmet. Bir bakkalın önünde duruyoruz. İki kadın bakkalın girişindeki eşikte oturuyor. Başörtülerinden Harranlı olabileceklerini düşünüyorum. Selamlaştıktan sonra herkese sorduğum soruyu onlara da soruyorum: 27 Eylül’de ne oldu? “Ne olsun, bizim insanlarımızı öldürdüler.” Etrafımızı saran, yaşları beş ila on arasında değişen çocuklar da söze karışıyor: “Suriyeliler yaptı, onlar kötü.”

“Olur mu öyle şey, nereden çıkarıyorsunuz” demeye kalmadan, emlakçının önündeki iki adam, çocuk kavgasıyla başladığını iddia ettikleri olayı anlatıyorlar. Kavgayı gördünüz mü diyorum. Şahit olmamışlar. “Bu insanlar geldi, ne mahallede huzur kaldı ne de Urfa’da. Birkaç sokak aşağıya git bak,

Suriye zannedersin. Oradalar hep, dükkânları, evleri var. Biz oraya girmemeye resmen korkar olduk.” “O aileden kimse kaldı mı?” “Kalmadı, sınır dışı edildiler muhtemelen.”

Mahallede biraz turluyoruz. Ahmet anlatmaya devam ediyor: “Biz görmedik vallahi, o kadar insanın evlerinden çıkarılarak sınır dışı edildiğini. Suriyeliye gözdağı, Urfa’ya da ‘sen merak etme, ben bunları göndereceğim’ dendi, bence. Urfa’lı bunun olmadığını görünce, yani azar azar gönderilmediklerini... Sen hele o zaman gör neler oluyor?” Ahmet otele bırakır-

“Düşmanlık hep vardı. İçten içe. Bahane arıyorlardı. Her yanı sardılar, elleri sopalı insanlar. Dükkânlara saldırdılar.”

ken, gece beni bir nargile evine götürmeye söz veriyor. Sınırdışı haberini buluyorum hemen. AA tarafından servis edilen haber bir tunceden oluşuyor: “Şanlıurfa’da suça karışan 639 Suriyeli sınır dışı edildi.”

Bir “nargile evi”

Gece 11’de Gümrük Han’a yakın bir nargile evine giriyoruz. İkinci katta. İki küçük plastik disko topu var tavanda. Arapça müzik bangır bangır. Bir köşeye Türk bayrağı asılmış. Bayrağın olduğu taraftaki bir odadan genç kadınlar gece kıyafetleriyle, kırmızı-lı-yeşilli-morlu ıslı ıslı elbiselerle çıkıyorlar, hepsi aynı masada oturuyor. Mekânın sahibi olduğunu varsaydığım, yaşları 16-25 arasında, saçları jöleli, düşük pantolonlu “tarz” Suriyeli erkekler bir başka masada oturuyor. Onlar bize, biz onlara bakıyoruz. Ahmet ve ben kahve istiyoruz. Suriye kahvesi meyve ve kuruyemişle geliyor.

Birbirimizi zor duyuyoruz, gene de buranın müşterileri kimler diydik soruyorum Ahmet’e. “Bir-iki müşteri getirdim daha önce, içeriye ilk kez seninle girdim vallahi. Ama herkes gelebilir. Bu bir şey değil. Burada, hatta ilçelerde öyle evlerden söz ediyorlar ki, uyuşturucu da var, hap da, fuhuş batağı resmen.”

Ahmet’in anlattıklarından, kadınların, hatta çocukların bedenlerinin 20-25 liraya satışı üzerine kurulmuş bu kirli düzenin ötesinde bir kazançtan söz edildiğini anlıyorum. Göçmen kadınlara yönelik istismar, yoksulluk / yoksunluk ve ötekileştirme sorunundan besleniyor. Sedat Benek’le söyleşimizde hocanın şu sözü geliyor aklıma: “İki dönem önce Urfa Baro Başkanı Ali Fuat Bucak, bir soru üzerine şöyle demişti: ‘Evet, fuhuş var, ama bunda Urfa’lıların hiç mi suçu yok’...”

Laf arasında iki çocuk babası olduğunu öğrendiğim Ahmet de böyle düşünüyor anlaşılan. “Kumalık abla” diyor, “Suriyeliler ilk geldiğinde bir sürü insan ikinci evlilikler yaptı. Benim sürekli bir müşterim var, Ürdün’deki kampları görmüş. O anlattı, orada kamplara gelen Katarlı, Suudi Arabistanlı zenginler, kız çocuklarını ve kadınları satın alıyor, memleketlerine götürüyorlar.” Yüzü iyice geriliyor, yüksek sesle söyleniyor: “Savaşın Allah belasını versin.” Susuyoruz.

Bir süre sonra genç kadınların olduğu masaya gidiyorum. Masadaki yaşça en büyük Suriyeli kadın 38’inde, çat pat Türkçe konuşuyor. Dört yıl önce Kilis üzerinden gelmiş Urfa’ya. Bir kez sınırdışı edilmiş, bir yolunu bulup yeniden girmiş. Nasıl becerdiğini soruyorum. “Kolay, parasını verirsən.” Kime para verirsən? “Suriyeli de var, Türk de, kim geçirecekse.”

Kadınlar ellerime bakıyor. Ojeleri beğeniyorlar. Ertesi gün evlerine davet ediyorlar, farklı desenlerdeki ojeleri onlara da yapmam için. Üzülerek “yarın gidiyorum” dediğimde “sıkıntı yok” yanıtını alıyorum. Konuşmalarından nargile kafenin müşterilerinin geceyarısından sonra geldiğini öğreniyorum. Masaya yeni katılan kız çocuğunun yaşını soruyorum. Arkadaşı “16” diye yanıt veriyor. Saçları sarıya boyalı; kırmızı ışıltılı bir elbise var üzerinde. Yüzündeki, ellerindeki kozmetik dokunuşları çıkarın, bedeni ve yüzündeki ifade, ürkek tavırlarıyla “ben daha çocuğum” diyor.

Nedenini birinci ağızlardan öğrenemediğim, kentin adeta sözbirliği etmişçesine örtbas etmeye çalıştığı 27 Eylül’deki olayların ardında da bu yaşlarda bir kız çocuğu olabileceğini hatırlıyorum. Karşımdaki çocuğun adını soruyorum, anlamıyor, geldiği yeri söylüyor: “Halep”. Masadan ayrılırken ne 27 Eylül’e ilişkin farklı anlatımlardaki kız çocuğunun/kadının ne de masadaki kız çocuğunun adını öğrenebildiğimi farkediyorum. Saat çoktan geceyarısını geçmiş. Otele giden yolda Topçu Meydanı’ndan geçiyoruz. Kepenkler sağır ve dilsiz. Ahmet’e parayı öderken “şimdi Suriyeliler korkuyor, Urfa’lıların öfkesi bitmiyor” diyor.

NOTLAR

1. www.birartibir.org/goc-ve-multecilik/18-askeri-savas-biter-sosyo-ekonomik-savas-surur

Roboski davası AİHM'den büyüktür

28 Aralık 2011'de, Şırnak-Uludere'nin Irak sınır bölgesinde 28'i aynı aileden ve 19'u çocuk 34 Roboski ve Bujeh (Ortasu) köylüsü, TSK'nın F-16 savaş uçakları tarafından bombalanarak katledildi. Hükümet kısa sürede katliamı kabul etti, ama "özür dilemeyi gerektirecek bir durum yok" dedi. Roboski katliamı, "çözüm sürecinde" bile, AYM dahil, yargı konusu olmadı. Ve nihayet AİHM de "başvuradaki bazı belgelerin eksik oluşuna" dayanarak dosyayı reddetti. Neticede ne ulusal ne uluslararası hukuk işledi.

İRFAN AKTAN

Genelkurmay ertesi gün öğleden sonra olayı "doğrulan" kadar anaakım medya Roboski katliamıyla ilgili hiç bir haber yapmadı. 2 Ocak 2012'de, hükümet sözcüsü Bülent Arınç "Bulgular bir operasyon yapılmasını gerektirecek bulgular gibi görünüyor. Şu aşamada resmi olarak özür dilemeyi gerektirecek bir durum yok" diyordu. İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin ise 23 Mayıs 2012'de katledilenlere hakaret edercesine şöyle diyecekti: "Sağ yakalansalar kaçakçılıktan yargılanacaklardı. Daha ağır bir sonuç olunca, yargılanamaz duruma gelip hayatlarını kaybedince kaçakçılık olayı gölgede kaldı. O bölge bölücü terör örgütü KCK'nın kontrolündedir. Para hareketinin bir bölümü kaçakçılıktır. 34 insanımız, çoğu yaşı küçük gençlerimiz, bu olayın figüranlarıdır. Figüranlara takılıp kalıyoruz."

İki gün sonra, Erdoğan benzer ifadeler kullandı: "Burada bir hatanın olmuş olabileceğini başından söyledik, ama bölgenin bir terör bölgesi olduğunu da söyledik. Kimse kalkıp sınır boyu kaçakçılığını meşru gösterme gayreti-ne giremez."

Ardından, "gösterdikleri hassasiyet nede-niyle" Genelkurmay Başkanı Necdet Özel ve TSK'ya minnettarlığını dile getiren Erdoğan, AKP Kadın Kolları Kongresi'nin 26 Mayıs'taki toplantısında da Roboski için adalet arayanlara, o dönem yasaklanması gündemde olan kürtaş üzerinden tepki göstermişti: "Yatıyor-sunuz kalkıyorsunuz Uludere diyorsunuz. Her kürtaş bir Uludere'dir."

Apaçık bir katliamdı. Savaş uçaklarıyla yapıldığı için suç başkasının üstüne atılamazdı. Hükümet "tazminatla tazminat" deyip ailelerin banka hesaplarına, talepleri olmaksızın, 123'er bin lira yatırdı. Roboskililer bu parayı almayı reddetti ve hukuki mücadeleye girişti. Hükümet davanın "Ankara'nın dehlizlerinde"

kaybolmayacağı vaadiyle ailelerin ve kamuoyunun tepkisini dindirmeye çalıştı. Fakat dehlizin bizatihi iktidar olduğu açıldı.

Atılan tek somut adım 17 muvazzaf askere soruşturma açılmasıydı. Fakat bu soruşturmanın sebebi katliam değil, "sınır ticaretine göz yummak!"

Gizlilik kararı verilen soruşturma sürerken TBMM'de İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nda Uludere Alt Komisyonu kuruldu. Kurul katliamdan iki hafta sonra toplandı, süreci zamana yaydı ve 27 Mart 2013'te raporunu tamamladı. Fakat, failleri işaret etmeden! Gerçi komisyonun AKP'li başkanı İhsan Şener talimatı Genelkurmay'ın vermiş olabileceğini ifade etti, ama Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı 12 Haziran 2013'te hakkında görevsizlik kararı verdiği dosyayı Genelkurmay Askeri Savcılığı'na gönderdi! Askeri savcılık da olayla ilgili dava açılmasına gerek olmadığı sonucuna vardı.

Affedilemez hata: eksik belge

Bunun üzerine, Roboskili aileler tam bin avukatın imzasıyla 18 Temmuz 2014'te Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yaptı. AYM bu başvuruyu Şırnak Barosu Başkanı ve ailelerin avukatı Nuşirevan Elçi'nin eksik evrak gönderdiği gerekçesiyle 26 Şubat 2016'da reddetti. Ailelerin 23 Ağustos 2016'da başvurduğu AİHM ise 17 Mayıs 2018'de "eksik belge" gerekçesiyle görüşmeyi reddetti.

Bu arada, 15 Temmuz sonrasında, Roboski katliamının da sorumlusu olduğu söylenen çok sayıda asker, katliamdan değil ama, "FETÖ"den tutuklandı. Roboskili ailelerin kurduğu Roboski-Der, katliamın yıldönümünden bir hafta sonra, 7 Ocak 2017'de kapatıldı, Diyarbakır'daki Roboski anıtı kayıym tarafından kaldırıldı. Roboskili ailelerin sesini TBMM'de duyurmak için HDP'den milletvekili olan ve katliamda bir kardeşi, dokuz akrabası öldürülen Ferhat Encü ise 4 Kasım 2016'da tutuklanıp dört ay sonra, 15 Şubat 2017'de tahliye edildi, iki gün sonra tekrar tutuklandı ve halen hapistedir. Velhasıl dünyanın gözü önünde işlenen katliamın faillerini yargılayabilecek ne ulusal ne uluslararası bir mahkeme var artık.

Gerçi davayı AİHM'e taşıyan hukukçulardan Kerem Altıparmak'a göre "deliller tek tek toplanabilirse" BM İnsan Hakları Komitesi'ne başvurarak hukuki sürecin önünün açılmasına çalışılabilir, ama kendi ifadesiyle bu "epey yıpratıcı bir süreç".

Katliamda bir kardeşi ve çok sayıda akrabasını yitiren Roboski-Der'in başkanı Veli Encü ise Şırnak Baro Başkanı Elçi'nin başvuruyu eksik belgelerle yapmış olmasını affedilmez bir hata olarak görüyor. AYM'nin ve AİHM'in ret kararından sonra Elçi'nin kendilerinden özür dilemediğini, üstelik bu skandala rağmen tekrar baro başkanı olduğunu aktaran Encü şöyle diyor: "Adalet arayışımızı sonuçsuz bırakanları affetmeyeceğiz. Bunu hak etmedik. Hunharca katledilen kardeşlerimiz için büyük bir adalet mücadelesi verdik. Roboskili aileler devletin verdiği 123 bin liralık tazminatı ellerinin tersiyle itmişken, şimdi 10'a yakın aile 40 bin liralık tazminatı almaya mecbur kaldı. Bu, ailelerin Şırnak Barosu'na tepkisiydi. Artık ne hukukçulara ne de siyasetçilere güvenimiz kaldı. AİHM'in ret kararından sonra adalet umudu tamamen yok oldu. Her şeye rağmen adalet haykırışımızı yükselteceğiz. Roboski davası AİHM'den büyüktür. Burada bir insanlık suçu işlendi, çoğunluğu çocuk 34 insan bombalanarak katledildi. AİHM'in, AYM'nin kararı da avukatların ihmalkârlığı, hataları da bu davanın haklılığına asla unutturmayacak."

Katliamdan yedi yıl sonra, Roboskili aileler siyah giymeye, yas tutmaya devam ediyor.

KAMRAN ERKAÇMAZ'LA ACININ İKİ YÜZÜ

Analar, babalar, kardeşler, eşler

71 il, 165 ilçe. 7 ay, 18 gün. 19 bin kilometre, dörtte üçü otostopla. Kamran Erkaçmaz Türkiye'yi adım adım arşınlayarak, evlatlarını çatışmalarda yitiren onlarca ailenin kapısını çalarak ülkeye, topluma, yakın tarihe ayna tutan sarsıcı bir belge hazırladı: *Acının İki Yüzü*. Önce sergilenen, ardından İletişim Yayınları tarafından kitaplaştırılan bu tarihi çalışmayı Kamran Erkaçmaz'dan dinliyoruz.

Aslen Urfa-Hilvanlısın, ama Tarsus'ta doğup büyümüşsün. Ailede bir sürgünlük hikâyesi mi var?

Kamran Erkaçmaz: Urfa-Hilvan'da, 1978'de ağalık sistemine karşı silahlı mücadelenin başlamasından bir süre sonra bizim aile Tarsus'a gitmiş. Amcamlar ağalara karşı eylem yapanlara yardımcı olmuş, kamyonla Sive-re'ke geçirmişler. Daha sonra Bucak aşiretinin ağaları ailemizin mallarına el koymuş. Bunun üzerine bizimkiler önce Adana'ya geliyor, şimdi Turkcell'in de sahibi olan Karamahmet ailesinin portakal bahçelerinde çalışıp çadırlarda kalıyorlar. Sonra da Tarsus'ta biraz toprak alıp oraya yerleşiyor, çiftçilik yapıyorlar. Hilvan'da akrabalarımız var, ama ailem göçten sonra 10-15 yıl boyunca hiç gitmedi. Topraklarını geri alamadılar. Sadece dedemin bin baş koyunu olduğunu ve o zaman hepsini bırakıp gittiğini biliyorum.

Varlıklı bir aileymiş anlaşılan, değil mi?

1970'lerde bizim traktörümüz varmış! O zaman traktör sahibi olmak büyük ayrıcalık. Babam köy koy dolaşıp tarla sürermiş.

Tarsus'ta nasıl bir çocukluk geçirdin? Önce Kürtçe mi, Türkçe mi öğrendin?

1987'de doğdum. Türkçeyi hangi ara öğrendiğimi hatırlamıyorum, sanırım ilkokulda. Ama aile içinde Türkçe konuşmaktan utanırız. Kitapta hikâyesini aktardığım Kars-Diğorlu Münevver Subaşı "okulda Kürtçe oyun oynadığımızda bile hocamız kulağımızı çekerdi" diyor ya, benim böyle bir travmam yok. Ama mesela unutmadığım hikâyedir: Tarsus'ta nenemin bir mülkü amcama devredilecekti. Nenem Türkçe bilmiyor, amcam da "ben çeviririm" dedi. Kabul etmediler.

Mahkeme çevirmen getirip bizim dilimizi bize çevirtti, parasını da bize ödetti.

Ailen politik miydi?

Tabii, yedi-sekiz yaşlarımdayken polisin geceleyin evimizi bastığını hatırlıyorum. Dışarı bakmak için pencereyi açtığımda özel timin nasıl irkildiği hâlâ aklımda. (*gülüyor*) Polis baskını çok sık olmazdı, ama en az iki defa babamı almaya geldiklerini hatırlıyorum.

Kamran Erkaçmaz: "Bize hep 'anneler ağlasın' deniyor da, peki babalar, kardeşler, eşler ne yapıyor? Bunu hiç sorgulamadık. Toplum babalara güçlü durma rolü biçiyor. Babalar benimle başbaşa olduklarında içlerini döküyor, ağlıyordu. Bundan çok etkilendim."

Mahalle ortamı nasıldı?

Liseyi bitirene kadar hep benim gibi insanlar vardı etrafımda. Kimi Şırnak'tan göç etmiş, kimi Diyarbakır'dan, Urfa'dan, Mardin'den. Kimi köyü yakıldığı için, kimi de ekonomik nedenlerle göç etmiş Tarsus'a. Hepsisi de gelişini önce geçici bir süreç olarak düşünmüş, ama zamanla kalmışlar, dönememişler. Varoştı bizim mahalle. Anne-babalarımız birbirine benzerdi. Fakat dershane döneminde apayrı bir Tarsus'la karşılaştım. Çünkü okuldan farklı olarak dershaneye her mahalleden öğrenciler geliyordu. Bizim mahallede azınlıkta olan Türk veya Arap arkadaşlar dershane de çoğunlukta. Lise müdürümüzün yeğeni İtalya'dan gelmişti mesela. Kız acayip güzeldi. "O Türk, benden üstün, benimle konuşmaz" diye düşünüp konuşmaya utanmıştım. Bizde maalesef böyle bir algı vardı. Tarsus'u uzun süre Kürt ili sanıyorduk, ne zaman ki mahallemizin dışına çıktık, hakikatle karşılaştık. Ekonomik durumları bizden çok daha kötü olan bir komşumuz vardı, onlar masada yemek yiyordu. Masada yemek yedikleri için durumlarının bizimkinden çok daha iyi olduğunu düşünür, apartmanda oturanlara "zengin aile" derdik.

Üniversiteye ne zaman başladın?

2007'de, Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nde, bilinçsizce tercih ettiğim Sanat Tarihi bölümüne girdim. Fakat o bölüm yazdığım bu kitap, yaptığım uzun yürüyüş ve çektiğim onca fotoğraf dahil, hayatımda yaptığım pek çok şeyin vesilesi oldu. Sanat Tarihi beni şu anki kimliğimle buluşturdu. Benim içimde bir gezgin ortaya çıktı ve tarihi yerleri gezmeye başladım. *Acının İki Yüzü* projesini otostop çekerek yapabilmem de öğrencilikteki gezi tecrübelerime dayanıyordu. Tabii çocukluğumda da bize 30 kilometre uzaktaki plaja otostop çekerek gitmemizin de bir etkisi vardır muhakkak. Fakültede fotoğraf dersi hocamızın cesaretlendirmesi eklenince, 2009'da ilk makinemi aldım ve fotoğrafçılığa başladım.

Anne-babanız, Hilvan'da başlarına gelenleri anlatıyor muydu?

Babam feodal bir insandır, çocuklarıyla geçmişi pek konuşmaz. O yüzden benim açımdan kendi benliğini oluşturma, tarihimin izinden gitme süreci ancak lisede başladı ve üniversite yıllarında olgunlaştı. Aile politik olmasına rağmen lise, üniversite yıllarına kadar hemen hiçbir şey bilmiyordum. Fakat bende esas farkındalığı yaratan kişi yengemdi. Abimle akraba olan yengem, Hilvan olayına karışan akrabalarımın kızıydı. Abimle onlar evlendikten sonra Urfa'yla iletişimimiz başladı ve zamanla akrabalarımın, ailemin başına neler geldiğini öğrendim.

Ne gelmişti başlarına?

Ağaç ailesi var, akrabalarım. Savaşta üç çocuklarını kaybediyorlar. Bir çocukları 23 yıl

Dilber ve Raffetin Duru, Aksaray

Macid Gümüş, Kocaeli - Gölcük

Diyarbakır Cezaevi'nde yatıyor. Dağdaki çocuklarından birinin cesedi, annesinin gözleri önünde tekrar kurşuna diziliyor. Akrabalarımın bunları yaşadığını öğrenmek ciddi travma yarattı bende.

Peki, Türkiye genelinde çocuğunu dağda veya askerde kaybetmiş ailelerle buluşma, onları fotoğraflama, hikâyelerini yazma fikri nasıl ortaya çıktı?

Lisede Mehmet adında bir Türk arkadaşım vardı. Abisi Şırnak'ta askerlik yaparken çatışmada yaşamını yitirdi. Cenazesi Tarsus'a geldiğinde, cenaze törenine çocukları PKK'de yaşamını yitiren aileler de katılmıştı. Aynı süreçte yengemden Hilvan'daki hikâyemizi dinleyince, ilk o zaman acının iki yüzünü yaşadım. Beni en çok etkileyen olaylardan biri de üniversitede, koridorda annemle telefonda Kürtçe konuşurken başıma geldi. Kadın bir arkadaş yanıma yaklaşıp *"git Irak'ta bu dili konuş"* dedi.

Tepkin ne olmuştu?

Gülerek, *"annem Türkçe bilmiyor, bunu bana nasıl söylersin"* dedim. Farklı zamanlarda Trabzonlu, Samsunlu, Kayserili arkadaşlarla aynı evde yaşadım. Bir mekânda bir Kürt olunca, ne yaparsan yap bir şekilde konuyu sana getiriyorlar. Sonuçta memlekette büyük bir sorun var, Kürt sorunu demişler adına. Sanki her Kürt bu sorunun uzmanıymış gibi de ilk sana soruyorlar. Akrabalarımın yaşadıklarını anlattığımda bazen ikna oluyorlardı. Fakat ana haber bültenleri yayınlanmaya başladığı an, gün boyunca anlattığım her şeyin anlamı çöpe gidiyordu. Savaş dair yapılan yalan haberlerin insanları ne kadar etkilediğini o zaman fark etmiştim. Bunun üzerine acıyı yaşamış her iki kesime gidip onların hikâyelerini dinlemek, yüzlerini fotoğraflamak istedim.

Buna ne zaman karar verdin?

2012 yılıydı. Yani henüz çözüm süreci başlamamıştı. Fakat yola çıktığımda, aynı esnada çözüm süreci başladı ve işimi epey kolaylaştırdı.

7 ay 18 gün boyunca, toplam 19 bini aşkın kilometre, 71 il ve 165 ilçe gezmişsin. Yola

çıkmadan önce Tarsus'ta gerilla ve asker ailelerini bir araya getirmişsin. O süreci anlatır mısın?

Kafamda 35 il vardı. Her bölgeden beş-altı il diye düşünmüştüm. Fakat projeye başladığım Tarsus'ta, kendi memleketimde dahi altı ay süren araştırma süreci oldu. Amacım sadece ailelerle görüşmek değildi. Bunun ötesinde aileleri toplumsal barış için bir araya getirmek istiyordum. Fakat Tarsus'ta bir araya gelmeleri zor gibi görünüyordu. Tarsus'ta bile bunu beş-altı ayda yapabiliyorsam planladığım illeri tamamlamam altı-yedi yılı bulacaktı. *"Nasıl bir yol izlersem sonraki illerde işimi kolaylaştırabilirim?"* diye düşündüm.

Nasıl bir yol izledin?

Tarsus'taki tüm muhtarlıklara gidip amacımı anlattım. Muhtarlara, mahallelerinde ev-

Kürt coğrafyasından sonra ikinci en çok kabul gördüğüm yer İç Anadolu oldu. En az kabul gördüğüm yer Ege'ydi. CHP'nin güçlü olduğu yerler en az kabul gördüğüm yerlerdi. İzmir kolay geçeceğini düşündüğüm bir şehirdi. Ama inanılmaz sıkıntılı oldu. Trabzon o kadar zorlu geçmedi.

ladını askerde yitirmiş aileler olup olmadığını, eğer varsa onlarla tanışmak istediğimi ilettim. Görüştüğüm asker ailelerinin bazı çekinceleri vardı. Birincisi, kendilerini milliyetçi olarak görüyor ve ait oldukları çevreden dışlanmaktan korkuyorlardı. İkincisi, belediyenin milliyetçi bir partide olması dolayısıyla ailelerin orada çalışan çocuklarının işten çıkarılma ihtimaliydi. Çocukları PKK'li olan ailelere ulaşmakta çok zorluk çekmedim. Fakat ailelerle birebir görüşebilmem için Mezopotamya Yakınlarını Kaybeden Ailelerle Yardımlaşma ve Dayanışma Der-

neği'nden (Meya-Der) izin almam gerektiği söylendi. Dernekten yanıt beklerken ülkede başka bir hava esmeye başladı. Barış süreci olarak adlandırılan bu süreç, iktidarın bizzat bu süreci başlatmış olması asker ailelerinin cesaretli davranmalarına neden oldu sanırım. Asker aileleri barışa ve çözüm sürecine destek veriyorlardı, ama yine de PKK'lilerin aileleriyle bir araya gelmeleri konusunda ciddi kaygıları vardı.

Sonuçta kaç aileyi bir araya getirebildin?

Üç asker ailesi ve beş gerilla ailesi. Ortak bir noktada bir araya geldiler. 28 Nisan 2013 tarihinde.

Yani çözüm süreci başladıktan bir ay sonra.

Evet. Diyarbakır'da o meşhur Newroz konuşması ve açıklaması yapıldıktan bir ay sonra. Aileleri bir araya getirmem Tarsus basınında yer aldı. Basında çıkan haber, gazete kupürü ilerleyen süreçlerdeki görüşmelerde de referans oldu. Diğer şehirlere gittiğimde adımlı soyadımı söyledikten sonra gazeteyi çıkarıyor, *"Daha önceki ilde bunu yaptım, burada da birkaç aileyle görüşmek istiyorum"* diyordum.

Tarsus'tan sonra hangi şehirleri, bölgeleri dolaştın? Nasıl bir hat izledin?

Akdeniz'den başlayarak düz bir hat izledim, Adana, Ceyhan, Osmaniye, Hatay, Antep, Maraş. İlk etapta tecrübesiz olduğumdan, aynı yerlere birden fazla gidip geldiğim oldu. Daha sonra Urfa, Adıyaman, Mardin, Diyarbakır. Sonrasında Siirt, Erzurum, Şırnak, Beytüşşebap, Çukurca, Şemdinli, Hakkâri, Yüksekova'ya geçtim. Yüksekova'dan sonra Van, ardından Gevaş. Balaban, Tatvan, Bitlis, Norşin, Muş. Muş'tan sonra Solhan, Bingöl, Elazığ -Kovancılar ve oradan da Dersim. Dersim merkezde geçiş sürecine şahitlik ettim. Bir süre dağda, gerillaların çözüm süreci kapsamında Türkiye'yi terk edişinin güvenli olması için kurulan çadırlarda, ailelerle kaldım. Oradan da Pülümür, Erzincan, Eleşkirt, Erzurum, Tekman ve Horasan güzergâhını izledim. Ardından da Karadeniz.

Karadeniz'i de kat ettikten sonra, İç Anadolu'ya mı döndün?

Evet, ama kimi zaman kendiliğinden gelişen

Zeynep Acu, Şırnak

Dudu ve Doğan Çetin, Muğla - Günlüce

Rukiye Aslan, Van

durumlar da oluyordu. Konaklayabilme imkânının olduğu yerler öncelik kazandı. Aileleri bulmak, konuşmaya ikna etmek günleri, haftaları alıyordu bazen. Ailelerin konuşmayı kabul etmeleri benim için büyük mutluluktuk, çünkü çoğu zaman reddediliyordum.

En fazla hangi bölgede reddediliyordun?

En fazla kabul edildiğim yer Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ydu. Kürt coğrafyasından sonra ikinci en çok kabul gördüğüm yer İç Anadolu oldu. Sonrasında Karadeniz. En az kabul gördüğüm yer Ege'ydi. CHP'nin güçlü olduğu yerler en az kabul gördüğüm yerlerdi.

Asker aileleri mi kabul etmiyordun?

Asker ailelerine ulaşamıyordum ki. Kurumlar kabul etmiyordu ilk başta. Kurumlardan kastım şehit aileleri dernekleri, valilikler, kaymakamlıklar. Onlar kabul etmeyince ailelere de ulaşamıyorsun. Örneğin, İzmir kolay geçeceğini düşündüğüm bir şehirdi. Ama inanılmaz sıkıntılı oldu. Bir diğer örnek Trabzon. Çok zorlu geçeceğini düşündüm, ama o kadar zorlu geçmedi. Az önce dediğim gibi, görüşmeler çözüm sürecinin başladığı günlerdi, süreci AKP ve o dönemki BDP destekliyordu. Bu iki partinin güçlü olduğu yer-

lerde görüşme taleplerimin kabulü mümkün mertebe gerçekleşiyordu. MHP ve çözüm sürecine karşı çıkan CHP'nin güçlü olduğu yerlerde ise kabul görme oranım düşüyordu. **Eruh'ta bir şantiyede tanıştığın Trabzonlu işçi Fahrettin Amca Trabzon'a gittiğinde sana yardımcı olabileceğini söylüyor. Tanışmanızdan ne kadar süre sonra Trabzon'a gittin, Fahrettin nasıl bir yardımda bulundu?** Fahrettin Abi Eruh'ta baraj şantiyesinde çalışan tek Türktü ve birçok kişinin reddettiği bir işi kabul etme cesaretini gösterdi. Beni Trabzon'da çocuğunu çatışmada kaybeden köylüsüyle görüştürme sözü vermişti ve "seni yaylalarımızda misafir edeceğim" demişti. Tanışmamızdan yaklaşık iki ay sonra Trabzon'a gittim, Fahrettin Abi'yi aradım. Telefonu açtı, "kim?" diye sordu. "Kamran" dedim, "tanımıyorum" dedi. Sırt çantamı ve fotoğraf makinemi gören herkes bana gazeteci diyordu. Ben de "gazeteci Kamran" dedim, "tamam buyur" dedi. Beni misafir etti, her yeri gezdirdi. Çok baba bir adamdı. Ek röportajlara giderken beni misafir etti. Ancak çocuğunu çatışmada kaybeden köylüsü konuşmayı kabul etmedi. Kuzenim Trabzon-

lu biriyle evli. Onun akrabasıyla görüştüm. Onun akrabası da askerde yaşamını yitirmiş, ben de o süreçte öğrendim. Onun sayesinde orada bir aileyle görüşebildim.

Bütün seyahatin otostopla mı oldu?

Yüzde 85'i otostop. Bazen yağmur yağıyordu, hava koşulları elvermiyordu, mecburen otobüsle gidiyordum. Kalacak yer konusu çok sıkıntılıydı. Bazen otellerde kalıyordum, çoğu zaman da yolda tanıştığım ya da beni arabasına alan insanların desteğiyle barınma sorunu çözülüyordu. Otogarlarda, parklarda, cami avlusunda yattım.

En büyük zorluğu nerede yaşadın?

Gevaş yolunda! Sırtımda çanta olduğu için uyuşturucu kaçakçısı sanıyorlarmış. O yüzden otobüsler dahil kimse durmadı. Meğer uyuşturucu kaçakçıları otostopçu gibi davranıp o yoldan geçiyormuş, Gevaş'tan Balaban'a kadar 30 kilometre yürüdüm. Jandarma durdurup ne yaptığımı sordu. Çok yorgun ve gergindim. Kimsenin durmadığını söyleyince "burası uyuşturucu yolu, kimse almaz seni" dediler. Sonra onlar bir araç durdurup beni Tatvan'a yolladılar.

Hopa'da da kötü bir olay yaşamışsın...

Hopa'daki bir balıkçı kulübesinde, gece ciddi bir kavganın eşliğinden döndük. Metin Lokumcu'nun, Kazım Koyuncu'nun memleketi olmasından dolayı Hopa'nın sıkıntısız geçeceğini düşünüyordum. Karadeniz'in en devrimci kesimi diye biliyordum. Karanlığa kalınca araçlar almadı. Yürüdüm, Hopa'nın çıkışında balıkçı kulübelerinden tulum sesi geliyordu. İçeri girdim, selam verdim, çok şaşırdılar. Zaten esmerim, güneşin kavurmasından dolayı çok kararmışım, öyle olunca "kimdir, neyin nesidir?" diye meraklı bakışlar yöneldi. İlk etapta bozuntuya vermediler, rakılarına devam ettiler. Önce üç kişiydiler, ardından üç- dört kişi daha geldi. Beni şüpheli biri zannedip sorguya çektiler. "Kimsin, neyin nesisin" soruları "kimliğini ver"e kadar dayandı. Projemi anlatırken "gerilla" dedim. Birden "Ne gerillası! Sen terörist misin" diye tepki gösterdiler. Neyse, mekânda şarkı söyleyen, sonradan isminin Göksu olduğunu öğ-

rendiğim çocuk “kim olursa olsun misafirimizdir, bir şey yapan karşısında beni bulur” dedi. Akşam bir süre orada kaldım, ilerleyen saatlerde yürüyerek Fındıklı’ya doğru ilerledim.

Yaptığın tüm görüşmeleri kitaba aldın mı?

Hepsi var. Gerilla, asker, gazi, korucu, faili meçhul... Eşini gerilla olarak yitirmiş bir kişi daha sonra görüşmeyi kitaba koymama izin vermediği için dışarıda bıraktım.

Gerilla ve asker ailelerinin Kürt sorununa, çatışmalara, savaşa ve barışa ilişkin yaklaşımları arasında ne tür farklar vardı?

Barış söylemleri ve acıları ifade ediş şekilleri ortak. Anneler, “Benim yüreğim yandı, ciğerim yandı, başkasının bu acıyı çekmesini istemiyorum” diyordu. Hangi coğrafya olursa olsun aynı söylemlerdi. Elbette bazı eleştirel politik söylemler de dillendiriliyordu. Bunların başında “Neden çocuklarını para karşılığı dağa yolluyorlar? Neden çocuklarının beyinlerinin yikanmasına izin veriyorlar?” soruları geliyordu. Gerilla anneleri de “Biz barış anneleri olarak yollara döküyoruz, barış istiyoruz. Onlar neden bizimle birlikte barış isteklerini dile getirmiyorlar” eleştirisinde bulunuyorlardı. Bu iki noktanın dışında barış söylemleri ortak.

Kitapta “Bir ses kayıt cihazı, bir fotoğraf makinesi bu kadar işe yarayabilirken, ben tek başıma ailelerde bir değişiklik yaratabiliyorken, bunca yayın organı, tv, yüzlerce saygın siyasetçi bunu neden yapamıyordu? Ya da yapmak istemiyordu?” diye soruyorsun. Bu soruya senin ya da ailelerin yanıtı neydi?

Ailelerin cevabı da, benim cevabım da ortada. Onu okuyucuya bıraktım açıkçası. İktidarlar bu sorunun bitmesini istemiyor ki. Çözüm süreci neden bitti? Çünkü AKP’de çok büyük bir oy düşüşüne sebep oldu. Asker cenazelerinin gelmemesiyle birlikte ülkenin HDP’ye ve Kürtlere bakış açısı değişti. HDP büyük bir ivme kazandı. İktidar koltuğunu kaybedebileceğini gördü. Çözüm sürecini bitirdiler.

Yaptığın görüşmelerde her iki tarafın aileleri de çoğunlukla “barış” diye bitiriyor sözünü, “çözüm olsun, çocuklar ölmesin” diyorlar. Acılı aileler bunu söylerken, çözüm sürecinin bitmesi, savaşın, ölümlerin tekrar başlaması niye seçmen tarafından desteklendi ve AKP’ye oya dönüştü?

Hazır pusuda bekleyen, bu acıyı yaşamamış, tuzu kuru milliyetçi bir kesim zaten çözüm sürecinin bitirilmesini istiyordu. İktidar da gücünün gittiğini fark edince, bombalarla, ölümlerle topluma “bakın biz gidince böyle olur” mesajı verdi. 7 Haziran’da AKP iktidardan düştü, daha ne olsun!

Kitabın en çarpıcı kısımlarından biri, Kırşehir’de N.K. ile yaptığın röportaj. “Barış süreci hakkında ne düşünüyorsunuz” sorunu 5 Ekim 2013’te şöyle yanıtlıyor: “Barış neden desteklememeyim ki, ne güzel işte, ne asker ne de dağdaki ölüyor. Kimse acı çekmiyor. Biz bu acı-

“Kadıköy Sanat Evi’ndeki sergiden bir kız ağlaya ağlaya çıkarken, ‘neler çekirmişler bu insanlara’ diyordu. Bizim için rutin şeyler, başka insanlar açısından tahammül edilemezdir.”

yı çektik, biliriz bu acıyı. O yüzden barışı tabii ki destekliyorum.” Ardından, “Çözüm sürecini desteklemeyen asker yakınları ve gaziler var. Bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz” soruna da şöyle yanıt veriyor: “Onların çocukları şehit olmuş, ama aileleri çok cahil. Barışı nasıl desteklemezler! Çıkıp protesto yapıyorlar, ‘barış istemiyoruz, mücadele istiyoruz!’ diyorlar. Yıllardır mücadele ediyoruz, olan gençlerimize oluyor. Dağdakiler de bizden, Kürt kardeşleri-

Muğla’da yüksek rütbedeki emekli askerlerle görüştim. “Biz de isteriz kimse ölmesin. En yakın arkadaşlarını kucaklarında yitiren insanlarız, bunların travmalarını yaşıyoruz. Ama akil insanlar bizi muhatap almadı. Bize de süreci anlatsalar belki ikna oluruz. Bizi kimse dikkate almadığı için, bilmediğimiz bir süreci desteklemiyoruz ve desteklemeyeceğiz” dediler.

miz, bu işin en güzel yolu barıştır. Asıl hain bu barışı desteklemeyenlerdir.” Çözüm süreci bittikten sonra, 16 Mart 2017’de N.K. ile tekrar görüşüp şu soruyu soruyorsun: “Çözüm süreci bitti, çatışmalar tekrar başladı. ‘Barış bildirisi’nin altına imzasını atan akademisyenler görevlerinden uzaklaştırıldı. Barış isteyenler hainlikle suçlandı. Bunlar hakkında neler söylersiniz?” N.K.’nin yanıtı: “Ne barışı kardeşim, yok artık barış marış. O hakkı kaybettiler, sonuna kadar mücadele artık. Zaten bitmek üzereler, operasyonlar hep başarılı. O hocalar üniversitedeki hainler. Terörü destekliyorlar.”

Gerçekten güç, hâlâ inanamıyorum. Bir insan nasıl böyle değişir, nasıl böyle kanalize olur? Görüştüğüm insanlar arasında ona benzer birçok örnek var. Çözüm süreci sırasında beni arayan, soran, hatta sergi için tebrik eden insanlar, çözüm süreci bittikten sonra aradığımda telefonlarını ya açmadılar ya da meşgule düşürdüler. Suçlu ve hastalıklı insan muamelesi gördüm açıkçası. Bu da medyanın ve iktidarın toplumu nasıl yönlendirdiğinin bir göstergesi.

Görüştüğün ailelerden herhangi biriyle daha önce röportaj yapılmış mıydı? Kimse kapılarını çalmış mıydı?

Benim dışımda giden hiç kimse yoktu. Zaten aileler de bundan dert yanıyordu. Özellikle asker aileleri bu konuda çok doluydu. “Bizi kimse ziyaret etmiyor, sormuyor. Çanakkale zaferi yıldönümleri veya mülki amirliklerin çeşitli etkinlikleri dışında arayan, soran yok” diyorlardı. Çözüm sürecine karşı çıkanlara tepki gösteriyordum yolculuğumda. Karabük’te birisiyle gırtlak gırtlığa geldik mesela. Asker yakını değildi, ne yaptığımı sormuştu, ben de anlatmıştım. Öte yandan, Muğla’da, yolculuğum boyunca hiç temas kuramadığım yüksek rütbedeki emekli askerlerle görüştim. Bu insanlara da çözüm sürecine ilişkin fikirlerini sordum. “Biz de isteriz kimse ölmesin. En yakın arkadaşlarını kucaklarında yitiren insanlarız, bunların travmalarını yaşıyoruz. Ama Muğla’ya akil insanlar geldi, en iyi otellere gittiler, birkaç tane zengin çocuğuna bir şeyler anlattılar, gittiler. Bizi muhatap almadılar. Bizi de çağırırsalar, muhatap alsalar, bize de süreci anlatsalar, belki biz de ikna oluruz. Bizi kimse dikkate almadığı için, bilmediğimiz bir süreci desteklemiyoruz ve desteklemeyeceğiz” dediler. Gerçekten çok doğru bir şey. Eğer çözüm süreci, barış süreci oluyorsa öncelikle

İrfan Yakut, Konya

Ramazan Başer, Konya

toplumsal bir hareket haline getirilmeli, toplumun en aşağısından desteklenmeli, temeli böyle atılmalı. Gerçekten kaybeden insanlara gidilmemiş; bu yapılmış olsaydı biraz daha başarılı olurdu diye düşünüyorum. Görüşüğüm asker veya gerilla ailelerinin hiçbirine ne düşünüyorsunuz diye sorulmamıştı.

Asker ailelerinden bazıları Kürtlere, Kürtçeye ilişkin önyargılar dillendiriyor. Fakat kitap boyunca bu tür sözlerin üstünde hiç durmayıp hep o ailelerin acılarına odaklanıyorsun. Yola çıkmadan önce kendini bu konuda disipline mi etmiştin?

Hayır, yolculuk beni disipline etti. Profesyonel bir araştırmacı değilim, belgeselci değilim. İlk etapta amatör duygularım tartışmalarına da yansiyordu. Bazen görüşmeler sırasında ses kaydını durdurup “Ne diyorsunuz siz? Bizim ailemiz de bunca acı yaşamış” filan diyordum. Ya da gerilla ailesinin ses kayıtlarını açıp “bakın bir de bu var” dediğim hararetli tartışmalar da, profesyonel davranmadığımı da oluyordu. Duygularıma yenik düşüyordum. Sonraki süreçlerde esas amacımın bu ailelerin ne düşündüğünü öğrenmek olduğunu tekrar hatırladım. Bu konuda yolculuk beni törpüledi ve her anlamda profesyonelleştirdi.

Projenin temel ayaklarından biri fotoğraflar. Seyahatini bitirdikten sonra sergi aşaması da epey zorlu oluyor galiba...

16 Mayıs 2014’te ilk sergimiz açıldı, seyahatim bittikten yaklaşık yedi ay sonra. İlk Tütün Deposu’ndaydı, ardından Kadıköy Sanat Evi’nde. Farklı düşünce ve bakış açılarına sahip insanların görmesi açısından Kadıköy’deki sergi önemliydi. Bir gün sergiden bir kız ağlaya ağlaya çıkarken, “neler çektiymişler bu insanlara” diyordu. Bizim için rutin şeyler, başka insanlar açısından tahammül edilemezdir. Serginin Diyarbakır’da açılması da çok değerliydi. Sergi merkezinin koordinatörü beni arayıp “ilk defa sergiye gezen polisler gördüm” dediğinde mutlu oldum. Kitaplaştırma kararını da bu nedenle aldım. Sergiyi belli entelektüel birikimdeki insanlar geziyor, o insanlar da bazı şeylerin farkında. Bizim ulaştırmamız gereken kitle ise

olan bitenin hiçbir şekilde farkında olmayan insanlardı. Bu da kitap ve belgeselle olabilir, belgesel maddi nedenlerle olamadı. Sergi sürecinde “projenin kitabını da yapsanız” talepleri geliyordu, ki bunda arkadaşlarım ya da sergiyi ziyaret edenlere yol hikâyelerimi anlatmamın sanırım etkisi oldu. Fakat yazı tecrübem yoktu. Kitap ortaya güzel olarak çıktıysa, tamamen yaşanmış duygular sayesinde. Gözümü kapattım, günlüğümü okudum, ses kayıtlarını dinledim. Kitap bu şekilde ortaya çıktı. Akıcılığı varsa, yolculuğun akıcılığıdır, ailelerin samimiyetidir.

Kitap yazım sürecinde daha önce görüşüğün ailelerin tümüne tekrar gittin mi?

Kitapta yer alan yaklaşık yirmi aileye yeniden gittim. Bazı aileler benimle daha önce tanışmış olmalarına rağmen reddettiler; korkuyorlardı. Çocuklarının işten çıkarılma kaygısı da vardı elbette. Çünkü o günlerde herkes KHK’lerle işsiz kalıyordu. Gerilla ailelerinden de kitabın kapağında fotoğraflarının çıkmasına rıza göstermeyenler oldu.

Bütün bu seyahatin boyunca seni en fazla

Barış söylemleri ve acıları ifade ediş şekilleri ortaklı. Anneler, “Benim yüreğim yandı, başkasının bu acıyı çekmesini istemiyorum” diyordu. Hangi coğrafya olursa olsun aynı söylemlerdi.

etkileyen hikâye neydi?

O kadar çok var ki. İşin ilginç yanı, beni babalar daha çok etkiledi. Bize hep “anneler ağlamasın” diyor da, peki babalar, kardeşler, eşler ne yapıyor? Bunu hiç sorgulamadık. Toplum babalara güçlü görünme, güçlü durma rolü biçiyor. Babalar benimle başbaşa olduklarında içlerini döküyor, ağlıyordu. Bundan çok etkilendim.

Çözüm süreciyle eşzamanlı başladığın seyahatinden sonra öncekilerden de çok daha korkunç bir savaş başladı. Bu süreç seni nasıl etkiledi?

Bir insan çocuğunu yitirdiğinde “dünyam başıma yıkıldı” der ya, benim de öyleydi. Bu projeyi gerçekleştirmeseydim, çözüm süreci benim açımdan da “başladı ve bitti” olacaktı. Ailelerin barışa olan özlemi, gittiğim coğrafyalardaki insanların yüzlerindeki mutluluğun, heyecanın artık bittiğini biliyor olmak çok büyük bir hayal kırıklığıydı. Misafir edildiğim evler yıkıldı. Tekrar gidemedim ama, o aileler, o misafir olduğum evler yok. Ben o evlerde sadece bir-iki gece geçirdim. Bu benim için derin bir yaraysa o aileleri hiç düşünemiyorum. Proje sırasında Diyarbakır Bağlar’da misafir eden arkadaşlardan biriyle Sur olayları sırasında telefonda konuştuk, psikolojisi bozuktuk. Eskişehir’e çağırdım. “Saklam-baç oynadığım köşeler, çocukluk anılarım silindi. Sadece ev değil, her şeyin üzerinden dozer geçti. Her yer moloz, molozlar bir evin kalıntıları değil, çocukluğumun, anılarımın kalıntıları” dedi. En acısı yeni gelen cenazelerdi, asker de, gerilla da olabilir, hikâyeler gezip gördüğüm ailelerin aynısıdır, bunu biliyorum. Derin acıları yine o aileler yaşadı, yaşıyor.

Bu süreçte kardeşinin de dağa çıktığını kitapta aktarıyorsun...

Kardeşim bir gün bana “Tek hayalim var, o da Silopi’deki bir köy okulunda öğretmen olmak” demişti. Hiçbir şekilde metropollere gelmek istemiyordu. Sıradan, çok basit, belki tek gözlü bir köy okulunda öğretmen olmak istiyor, tek hayali buydu. Buna bile izin vermediler. Edebiyatçı olduğu için sergi aşamasında, kitap aşamasında yazılarımı, ses kayıtlarını düzeltiyordu. Asker ailelerinin ses kayıtlarını dinlerken “Yazık günah, neler yaşamış bu aileler” diyen biri nasıl oluyor da bu aşamaya geliyor? Bu soruya herkes kendi yanıtını vermeli. 24 Kasım 2016’da, Öğretmenler Günü’nde, 35 öğretmenle birlikte YPG’ye katıldı.

Peki, bütün bu süreç, 2013’ten bu yana geçen beş yıllık dönem senin hayatını nasıl dönüştürdü?

31 yaşındayım, 31 eksi sekiz ay yapalım. O sekiz ay tüm yıllarıma bedel. Bunu söyleyebilirim. Beni ben yapan bu yolculuğum oldu. SÖYLEŞİ: İRFAN AKTAN

Örgüt bağı olmadan örgütlülük

Adalet Yürüyüşü döneminde, “salt CHP’den bir şey beklemek depresyona ve durağanlığa götürür” demiştiniz. Sohbetlerde andığımız bir söz bu. Şimdi, 24 Haziran sonrasında, sizin nezaketten eklediğiniz “salt” kelimesini kaldırıp “CHP’den bir şey beklemek depresyona ve durağanlığa götürür” diyebiliriz herhalde. Bu bağlamda ve geldiğimiz noktada, başta CHP tabanında, depresyon adeta elle tutulur bir halde. Adalet Yürüyüşü’nden bugüne, yaşanan süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?

Onur Hamzaoglu: Uygun görürseniz, küresel siyasal değerlendirmemden başlayayım ki muradım yanlış anlaşılmasın. 1970’lerdeki kapitalizmin bunalımı ve ‘80’lere doğru neoliberalizmin, ABD’nin hiyerarşik hegemonyasında, Dünya Bankası ve IMF’nin yapıcılığı ile kurulmasından bu yana geçen sürede, hepimizin içinde yaşadığımız bir farklılaşma var. 1950’li yıllarda 30 yaşındakilerin –gelişkin kapitalist ülkeler için söylüyorum– yüzde 90’ından fazlasının refah düzeyi ailelerinin refah düzeyinin ilerisindeydi. 2010’daki bir çalışma, bu oranın yüzde 50’nin altına düştüğünü gösteriyor. Buradan şunu söylemek mümkün: Sanayi devriminden bu yana, kapitalizmin bir motivasyon aracı olan refah seviyesindeki artış, varlığını kaybediyor artık. Dolayısıyla, bu dönemde bizler kapitalizmin tarihsel olarak kullanmakta olduğu motivasyon aracını yitirmesinin başlangıcını yaşıyoruz. 69. yılını kutladığımız İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bile rafa kaldırılarak, refah düzeyi artışı ile ikna tüm dünyada yerini şiddete bırakıyor. Şiddetin farklı biçimlerinin –savaş, ülke içi çatışma, kadına yönelik şiddet, çocuğa yönelik şiddet, homofobi vb.– görünürlüğünün ve derecesinin arttığını tespit etmeliyiz. Tüm dünyadaki bu değişimin farkında olarak ülke ya da bölge için değerlendirme yapmamızın önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü, Temmuz 2007 itibarıyla ABD’de “mortgage” adıyla başlayan batık krediler meselesi, esasen yapısal bir kriz. Merkez kapitalist ülkelerdeki bu yapısal krizde

Filmi geri saralım. Çok geriye değil, Adalet Yürüyüşü günlerine. Oradan kâh ağır çekim kâh hızlı, yerel seçimler sürecine ilerleyelim.

Onur Hamzaoglu ile güz sayımız için bu minvalde söylemiş, link hatlarımızdaki arıza nedeniyle yayını ertelemiştik. Eğrisi doğrusuna denk geldi, olayların akışı hem istikameti doğruladı hem yeni duraklara uğrama imkânı vermiş oldu. Kerteriz noktamıza dönüp oradan buraya toplumsal muhalefetin bıraktığı izlere bakıyoruz, 31 Mart sürecinin işaret levhalarını Onur Hamzaoglu’ndan dinliyoruz.

kendi adlarına bir gelişme yok. Bu nedenle de şiddet öne çıkıyor, savaşlar ve ülke içi çatışmalar öne çıkıyor. Günümüzde, kapitalizmin sahiplerinin ikna araçlarıyla ilgili bir değişikliğe, bir makas değişikliğine gitmesi her yönüyle zorunlu hale geldi.

TÜSİAD’ın eski başkanı Tuncay Özilhan bunu gayet net ifade etmişti: “Hukuk devleti ve sosyal devlet prensipleri artık işlemiyor.”

Doğru. “Kapitalizmin motivasyon aracını yitirmesinin başlangıcını yaşıyoruz” diye bir saptama yapabiliriz. Böylece de “Türkiye’de ne var ne yok” meselesini anlayabiliriz.

1900’lerin ilk yarısındaki faşizmin bugün olup olmadığı tartışmalarını hayretle izliyorum. Bir “check-list” var ellerinde bazı arkadaşlarımızın, “Almanya’da, İspanya’da, İtalya’da şunlar yaşanmıştı, burada o yok, şu eksik, dolayısıyla bu faşizm olamaz” diyorlar. Halbuki faşizm, toplumların temel yapılarında ya da üretim ilişkilerinde değişiklik yapan bir model değil ki. Sonuç itibarıyla, siyasal alanla ekonomik alan yer değiştiriyor. Siyasal alan yukarı çıkıyor ve yine ekonomik alanın bekası için gerçekleştirilen bir uygulama boyutu var. Dolayısıyla, söylemiş olduğunuz yürüyüşler bunun üzerinden anlamlandırılırsa kıymetli. O yürüyüşün başlangıcında heyecan duymuştum. Neden? Evet, başlangıç itibarıyla bir kişinin bir kişi için yürüyüşüydü. Ama en azından Türkiye ortamında muhalefet o yürüyüşü zenginleştirmeyi düşünüp bunu eylese, iyi şeyler olabilir diye düşünmüştüm. Ama bu başaramadı. Tek kişi için ve tek kişinin yürüyüşü olarak kaldı. Halbuki, muhalefetin tümünü kapsayan bir hale evrilebilir, zenginleşebilirdi. Ama onun devamında 24 Temmuz Maltepe mitinginin o zafiyeti telafi etmek zorunda kalan bir perspektife oturduğumu düşünüyorum.

Biz de oradaydık, umut verici bir hava vardı. Bütün muhalefet katılmıştı.

Evet, 15 Temmuz sonrasında da Taksim’deki mitinge herkes bir umutla, bir alternatif yaratılabilir diye gitmişti. Herkesin umudunu söndüren CHP, Adalet Yürüyüşü’nün

ardından daha yapıcı bir tutum almak zorunda kaldı, onu izledik hep beraber. Maltepe mitingindeki kurgunun olumlu olduğunu düşünmüyorum, ama buna rağmen muhalefetin her bir yapısı kendini öne çıkarmadan orada olmak kararlılığını gösterdi. Bu, birlikte eylemek anlamında kıymetli bir tutum. Halkın kendi iradesi, siyasal yapıların iradeleri miting alanına yansıdı diye düşünüyorum. Bu da zorunlu olarak metne bir değişiklik getirdi. En azından o metni hazırlayanlar için bir zorunluluk haline geldi bu. Ama sonra Çanakkale gündeme geldi, bi-

liyorsunuz. Sevgili Korkut (Boratav) hocanın bir sözü var, oraya davetliydi, dönüşte Karaburun Bilim Kongresi'ne gelmişti, "Hayatta bu kadar öfkelenmediğimi bilmiyorum. Bu kadar mı sönümlendirilmeye uğraşılır" diyordu.

Adalet Kurultayı'nı söylüyorsunuz...

Evet. Çanakkale kampını duyduğumda umutlandım. Çanakkale'de yapılmasının anlamı şuydu: Emperyalizme karşı mücadele sürecinde esasında bu ülke topyekün bu süreci yürüttü, Gürcüsünden Lazına, Çerkezinden Arabına, Kürdüne, Türküne... Türkiye halkları perspektifini yansıtıyordu aslında, en azından bir yönüyle. Onu en başta daha düzenlerken yok ettiler. Bazılarımızı kurumsal kimliklerle değil, kişisel kimliklerle davet etmek –mesela bir kurumsal aidiyetim olmasına rağmen beni HDK eşsözcüsü olarak değil de "Onur hoca" olarak davet etmek– durumunda kaldılar. Yürüyüşün olumsuzluğunu telafi eden bir 24 Temmuz mitingi yaşandı, ama daha sonra, oradaki yükseliş yine bir tedirginlik yarattı ve yürüyüşün başına döndü. Bir yurttaş olarak beni ilgilendiren kısmı muhalefeti sönümlendirmesi, enerjimizi absorbe etmesi. CHP içine çeken kara delik gibi... Türkiye tarihinde birçok anlam biçilebilir CHP'ye, bütün olumsuzluklarına rağmen. Türkiye'nin sosyalist yapıları CHP'nin hedef kitleleriyle ilişik; birçoğumuzun ailelerinin o temelden gelen görüşleri, tutumları var. Fakat bugün Aydınlanmacı bile değil CHP. Bir yurttaş olarak bunu söylüyorum. Ve en büyük sıkıntı da 24 Haziran seçimlerinde gelinen nokta. Baskın bir erken seçim olmasına rağmen –o dönemde hapis hanede olmakla beraber, en azından yazılı yayın organlarından izlediğim kadarıyla– insanlarda "değiştirebiliriz" umudunun yükseldiğini hissettim. "Değiştirebiliriz, evet"; bu çok kıymetliydi. Ama bu umudu daha o gece, referandumda olduğu gibi –buna dikkat çekmek isterim, referandumda da aynı şeyi yaşadık– yitirdik. Herkes referandumda, sandıklarda CHP'den bir şeyler bekliyordu. Toplumsal muhalefetin hatası budur.

Baştaki alıntıya dönelim. Şimdi "salt" kelimesini geri koyabiliriz o cümleye. Zira, 24 Haziran'da "salt CHP'den bir şey beklemek" yaşandı. Buna büyük ölçüde HDP de dahil.

Şimdi oraya geleceğim, 17 Nisan referandumunda nasıl ki sandıklara sahip çıkılması CHP'den beklendi, 24 Haziran'da da aynı şey oldu. Birçok sandıkta, Kürt illeri de dahil –HDP'nin sorumluluğudur– "müşahidimiz yok" dendi. Sonra herkes zafiyeti birbirine devretti. Bu nasıl bir muhalefet halidir, anlamıyorum. Biliyorsunuz, hemen herkesin içinde olduğu bir yapıya dönüştürdüler Adil Seçim Platformu'nu. CHP dedi ki, "herkesin katkısı ile çalıştıracağız". Sayın Onursal Adıgüzel'in koordinasyonunda birçok partinin, yapının temsilcilerinin oturduğu bir masa

fotoğrafi görmüştüm yazılı basında. Dolayısıyla, tek başına CHP meselesi değil esastır. Bir yandan da şunu görmek mümkün: CHP, İyi Parti'nin Meclis'teki varlığı konusunda hiçbirimizin beklemediği, cumhurbaşkanının ve AKP hükümetinin gündem belirleme inisiyatifi elinden alan bir atak yaptı. Çok mutluluk ve umut veren bir girişimdi o. Demokrasi adına onun yapılabilir olması beni heyecanlandırmıştı. Toplumu da heyecanlandırdı, "değiştirebiliriz" umudunu yükseltti. Gündem birden muhalefetin oldu. Sonra nedense "biz gündemi belirlemek istemiyoruz" a gelindi. Bunu izlemek insanı hakikaten üzüyor. 24 Haziran gecesi

1900'lerin ilk yarısındaki faşizmin bugün olup olmadığı tartışmalarını hayretle izliyorum. Bir "check-list" var ellerinde bazı arkadaşlarımızın, "Almanya'da, İspanya'da, İtalya'da şunlar yaşanmıştı, burada o yok, şu eksik, dolayısıyla bu faşizm olamaz" diyorlar. Tahammül ötesi.

itibarıyla, hem teknik anlamda hem siyasal anlamda hem de tutum anlamında, Yüksek Seçim Kurulu'nun önü meselesi var. Tümünün hâlâ açıklanmaya gereksinimi var. Açık ve şeffaf bir gün, bir gece değil o. Spekülasyon yapacak değilim, ama olağan bir seçim gecesi yaşanmadığı ortada.

Birçok araştırma, ayrıca en son CHP'nin raporu ve onun ardından Bilgisayar Mühendisleri Odası'nın raporu seçimin kaderini belirleyen 2,4 milyon oyun çeşitli hilelerle iktidarın hanesine kaydırıldığını ortaya koydu. Ve CHP genel başkanı, 24 Haziran'dan üç ay sonra, şu açıklamayı yaptı: "Seçim gecesini iyi yönetemedik, hatalarımız oldu." Öte yan-

"Akademiden atılanlar organize oldular ve ekonomik, sosyal, akademik dayanışma ağları kurdular. Bu bir örgüt değil, örgütlülük. Örgüt bağı olmadan böyle bir inisiyatif kuruluyorsa, bunu kendini muhalefet olarak tanımlayan kesimlerden bekleme hakkına sahibim."

dan, HDP de hileli sonuçların ısrarcı takipçisi olmadı.

Bütün bunlar anlaşılır gibi değil. Yaklaşık 1,5 milyon oy farkıyla ülkede sistem değişti. Bizler de içinde olmak kaydıyla, bütün muhalefetin aynaya bakması lâzım. Bugün Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adı altında, KHK'lerle yap-boz tahtasına dönmüş bir devlet idaresi ve toplumsal alana müdahale var. Ve 1,5 milyondan az bir oyla bu oldu. Ayrıca, örneğin Şanlıurfa'daki olayı –katliam demek gerekiyor– hatırlayalım. Muhalefet, orası sadece HDP'nin sorumluluk alanıymış gibi davrandı. Orada yaşananlar, hastanenin içinde insanların öldürülmesi, darp edilmesi, bıçaklar, satırlar... Üstelik hastane içinde, polisin kontrolü altındayken. HDP'lilere yönelik bu saldırı ana muhalefetin gündeminde yeterince yer almadı. Sonraki gelişmeler de Kürt illerine yönelik şiddet artışı, içişleri bakanının açıklamaları, tehditleri ve müdahaleleri hiçbir şekilde yeterince açıklıkta kamuoyuna maledilmedi ana muhalefet tarafından. "O HDP'nin sorunu, Kürtlerin sorunu" diye itildi ve o alan tümüyle boş bırakıldı. Sanki demokrasi sadece sandığa oy atmakmış gibi. Bunun yanı sıra, Kürt illerinde sandıktan çıkan oy dağılımlarına dikkat çekmek istiyorum. O bile sorunlu; Kürt illerindeki oyları oradaki memurlar, taşeron işçiler vb. resmi görevliler üzerinden açıklamak mümkün değil. Bütün fotoğrafi değiştiren MHP oylarıdır. Seçmenin olmadığı, sadece tabelasının olduğu yerden bu kadar oy nedir? Üzerine gidilmedi!

Millet ittifakına HDP'nin alınmamasına ne diyorsunuz?

Baştan kırıcı olduğunu söylemek gerekir, en azından zihinlerde yarattığı dışlanmışlık duygusu itibarıyla. Bir yandan da seçmen davranışına yönelik müdahalede pasifliği

tercih etmek diye değerlendirilebilir. Ama sonuçlara baktığımızda, sayısal olarak karşılamasa bile, duygu durumu itibarıyla, Türkiye'nin tam da gereksinim duyduğu akıl ve vicdanın ortak hareketini yaratması anlamında olumlu oldu. CHP tabanındaki bir grup seçmen çok açık ifadelerle –“bizim evde dört oy var, ikisi HDP'ye, ikisi CHP'ye”– diye karşılık verdi. Bu CHP'nin örgütsel bir organizasyonu değil tabii ki. Bu kararın arkasındaki temel nedenin, CHP'li seçmenin akli ve yüreğiyle ülke gerçeklerini değerlendirmesinin bir sonucu olduğunu düşünüyorum. Sözü ettiğimiz tutum, taban inisiyatifinin geleceği okumasıyla ilgili bir durum olarak ortaya çıktı. HDP'nin Meclis'te olması parlamenter sistemin değişmesine bir engel olacaktı. Hesaplanamayan MHP meselesi idi. AKP çoğunluk olamazsa sistem değişmez önkabulü vardı siyasi alanda, tam aksi gerçekleşmiş oldu. Ama şaibeli bir sonuç olduğu açık. Gayrimeşru, hukuk dışı bir süreç yaşadık. Referandum gibi 24 Haziran seçimleri de hukuk dışı ve gerçekten gayrimeşru bu boyutu itibarıyla. Sistemin değişmesine engel olmak 1,5 milyon oyla yitirildi, bunu hâlâ sorgulamıyoruz.

Futbolcuların kaybedilen maçlardan sonraki klişe deyişleriyle, “önümüzdeki maçlara bakalım”. Bahsettiğiniz “değiştirebiliriz umudu” yeniden nasıl, hangi araçlarla filizlenebilir? Adalet Yürüyüşü günlerinde, çeşitli söyleşilerde, Hayır Meclisleri'nin içinde bulunduğumuz faşizm koşulları doğrultusunda yeniden içeriklendirilerek yaygınlaştırılması gerektiğini vurgulamıştınız. “Hayır Meclisleri, tahayyül ettiğimiz meclisler mozaïği Türkiye'sinin nüvesini temsil ediyor” demiştiniz. Şimdi önümüzde yerel seçimler var. Seçim sath-ı maili “meclisler mozaïği” yönünde bir hareketlenme yaratabilir mi?

Geçtiğimiz günlerde, Türkiye'de en azından muhalefetin gündeminde heyecan yaratan bir tutum vardı, 3. Havaalanı işçilerinin yüz yıl öncesinin çalışma koşullarına karşı isyana benzer bir tutum almaları. Bu, örgütlü bir tutumdur. Ve bunun üzerine, patron işçilerini kolluğa şikâyet etti, kolluk da patronun otobüsleriyle işçileri karakola götürdü. Şimdi bu tablonun, tek başına bu karenin bile ne durumda olduğumuzu gösterdiğini, hakikaten boş durulmaması gerektiği anlamında önemli bir mesaj olduğunu düşünüyorum. Yargı şöyle, böyle, ayrı mesele. Olup bitenlerin çıplak gözle görünür olması çok başka bir şey. İstanbul'da işçilerin götürüldüğü pek çok karakola avukat girmesi yasaklandı. Biraz önce faşizmden bahsettim. Bununla ilgili mücadelenin araçları ne olmalı meselesi de gündemimiz olmalı. Bu gündemin meclisler üzerinden yürümesi gerektiğini düşünüyorum. Bu ikisi çelişik görülmemeli. 1900'lerdeki faşizmle mücadele araçlarıyla

“Herkesin umudunu sönmülendiren CHP, Adalet Yürüyüşü'nün ardından daha yapıcı bir tutum almak zorunda kaldı. Maltepe mitingindeki kurgunun olumlu olduğunu düşünmüyorum, halkın iradesi, siyasal yapıların iradeleri miting alanına yansıdı.”

21. yüzyıldaki araçların benzer olma olasılığı düşük.

**Genel çerçeveyi biraz genişletelim isterse-
niz. “Faşizm koşulları”ndan söz ettiniz. Um-
berto Eco'nun güzel bir sözü var, “faşizm illa
üniformayla gelecek diye bir yanılgıya düş-
meyelim” mealinde.**

Ne güzel söylemiş, değil mi?

**“Şunlar, şunlar yok, dolayısıyla faşizm yok”
türünden check-list'ler bir yana, çeşitli rejim
tahlilleri yapılıyor. Ve ister istemez geçmiş-
teki örnekler, tecrübeler referans alınıyor.
Oysa her bakımdan çok farklı bir dönemde-
yiz, belki de ilerde bugünün faşizmi sonra-
dan üretilecek bir kavramla anılacak, tıpkı
“Bonapartizm”in Louis Napoleon devrildik-
ten sonra kavramsallaştırılması gibi. Elbette
geçmişin analizlerinden bugüne taşıyacağı-
mız unsurlar var, ama başka bir dünyadayız.**

**Faşizmle mücadelenin
araçları ne olmalı meselesi
de gündemimiz olmalı. Bu
gündemin meclisler üzerinden
yürümesi gerektiğini
düşünüyorum. 1900'lerdeki
faşizmle mücadele araçlarıyla
21. yüzyıldaki araçların
benzer olma olasılığı düşük.**

**Sizin başta söylediğiniz gibi, “kapitalizmin
makas değiştirmesi”, siyasal alanın ekono-
mik alanın önüne geçmesi, ikna araçlarının
yerini zor araçlarına bırakması... Neolibe-
ralizmin kaçınılmaz olarak neofaşizme kapı
açtığını, yakın zamana dek o iktisadi rejimin
bayraktarlığını yapanlar bile –Francis Fuku-
yama mesela– söylemeye başladı.**

Neoliberalizmin olmazsa olmazı serbest ti-
caretti. Yani, merkez kapitalistler finans ka-
pitalin merkezini oluşturacak, yüksek enerji
gerektiren kirli üretimler periferide yapı-
lacak, çevre kapitalist ülkelerden merkeze

kaynak aktarılacak; sistem böyle kuruldu, böyle de işliyordu. Ama bakın, geldiği nokta itibarıyla, 2018 itibarıyla serbest ticaret üze-
rinden kavga yapılıyor. Ve doğrudan doğruya
neoliberalizmin kurucu hegemonyası, orga-
nı, ülkesi bunun işlememesi için, işlemesi-
nin kendisine zarar verdiğini söyleyerek bir
hamle yaptı. Ve bunun üzerinden de yeni
dengeler kuruluyor. O bakımdan söylemeye
çalıştığım aşağı yukarı oydu. Neoliberaliz-
min çöküşü başlamış durumda ve kapita-
lizmin toplumu, işçi sınıfını, yaşamak için
çalışmaya mecbur olanları, herkesi kapsa-
yarak söylüyorum, kontrol altında tutması
açık şiddet uygulamasıyla mümkün ancak;
bunu tercih etmek zorunda artık. “Kadifeli”,
“şekerli” geleneksel ikna araçlarını yitirdiler.
Bu nedenle ekonomi alanı ile siyaset alanı
bizim gibi ülkelerde ve dünyanın pek çok ye-
rinde yer değiştirdi. Siyaset alanı ekonomik
alanın üzerine çıktı ve sermayenin nerede,
ne şekilde, hangi araçlarla toplanacağına ka-
rar veren bir konuma geldi. Böyle bir mesele
var. Faşizmin çağrısı, temerküz kampları,
katliamlar, soykırım dolayısıyla vahşi ölüm-
ler, ülkelerin ve doğanın tarumar olması...
Böyle bir deneyim var, bu deneyimi yakın ge-
leceği anlatmak için hatırlatıcı olarak tekrar-
lamamız gerekir. Ama yine faşizm koşulları
nedeniyle karşı karşıya olduğumuz kritik
bir engel var: Elimizde kamuoyuna yöne-
lik araçlar kalmadı, sadece sanal ortamımız
var. Günlük gazetemiz bir avuç, tirajları bel-
li. Medya hem görsel hem de yazılı anlamda
tümüyle iktidarın elinde. Eylemlerimizin
de mekânları kalmadı, eylemlerimizi sanal
ortamlarda yapıyoruz. Ve mekânsızlık bizi
hiçleştiriyor, bu yönü itibarıyla. O bakımdan,
o check-list'lere hakikaten tahammül
edemiyorum, tahammül ötesi buluyorum

“Üçüncü havaalanı işçilerinin yüz yıl öncesinin çalışma koşullarına karşı isyana benzer bir tutum almaları üzerine patron kolluğa şikâyet etti, kolluk da patronun otobüsleriyle işçileri karakola götürdü. Tek başına bu karenin bile ne durumda olduğumuzu gösterdiğini düşünüyorum.”

o yaklaşımları... IMF Başkanı, Trump'ın serbest ticarete karşı açıklaması üzerine, “bu sadece ABD'nin sorunu değil, küresel bir soruna dönüşme potansiyeli taşıyor, yangın herkesi yakar” dedi. Bizler tarafından her ne kadar yeterince tanımlanmamış olsa da sorunun sahipleri ne büyüklükte bir sorun yaşadıklarının farkındalar. Her zaman olduğu gibi, kendi adlarına bunu aşmaya çalışıyorlar. Türkiye'ye düşen rol de bu boyutuyla böyle, ama bu ülkeye başka bir rol daha düşüyor Avrupa ile ilişkilerinde: Göçmen meselesi. Bunun muhalefet alanına çok büyük negatif etkileri var. AB ülkeleri, Almanya başta olmak üzere, kendilerini göçmenler konusunda tehlike altında, risk altında hissettikleri sürece, Türkiye'de bunu engelleyici her kimse onunla beraber olmak zorunluluğunda hissediyorlar kendilerini. Birçok gerginliğe rağmen, birkaç defa olduğu gibi, şimdi Merkel yeniden Erdoğan'la kuzu sarması. Bunun ana temeli, yine ekonomik kaynaklı olmak üzere, göçmen sorunu. Bu da muhalefetin sıcak gündemi olmalı. Pek konuşulmuyor Suriye iç savaşı. Suriye iç savaşının göçmen akımları yaratmayacak bir biçimde sonlandırılmasına katkı sunan çalışmalar gerekiyor. Çünkü Almanya ve AB ülkeleri, göçmen meselesinden ötürü Türkiye'deki yönetimin her gereksinimini karşılamaya çalışıyor, hem ekonomik hem siyasi destek veriyor. Bu da Türkiye'deki seçim süreçlerinde, mücadele süreçlerinde muhalefet için hep ek siden başlamak anlamına geliyor. Suriye iç savaşı göçmen üretmeye devam ettiği sürece AB-Türkiye ilişkisi de böyle devam edecek.

Türkiye'nin Afrin'i işgal girişimini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Afrin deyince, yedi yıllık iç savaşın son üç-dört yılında neredeyse hiçbir çatışmanın olmadığı, hele o bölgelerden Türkiye'ye göç etmek isteyen Suriyelilerin “buralar yaşanabilir yerlermiş” deyip kaldığı, kırdan gelenin kırda, kentten gelenin kentte yerleştirilmeye çalışıldığı bir düzenin kurulduğu, iç

savaştan kendini yalıtmış bir bölgeden söz ediyoruz. Bölgeyi savaşın dışında tutan bir sistem kurulmuş, dolayısıyla, oradan göçmen gelmesini engelleyen bir yanı var. Oradaki düzeni bozmak, neo-Osmanlı hayallerin dışında, göçmen meselesinin hâlâ sıcak kalması adına önemli bir adımdır. Böylece Türkiye'deki tüccar siyasi gelenek Avrupa'ya karşı etkili bir koz olarak kullanabileceği bir olanak yarattı kendisine. O bakımdan, Suriye iç savaşının bir an önce sonlanması

Neoliberalizmin çöküşü başlamış durumda ve kapitalizmin, yaşamak için çalışmaya mecbur olanları kontrol altında tutması açık şiddet uygulamasıyla mümkün ancak; bunu tercih etmek zorunda artık. “Kadifeli”, “şekerli” ikna araçlarını yitirdiler.

ve yeni göç akımlarının olmadığı bir hale getirilmesi, Türkiye'deki muhalefetin öncelikli işlerinden biri olmak zorunda –yakın vadede olumlu değişiklikler istiyorsak. Orada iç savaş olduğu sürece muhalefetin önü dolayımli olarak kapalı, en azından ben öyle görüyorum.

“Önümüzdeki maçlara bakalım” diye başlamıştık bu bahse, şimdi sizce hangi maçlar var önümüzde ve elimizdeki araçlar neler?

Maçın en büyüğü takımın kendi içinde yapacağı maçlar. Biraz önceki analizleri değerlendirmeden maça çıkmamak lâzım. Maç meselesini, sizlerin dergideki makalelerde, söyleşilerde öne çıkardığınız “seçim değil, seçim süreçleri” yaklaşımından alıntıyla söylemek isterim: Maçı değil, maç süreçlerini konuşmamız lâzım. O bakımdan takımın ne olduğunu görmek lâzım. Performansına

baktığımızda, hazırlıklarına baktığımızda, tarihsel olarak antrenmanları yeterli olmasına rağmen şu an kadrolar maalesef bu süreci götürebilecek perspektifte değil. Kadro derken herkesi kastederek söylüyorum, yönetici anlamında söylemiyorum. Neden? Net bir durum değerlendirmesi yok. 24 Haziran seçimlerinde bunu gördük. 1,5 milyon oy sistemi değiştirdi, bunun hesaplaşmasını kendimizle yapmadığımız sürece yeni bir hazırlık yapamayız, bu maçlara da çıkmaya gerek yok o anlamda. O değerlendirme bize şunu gösterecek: Muhalefet cephesinde – meclislerdeki vatandaşı, kişisel iradelerle örgütlenen yapıları söylemiyorum– aktörleriyle, tutumlarıyla, attıkları adımlarla ve o akşamki tavırlarıyla gösterdiler ki, muhalefette kalmaya bir rıza var.

Rıza değil de kabulleniş mi desek?

Biraz acıtalım. Onun için “rıza”yı seçtim. Öbür türlü, “evet, bu atmosferde böyle olur”- la bitirilecek iş. Bence öyle değil. Türkiye'de 15 Temmuz'da bir asker kalkışması yaşandı. Ve hükümet hemen bunu kendi lehinde bir anayasa darbesine çevirdi. Oradan itibaren bir kaybediş daha somut hale gelmiş oldu. Bununla ilgili her yapının kendi başına mücadele etmeyi öne çıkarması anlaşılır gibi değil. Rejim Kürdünü, Türkünü, Lazını, Çerkezini, işçisini, memurunu, akademisyenini, öğrencisini ayırt etmedi, kendisiyle ilişkilenmeyeceğini öngördüğü herkesi topyekûn karşısına koydu. İktidarın elindeki tüm araçları kullanarak muhalefetin her kesimine saldırmasına rağmen, biz aynı şekilde topyekûn bir “buna karşı koyabiliriz” kararlılığını yaşamadık. Küçük küçük nüveler var...

Nüve demişken, “Hayır Meclisleri, tahayyül ettiğimiz meclisler mozaikinin nüvesini temsil ediyor” sözünüze atıfta bulunmuştuk, onu biraz açar mısınız?

Meclisler çok önemli... Referandumda siyasi partilerin bir kısmı kendini sakınmasına rağmen Hayır Meclisleri'nin yapıları aşan kararlılığı bana o zaman da umut ve heyecan vermişti, 24 Haziran sürecinde de birçok yerde ortaya çıkan meclisler aynı duyguyu yaşattı... Merkezîyetçi, hiyerarşik, hegemonik yaklaşımların bu örgütlenmelere yansımaları gibi bir risk hep var, ama Hayır Meclisleri'nin birçoğuna bunun yansımadığını biliyoruz. Başta bu yönde girişimler oldu, bazı yapılar sayıca kalabalık oldukları meclislere yüklendiler. Ama sonra gördüler ki, “ben orada onu yaparsam diğer tarafta kaybediyorum”. Kendi kendine, birleşik kaplar kuralında

olduğu gibi bir düzen oturdu ve dayatmacı-
lıktan uzak duruldu. “Az olduğumuz yerde
de sözümüz olsun, rengimiz olsun” isteği
Hayır Meclisleri’nin ortak bir zemin olma-
sını sağladı. En azından büyük kentlerde
böyle deneyimler elde ettik. Bu deneyimleri
yaygınlaştırmak gerekiyor. Hayır Meclisleri
mücadele alanında ne denli değerli bir ör-
nekse, üniversitelerden KHK’lerle atılanların
kurduğu Dayanışma Akademileri de öyle bir
örnektir.

Ne bakımdan?

7 Haziran seçimlerinden sonra ortalık kan
gölüne döndü. Korku duvarı o kadar yük-
selmişti ki 1 Kasım seçimleri öncesinde,
kimse sesini çıkaramazken akademi aklını
ve vicdanını kullandı ve Türkiye’de ilk defa
böyle bir şey yaptı: Yurttaş olduğu devlete
“*sen benim barış içinde yaşam hakkımı yerine
getirmekle sorumlusun, bunu yerine getir, in-
san hakları ihlallerine son ver, barış istiyorum*”
dedi. Bu, Türkiye akademi tarihinde ilk defa
oluyor. Bu iyi geldi topluma. Örneğin, Koca-
eli Üniversitesi’nden, 1 Eylül –Dünya Barış
günü– 2016 tarihinde 672 sayılı kararname
ile atıldık. Üç gün içine organize olduk. 2 Ey-
lül sabahı öğrendik atıldığımızı, o gün birço-
ğumuz Karaburun’da, Bilim Kongresi’ndey-
dik. Evet, bir grup çok üzüldü, panik oldu,
ama toparlandı. Ve dedik ki, dönüyoruz, pa-
zartesi günü Kocaeli’nde toplantı yapıyoruz.
5 Eylül 2016’da Kocaeli Üniversitesi’nden 672
sayılı KHK ile atılan öğretim elemanları Ko-
caeli Eğitim-Sen şubesinde bir araya geldi ve
ne yapacaklarına karar verdi. Demek istedi-
ğim şu: Sadece tanışıklıklarla, bir parti, örgüt
bağı olmadan böyle bir inisiyatif kuruluyor-
sa, bunu kendini muhalefet olarak tanım-
layan kesimlerden, yapılardan, partilerden
bekleme hakkına sahibim diye düşünüyorum.
Üniversiteye yapılan kıyım, hiçleştir-
meye, yok edişe karşı dimdik ayakta duran
bir Kocaeli Dayanışma Akademisi (KODA)
var şimdi. Ve bu bir şiar oldu. Birçok kentte,
Eskişehir’de, Antalya’da, İzmir’de, Mersin’de,
İstanbul’da, Ankara’da akademiden atılanlar
kendi aralarında organize oldular ve ekono-
mik, sosyal, akademik dayanışma ağları kur-
dular. Bu niçin toplumun bütününde olma-
sın? Üniversiteden atılmışlara has bir tutum
değil ki! Ama bunu organize edecek olan,
muhafif kesimlerin, yapıların bizzat kendisi.
Kasım 2018 itibarıyla, İstanbul Cumhuriyet
Başsavcılığı 500 akademisyen hakkında dava
açtı, 420’sinin birinci duruşması yapıldı,
yaklaşık 360 gündür hiçbir arkadaşımız yal-
nız bırakılmadan duruşmalar izleniyor. Bu
bir örgüt değil, örgütlülük. Örgüt yok ora-
da, ama bir organizasyon, “beraber olmak,
dayanışmak gerekir” kararlılığı var. Duruş-
ması olan arkadaşlarımız önceden aranıyor,
“avukatınız var mı, ne gibi talepleriniz olacak,
biz destek için orada olalım mı, aileniz gelecek

mi?” diye soruluyor –duruşma salonuna gir-
mek de sorunlu, milletvekillerinin bazıları
giriyor, yerler doluyor, aileler giremiyor. Her
duruşma öncesinde, saat 09:00’da kamuoyu-
na bir açıklama yapılıyor, basına ve sosyal
medyaya yansıtılıyor. Atılmış akademisyen-
lerde bütün bunları organize eden bir akıl
var artık. Bir mücadele aracının geliştirilme-
si ve yapılandırılması adına önemli adımlar
bunlar. Bunu Türkiye’nin siyasi unsurları
yapamaz mı bulundukları alanlarda? Yapa-
bilirler. Onun için meclisler çok önemli. So-
runun bulunduğu yerlerde yaşayanlar orga-
nize olurlarsa, sorunu sadece tanımlamaya
değil, aşmaya, ortadan kaldırmaya, daha da
mağdur olmamaya ve tarafılıklarının kendile-
rine zarar vermesini engellemeye yönelik
organize olurlarsa, bu, faşizm sürecini aş-
maya yönelik araçları ortaya çıkaracak diye
düşünüyorum. Bu bakımdan umudu koru-
yor ve heyecan duyuyorum. Dayanışma Aka-
demileri hâlâ bu heyecan için devam eden
araçlardır, bir örnektir.

**Yerel seçimlerin bir hedefi de
belediyelerin meclislerden
yönetimi için güçlü katılımlı
meclisler olmalı. Bunu da
Hayır Meclisleri’ni yeniden
kurup, yenileyip geliştirerek
yapabiliriz. Geldiğimiz
koşullarda, meclislerde
HDK’liler de, Hazırlanıcılar da,
CHP’liler de, hiçbir şeyliler de
olmalı...**

Yerel seçimlere, 31 Mart sürecine gelirken...

Özgürlüğün, insan haklarının, onların be-
raberinde günlük yaşamın kent içinde nasıl
şekilleneceğini, o kentin dokusunu bilenler-
le ifade etmek lâzım. Ve her bir kentin her bir
mahallesinin birbirinden her yönüyle farklı-
lığını bilerek bu işe soyunmak gerekir. Kürt
illerinde toplum siyaseten belediyelerine
sahip çıkmazsa eskiye, geriye dönüşün hız-
lı olacağını biliyor. 1999-2009’da, Viranşehir
belediyesine sağlık danışmanlığı yapıyor-
dum, yılda en az dört-beş defa gidiyordum.
Sağlık hizmetlerini, kanalizasyondan içme
suyuna, mezbahasından çöpüne kadar ver-
meye çalışan bir belediyeceilik hizmeti vardı.
Kayımlar meselesi bir motivasyon kaynağı-
dır Kürt halkı için. Siyaseten önemlidir. Ama
bunu “Türkiye’nin her yerinde belediyeceilik
böyle olur”a dönüştürmek gerekiyor. Süreci
buna evriltebilirsek, yerel seçimi yararlı hale
getirebiliriz.

**Bundan on yıl önce, Dikili belediyesi 10
tona kadar olan su kullanımını ücretsiz yap-
tı. Sonra bu uygulama yargı konusu yapıldı**

**engellendi, ama akılda kaldı, ücretsiz suyun
mümkün olduğu gösterildi.**

Onu uygulayan belediye başkanı Osman Öz-
güven hakkında mahkûmiyet çıktı. Belediye
zarar etmiyordu ama.

**Ovacık belediyesi de aynı şeyi yapmaya ha-
zırlanıyor. Mevzuata göre 50 kuruşun altı
olamayacağı için 50 kuruş civarında bir üc-
ret söz konusu.**

Ovacık belediyesini ölçeği sebebiyle örnek
göstermek zor ama, bu önemli bir simgesel
adım olur... Türkiye’de sol-sosyalist siyaset
açısından yerel yönetim dediğimizde diki-
li ağacımız Fatsa’dır. Fatsa belediyesi başka
bir dünyanın mümkün olduğunu yaşattı. Bu
hâlâ ölçeği itibarıyla da tek örnek. Eksikleri,
handikapı vardır, hepsi tartışılabilir, ama
hâlâ Türkiye’de sol-sosyalist yerel siyaset
nedir dendiğinde, Fatsa derim. Siyaseten de,
akademik olarak da bunu söylerim. Gönül
rahatlığıyla.

Bizce de öyle. Size bunu söyleten ne?

Tümüyle yerel sorunlara yönelik bir örgüt-
lenmeydi. Fatsa çamur ile başladı. Mahalle
mahalle özgünlüğü görmek derken bunu
söylüyorum. Ama bu özgünlüğü evrensel
de ilişkilendirmek, dünya deneyimlerine de
bakmak gerek. 1970’li yılların “sosyalist be-
lediyeceilik” diye ifade edilen tartışmalarına
dönmek istemiyorum. Ama durup dururken
sosyalizm gelecek değil. Sosyalist adımlarla
yürünecek yollarla inşa edilecek bir gelecek-
ten söz ediyoruz.

Nasıl adımlar?

Sosyalizan perspektifle atılacak adımlar.
Ne demek istediğimi mesleki alanımdan
başlayarak anlatayım. Bu ülkenin yurttaş-
ları sağlık hizmetlerinden yararlanmak için
sigortalı olmak, dolayısıyla sağlık sigortası
için ödemekte olduğu vergilere ek olarak
prim de ödemek zorunda. Bu ülkenin yurt-
taş olmanız kamu malı olan hastanelerden
yararlanmanız anlamına gelmiyor. Halbu-
ki Türk Tabipleri Birliği, on yıl önce “*sağlık
hizmeti için nüfus cüzdanı yeter*” demişti. Bu,
bana göre sosyalizan bir perspektiftir. Bugü-
nün koşullarında, bizim hep beraber sahici
bir şekilde bunları üretmemiz ve gündeme
getirmemiz gerekiyor. Aynı şekilde eğitim
için, “*bütün okullar bizimdir, en yakın okul
neresiyle çocuğumu oraya gönderirim*” demek
lâzım. Bu tür inisiyatiflerin önünü açmak,
bunları sahihliğe dönüştürmek için ko-
şullar hazır aslında. Sadece durumumuzu
ciddiye almak gerekiyor. Kendi kendimize
engeliz çoğu zaman. Direnme adına. Mü-
cadele adına. Yenisini koyma adına. Yine
KODA’ya döneceğim, çünkü KODA alternatif
işler yapıyor. Hayat Okulu var, arkadaşla-
rımız istihdam oluyor. Bir de SEKA projesi
var, kentin esaslı bir sorununu gündeme
koyan bir proje. Hayat Okulu da doğrudan
toplumla bir araya gelen bir proje. Ama bu

projenin dışında KODA her çarşamba düzenli toplantı ve seminerleri olan bir yapı. Bütün bunları hükümetin işine son verdiği 19 akademisyen ulusal ve uluslararası bir dayanışma ağıyla gerçekleştiriyor. Bunları görmek gerekir. İzmir’de, Antalya’da, Ankara’da da var. Bunları “Dayanışma Akademileri’ni beceremezsiniz” diyenlere göstermek gerek. Ya da Çağlayan’da 5 Aralık 2017’den beri devam eden duruşmalarda salonların boş olmasını nasıl açıklayacaksınız? Ya da “Cumartesi Anneleri’nin direnişini nasıl açıklayacaksınız” demek lâzım kendisine inanmayanlara.

Geçenlerde Barış için Akademisyenler (BAK) Koordinasyon ve İzleme Heyeti ile bir söyleşi yaptık. Hiyerarşisi yok, yorulunca birbirini dinlendirmeye, birbirinin yerine geçmeye dayalı, ilk buluşmadan itibaren kendiliğinden oluşan bir örgütlenme.

Evet, orada tam bir kolektivizm var. İşleri kim yapacaksa, o alıyor üstüne. İrtibatı sağlıyorlar hem genel kamuoyuyla hem başka yapılarla. Savunma yapacak kişiye şunu yapacaksın diye de dayatmıyorlar. Sadece alternatifleri söylüyorlar. Bu deneyimleri yaygınlaştırmak gerekiyor. Hiyerarşik ve hegemonik yapılar bu işlere engel; onu gördük. Hayır Meclisleri bu anlamda olumlu deneyimlerimizdir. Onların da, KODA ve BAK gibi, geliştirilmeye ihtiyacı var. Yaşam devam ediyor, yeni sorunlar üretiyor. Onları aşmak adına, olumlu deneyimler olarak ele alıp geliştirilmeleri, çoğaltılmaları gerekiyor.

Eşşözcüsü olduğunuz HDK bu tabloda nasıl bir yerde duruyor?

Şöyle bir form var zihnimde: Yereldeki meclisler, HDK’lilerle sınırlı olmamalı artık. Bu iş öyle başlamadı. Ama geldiğimiz koşullarda, meclislerde HDK’liler de, Hazırcılar da, CHP’liler de, hiçbir şeyliler de olmalı... Tabii bu işleri yapacak enerji gerekiyor yapılarda. Türkiye soluna bir operasyon var gerçekten. Bu operasyonlarla bir yandan kadrolar sürecin dışına itiliyor, dışına tutulmaya çalışı-

lıyor, öte yandan ortalama vatandaşa da mesaj verilmiş oluyor. İktidar kendine muhalif olan tüm unsurları “tehlikeli” ilân ederek o yapıları ve kişileri tecrit etmeyi önemli ölçüde becerabiliyor. Bu örneklerin yaygınlığı, iktidarı beğenmese de, mağduriyet yaşasa da kişilerin muhalefet edebilme cesaretini kırıyor, bireylerin kendi içlerine kapanmasına neden oluyor. Her iki durumu da dikkate alarak yönetsel sıkıntılarımızı aşabiliriz, aşmamız gerekiyor.

Fransa’daki Sarı Yelekler isyanı Türkiye’de Gezi’yle mukayese edilip anlaşılmaya çalışılıyor, ama arada belirleyici farklılıklar da var. Baştaki tarihsel yorumunuzun ışığında, Sarı Yelekler’i nasıl ele almak lâzım? Bu isyanın heterojen yapısı farklı mücadelelerin birbirine eklenmesi anlamında bize ne söyler? Farklı toplumsal sorunlar arasında “çapraz bağlar” nasıl kurulabilir, bu bize nasıl bir fayda sağlayabilir?

Türkiye siyasi ve toplumsal tarihinde bir ilk olarak anabileceğimiz Gezi-Haziran İsyanı’nı ortaya çıkaran nedenleri birkaç gün, hafta ya da ay, yıl içinde yaşanmışlara daraltmamamız gerekir. Gezi-Haziran İsyanı’nın öznelinin 12 Eylül Asker Darbesi’nden itibaren neredeyse sürekli olarak ekonomik, sosyal ve kültürel alanda kaybeden katmanların, grupların ve ailelerin üyeleri olduğunu söylememiz mümkün. O nedendir ki başladıktan kısa bir süre sonra iki il dışında bütün illerde, 79 ilde yaşandı. 80’li yıllarda kapitalizmin yeniden düzenlenmesi - neoliberalizm dönemiyle yalnızca insan değil, doğa da önceki dönemlerden daha pervasızca talan ediliyor. Kapitalizmin, “her ne pahasına olursa olsun kâr elde etme” hedefinin geniş halk kesimlerine yaşattıkları, 2010’ların başında Kuzey Amerika, Avrupa, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde de benzer bir dalgalanmayı yaratmıştı. Bununla birlikte, hareketliliğin genel olarak iktidar hedefinin bulunmaması ve örgütlülüğün dışında kalması iktidarların elini güçlendirdi ve hare-

ketler değişik biçimlerde sönmüldürüldü... Bugünlerde Fransa’da ortaya çıkan ve “Sarı Yelekler” olarak adlandırılan hareketin öznelinin sözleşme güvencesi olan, kalıcı işlere sahip, ortalama asgari ücretle düzenli maaşı olanlarla başladığı, beraberinde prekarya olarak da tanımlanabilenleri de, her an sona erebilecek geçici sözleşmelerle çalışanları, bu nedenle gelecek güvencesi olmayanları da kapsadığını öğreniyoruz. Kasım ayının ikinci yarısında ortaya çıkan bu hareketle ilgili hem de başka bir ülkeden değerlendirme yapabilmek için oldukça erken, yanılma olasılığımız yüksek. Bununla birlikte, Macron döneminin hemen tüm uygulamalarının yarattığı olumsuzlukların sonucunda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ya da, nedenselliği son birkaç hafta içinde uygulamaya başlanan -en zenginlerden servet vergisinin kaldırılmasını, çalışanların işten atılmalarını kolaylaştıran- yasalara daraltmamamız gerekir. Özetle, çok genel olarak iki dönemin benzerliğinin nedensellikleri olduğunu söylememiz mümkün. Yanısıra, dileğimiz de bu hareketin örgütsüzlülüğünü aşması ve iktidar hedefini de içselleştirmesi olacaktır.

Türkiye’ye dönüp bitirelim. Sözü nasıl bağlayalım?

Şöyle bağlayabiliriz... Kasım 2019’da yapılması gereken genel seçimlerin 18 ay öncesine alınması, “sağır sultan” da biliyor ki, iktidar partisinin, seçmenin yakın gelecekte ekonomik alanda yaşanacak olanların yaratacağı ortamdan olumsuz etkilenip oy vermekten vazgeçebileceği telaşydı, korkusuydu, tedbiriydi. Ancak, ağustos ayından beri gündemde ekonomi yok. Eylül ayından beri de yerel seçimlerin adayları konuşuluyor. Bu durum, iktidarın ülke gündemini belirlemedeki maharetinin bir göstergesi. Oysa, gündemi muhalefet belirleyebilmeli. Bunu önemseyip incelemeli ve gerekli çabayı göstermeli. Yerel seçimlerin öncelikli hedefi de AKP-MHP iktidarına kaybettirmek olmalı, kimin başkan adayı olacağı değil. Yerel seçimlerin bir diğer hedefi de, belediyelerin meclislerden yönetimi için güçlü katılımlı meclisler olmalı. Bunu da 2017’de deneyimlediğimiz Hayır Meclisleri’ni yeniden kurup, yenileyip geliştirerek yapabiliriz. O dönemde olduğu gibi muhalefetin neredeyse bütünü kendini orada var edip birlikte üretmeyi hedeflerse, aday belirleme süreçlerini aynı kolektiflikle gerçekleştirirlerse iktidar kaybedebilir, güçlü meclisler hayata geçirilebilir.

SÖYLEŞİ: **YÜCEL GÖKTÜRK - MERVE EROL**

Ümitvar olmak için birkaç ipucu

Dünya nereye gidiyor? “İyiye” diyebilen kimse yok. 1990’ların başında “tarihin sonu” ilan edildiğinden bu yana, hatta onun da epey öncesinden beri, ilk defa bu denli yaygın bir hal bu. Zaten aslında zihinlerdeki soru o bile değil, çoğunlukla şu: Daha ne kadar kötüye gidebilir? Ve aslında tarih bilen herkes biliyor: Kötüye gidişin ucu bucağı yok. Halbuki yeni yüzyıl başlarken, yeni dünya düzeni kurulurken “her şey güzel olacak”tı, öyle deniyor, o kadarına değilse de en azından istikametinin eskisinden daha iyi olduğuna inanılıyordu, yaygın hissiyat oydu. Buraya nasıl gelindi, bundan sonraki seçenekler neler? Korkut Boratav’la güncel tarihte ufuk turu...

Popülist olarak adlandırılan partilerin, hareketlerin yükselişine, dünyanın dört bir yanında art arda iktidara gelişlerine tanık oluyoruz. Genel manzarayı nasıl görüyorsunuz?

Korkut Boratav: Dünyada, özellikle Batı siyasetinde, dalga dalga Güney’e de yansıyan belirgin bir sağa kayma var. Bununla kitle muhalefetine bağlan-tıları da kurulduğu için popülizm sözcüğünü kullanıyorlar. Sağ ve sol popülistmi yan yana koyarak ikisinin aynı şey olduğunu, aralarında sadece bir renk farkı olduğunu ima ediyorlar. Bu, ideolojik anlamda önemli bir sapırmadır. Hâkim

sermaye fraksiyonlarının bir bölümü, kontrol edemediği, tabandan gelen tepkileri denetlemek için kendisine yeni bir sığınma alanı oluşturuyor. Parlamenter demokrasinin kısmi reddine dayanan yeni bir dönüşüm programı yapıyor. Halk sınıfları neoliberal modelin çeşitli boyutlarına tepki gösterdikçe –Yunanistan krizinde, İtalya’da, daha dolambaçlı bir şekilde İspanya’da olduğu gibi– iktidarın değişmesini dahi zorluyorlar. Neoliberal katı çekirdekte seçimlerin sonucunu dahi kabul etmeyen bir eğilim var. Bunun en sıkı temsilcisi de Almanya. AB-Yunanistan krizinde Almanya “Borçların ödenmesi halk oylarıyla reddedilemez” dedi. Yani, “Benim alacaklarımı Yunanistan seçimleriyle silemezsin”. Alman maliye bakanı bunu Varoufakis’e doğrudan söylemişti. Fakat, bunun bir sınırı var. Dolayısıyla, bazı yerlerde de soldan gelen çözümleri, yani küreselleşme reddiyesini, “özellemelere son verilsin,

emeğin kayıpları, refah devletinin kazanımları geri alınsın” türü soldan gelen talepleri engellemek için halk tepkisinin bazı boyutlarını özümseme eğilimine gidiyorlar. Yani, örneğin korumacılıkla, anti-göçmen programlarla halk tepkilerini ırkçı ve neofaşist kanaldan yönlendirmek eğilimi. “Temsili demokrasinin sonuçlarını tanımayız, sermayenin kuralları hâkim olacaktır” söyleminin sınırları zorlandıkça, sermaye partileri sürekli daralıyor ve marjinalleşiyor. Sermaye partilerinin gerilemesi sosyal demokrat partilerle başladı, en ağır maliyeti onlar ödedi, fiilen yok oldular. Esasen, neoliberal model halk sınıfları nezdinde itibarını yitirdi.

Halk sınıflarının tepkileri iki kanala yöneldi, birincisi sol kanal. Güney Avrupa sol kanala daha eğilimli, tepkiler bakımından sol damar daha kuvvetli. Yunanistan, Portekiz, İtalya... İtalya’da 5 Yıldız hareketi mesela, İtalyan sosyalizminin çökmesinin mirasını yiyor büyük ölçüde, kitle tabanı olarak, hatta kültür olarak geleneksel soldan daha çok yararlanıyor. Faşizan kanalı ise Lega temsil ediyor. Buna mukabil, Kuzey’de sosyal demokrasi tamamen gidiyor. İngiltere, Almanya, Fransa sosyal demokrasisi gidiyor. Bir yanda, Almanya’nın temsil ettiği “demokrasi falan dinlemem, sermaye hâkim olacak” çizgisi. İkinci çizgiyse, “bu tepkinin talepleri nedir” diye bakıp kimi faşizan ödünler vererek veya faşizme dönük ittifaklar kurarak ırkçı partilerle bütünleşme.

Bu gelişmenin arka planında ne yatıyor?

Ekonomist Branko Milanović dünya çapında gelir dağılımını inceleyen çalışmalar yapıyor.

Kabaca 1998-2008 arasındaki bir dökümünü yaptı, yirmi yıllık bir bilanço çıkardı. Dünya çapında kim kazandı, kim kay-

betti? Mesela, Çin’in 200 milyonluk köylü sınıfı 1988’de –dolar eşitliği, doların alım gücü pariteleri vb. hesaplandıktan sonra– ABD toplumunun en düşük gelir düzeyinin de dibinde yaşıyordu. Bu alt grupta yaşayanların bir kesimi yirmi yıl içinde büyük ölçüde kentlere taşındı. Göçmen işçiler uluslararası şirketlere çalışan Çin sanayiinin emek deposunu oluşturdular. Köydeki –gelir hesabına dahil olmayan– güvencelerini yitirmekle, hiçbir sosyal güvence sahibi olmamakla beraber, gelirleri üç-dört misli yukarı sıçradı. Böylece dünya gelir dağılımında üst dilimlere kaydılar. Mesela, ABD’nin işsizlerinin seviyesine ulaştılar. Hatta bazı katmanları fast-food’da çalışanların seviyesini yakalıyor. Yani, dünya gelir dağılımında ABD’nin en alt dilimlerine yetişmeye başlıyor kalabalık bir kitle. Peki, bu yirmi yılda kazananlar kim? Milanović en tepede Batı ekonomilerinin en üst yüzde 1’lik, büyük ölçüde finansla beslenen kesimini tespit ediyor. Büyük krizin öncesindeki tablo bunu gösteriyor. Batı toplumlarının en üstünde büyük bir kazanç var. Başka kim kazanıyor? Çin gibi, üçüncü dünyanın hızlı büyüyen ekonomilerinin emekçileri. Dünya gelir dağılımında mesela Latin Amerika yoksullarının altında olan bir sınıf birden onların üstüne çıkıyor. Kaybedenler kim? Yirmi yılda dünya ortalama gelir düzeyi büyüme nedeniyle artmasına rağmen gelir düzeyi hiç artmayan bir büyük sınıf var. Bunlar Batı toplumlarının yerli emekçileri. Onların gelir düzeyi artmamış, hatta azalmış. Kaybedenler bu büyük sınıf.

Ve faşizm buradan besleniyor...

Başka bir kaybeden daha var. Üçüncü dünyanın yoksulları; Afrikalılar ve Latin Amerika’nın sefilleri. Oradaki büyük çöküntü ve yoksulluğun arkasında da neoliberal politikalar var. 1960’lı, 70’li yıllarda, üçüncü dünyanın sanayileşme, bağımsızlaşma dalgasının nemasını yiyen toplumlar 1980’den sonra çok sert bir neoliberal saldırıyla karşılaştı. Birdenbire dış ticarete açıldılar, kamu sektörlerinde istihdam düştü. Neoliberal modeller öncelikle devleti küçülttüler. Devleti küçültmek demek kamu sektörünün büyük istihdam yaratan faaliyetlerinin özelleştirmeyle, küçülen devlet sektörü, daralan devlet bütçeleri nedeniyle küçülmesi demek. Kamu sektörünün daralmasıyla işsizlik arttı. Tarımsal üretimde büyük kayıplarla karşılaştılar. Dünya Ticaret Örgütü müzakerelerinin kayıtları sübvansiyonlu Batı tarımının ihracatı nedeniyle Afrika tarımının, pamuk üretiminin nasıl çöktüğünü ortaya koyuyor. Amerikan pirinciyle reka-

“Yirmi yılda dünya ortalama gelir düzeyi büyüme nedeniyle artmasına rağmen, gelir düzeyi hiç artmayan bir büyük sınıf var. Bunlar Batı toplumlarının yerli emekçileri. Kaybedenler bu büyük sınıf.”

bet ettiği için, Haiti’de pirinç üretimi giderek sığır indi mesela. ABD’nin sübvansiyonlu, yani yapay olarak ucuzlatılmış pirinç ithalatı Haiti’nin pirinç üretimini yok ettiği için Haiti toplumu işsiz kaldı. İşsiz kalınca göç etti. Göçün sonucu ne oldu? Kazananlar kategorisine büyük bir sınıf daha eklendi. Göçen emekçiler sefalet gelir düzeyinden alt gelir düzeyine yükseldi. Latin Amerika’dan Meksika sınırını kullanarak ABD’ye, Libya ve Cebelitarık’ı kullanarak Avrupa’ya doğru bir güzergâh. Kazananlar bunlar. Onlar kazanırken “beyaz” işçi sınıfı yoksullaşıyor. Irkçılığın kitle tabanı oluşuyor. Avrupa “ben neoliberalizme itiraz istemem, seçim meçim dinlemem” platformunun tutamayacağını algıladığı andan itibaren ırkçı akımla uzlaşma yöntemleri arıyor. Avusturya’da doğrudan doğruya koalisyona girdi. Doğu Avrupa’daki ırkçı tepkilerle fiilen uzlaştı. Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, hepsiyle fiilen uzlaştı. Brexit de ırkçı tepkinin referanduma yansımasıdır. Ama orada yükselen bir başka seçenek var. Sol seçenek Corbyn’dir. Bu ekonomik mekanizmalara daha da dramatik olanı, emperyalizmin saldırganlığını da ekleyelim. Üçüncü dünyadaki çatışmalardan, özellikle Ortadoğu’daki savaşlardan milyonlarca insan yerinden oldu. Libya çöktüğü için Afrika Libya’dan Avrupa’ya akmaya başladı. Afrika’nın işsizlerini ve sefillerini Avrupa’ya ihraç eden kanal Libya oldu. Halbuki Libya arada büyük bir istikrar blokuydu, Afrika’nın en istikrarlı devletlerinden biriydi.

Göçmenlerin arkalarında bıraktıkları yerlerdeki vaziyet nasıl?

Daha kötü. O toplumların kökü sökülüyor. Dünya gelir dağılımının dibine bu toplumlar yerleşiyor: Afrika’nın büyük bir bölümü, Latin Amerika’nın Honduras, Haiti örnekleri... Haitili ya fahişelikle ya turizm adı altında doğadan yararlanan parazit zenginlerin aktarımlarıyla, Haiti mafyasının veyahut şu veya bu şekilde ABD’ye göçmüş Haitili emekçilerin aktardıklarıyla yaşıyor. Clinton’ın dışişleri bakanlığı sırasında Honduras’ta solcu bir başkan darbeye devrildi, ABD dışişleri darbecilerden yana tavır aldı. Dünyanın suç işleme rekorunu elinde tutan ülkedir Honduras. Meksika’da yine sefalet ve suç oranı çok yüksek. Ortadoğu daha da va-

him. Irak ve Suriye’nin kayıplarını toparlamak mümkün mü? En kötüsü, sol seçeneği yok etmeye insafsızca kararlılar. Arjantin’de sol legal olarak devrildi. Brezilya fiili darbeye temizlendi. Paraguay’da yasal bir darbe yapıldı. Latin Amerika burjuvazisinin emekçi sınıfların kazanımlarına karşı tahammülsüzlüğü legal, illegal iç darbelere yol açtı. Brezilya burjuvazisi halk sınıflarının yaşam kalitesinin yükselip

Bolsonaro kazanınca hepimizin tedirginliğe kapılması lâzım. Keza Türkiye’de 2015 seçimlerinin sonucunun tanınmamasının, referandumların iktidarın istediği gibi sonuçlanmasının dünyanın bütün solcularını tedirgin etmesi lâzımdı. Bu bilinci canlı tutmakta ne kadar başarılı olursak, gelecek o kadar ümitvardır. Aksi halde, karanlık, çürüme, çöküntü...

kendilerini sosyolojik olarak tehdit eder hale geldiği algılamasına sürüklendiği andan itibaren, kitlevi protestolar dalgası Brezilya’da on beş yıllık sol iktidara son verdi. “Devlet okullarına siyahlar girmeye başladı, bizi paralı özel okullara itiyorlar. Sağlık sistemi bize servis veriyordu, giderek bizi pahalı sağlık hizmetlerine yönlendirdiler. Mahallem sivrilen siyah nüfusun yetişen çocuklarıyla doldu. Avukatlık mesleğine bir yığın siyah insan girdi. Bunlarla aynı mekânda çalışmak istemiyorum...” Bu algılama Brezilya burjuvazisinin Brezilya orta sınıflarına da taşıdığı tepkinin yansımasıdır. Brezilya toplumunun yedi-sekiz yıl önceki niteliği, algılaması Bolsonaro gibi bir insanın iktidara gelmesine imkân verir miydi, mümkün müydü? ABD emperyalizminin Brezilya’yı siyah listeye koymasının sebebi şu: Latin Amerika’da, Amerika Devletler Topluluğu’nun alternatifi olan işbirliği örgütlenmelerinin başını çeken dev-

let Lula döneminde Brezilya oldu. O dalgayı Chavez başlatmıştı. Petrol gelirlerini de kullanarak güçlü alternatif oluşumlara gittiler. Latin Amerika’nın nüfus olarak yarısı, hatta daha fazlası ABD’nin emperyalizm programını frenledi. Bunun üzerine, finans kapital yüklendi. Dış borç sorunu olmayan ülkelerde birdenbire kredi puanları düştü. Finansal saldırı ekonomik anlamda Arjantin’i çökertti. Ülkelerin her birini tek tek çökertecek sınıf ittifakları oluştu. ABD emperyalizmi, finans kapital, iç burjuvaziler, iç burjuvazilerin aşırı katılığı... Latin Amerika dünya gelir dağılımında ortaldaydı, bu tablo yüzünden aşağı çekilmeye başlandı.

Orta ve üst sınıf beyaz erkeklerin büyük sempatisini kazanan, cinsiyetçi, ırkçı Bolsonaro’nun karşısında birden fazla aday vardı, Lula onların içinde en güçlüsüydü. Seçime çok kısa bir süre kala anketlerde Lula yüzde 25, Bolsonaro yüzde 19 oranında görünüyordu. Lula hapse atıldı, ama hapisteyken de aday olabileceği söyleniyordu. Bir ay kala, seçime katılmayacağı açıklandı. Bolsonaro faşizmine karşı birleşik bir toplumsal tepki örgütlenemedi. Bu durum dünya ölçeğine genellenebilir mi?

Lula büyük ihtimalle kazanacaktı. Dolayısıyla, elimine edilmesi lâzımdı, edildi. Bizse karşı koymayı beceremedik. Aynı şey Arjantin’de de oldu. Madam Fernandez Kirchner’in programı sosyalist değildi, ama finans kapitale ödün vermemişti. Lula’nın partisinin programı sosyalist damardan besleniyor. Kirchner ise sol peronist. Her ikisi de alternatiflerini oluşturamadılar, gerekli örgütlenme yapısını, radikalleşme yapısını uygulayamadılar. Sol alternatif modelleri geliştiremedi. En büyük problem şimdi Venezuela’da. Chavez sonrası iktidarın büyük fiyaskosu nedeniyle Venezuela ekonomisi çöktü. Aşağı yukarı 2 milyon kişi Kolombiya’ya göçtü. Bu, sol iktidarın beceriksizliğidir. Basit temel kuralları uygulamaktan kaçtılar. Başından itibaren, petrol gelirinin dışında bir ekonomik yapı geliştirme seçeneğini kullanamadılar. Latin Amerika’nın pembe dalgası, Türkiye’nin 1980’deki dönemeci gibi. Burjuvaziler emekçi sınıflarla hayat tarzını ve sağlıklı bir bölüşüm modelini paylaşmayı sineye çekecek olgunluğa ulaşmış mıdır? Üçüncü dünya burjuvazilerinin sorunu budur. Bu gecikmiş bir sorudur. Batı burjuvazilerinin 1945’te hazmettiği durumu, yani refah devleti türü bir modeli Türkiye burjuvazisi 1980’de kabul edebilir miydi? Niçin darbeyi tetikledi? Brezilya burjuvazisi Lula’nın bölüşüm modellerinde geliştirdiği ekonominin emekçi ve siyah sınıflarla paylaşılabilirliği, emekçilerle sermaye arasındaki ilişkinin Batı türü bir dengede sürdürülebileceği bir yaklaşımı niçin sineye çekemedi? Arjantin burjuvazisi niçin

Kirchner'in tasfiye edilmesine yol açan borç ödeme yükümlülüğünü kabul ederek neoliberal modelin azgın seçeneğini tercih etti?

**Bu herhalde sadece o ülke burjuvazisinin ter-
cihine bağlı değil...**

Dünya sistemi açısından şöyle bir yere geliyo-
ruz. Burjuvazi aslında çökmüştür; yani, dünya
sisteminin yönetiminde seçeneklerini tüket-
miştir. Alman solcu iktisatçı Wolfgang Streek
diyor ki, *"kapitalizm ancak alternatifinin yaşa-
masına imkân veriyorsa kendini sürdürebilir"*.
Model olarak Batı kapitalist toplumlarının
1945-75 arası altın çağını kullanıyor: Güçlü bir
sol var, paylaşım modelleri oluşturulmuş, bur-
juvazi de bu modelle yaşamayı sineye çekmiş...
Biz şimdi bu seçeneğin reddedilmesinin dalga-
larının içinden geçiyoruz. Bu şartlarda sol na-
sıl ayakta durabilir? Buna bir cevap, "eğer kendi
ülkesinin sol geleneklerine sahip çıkarsa" ola-
bilir. Mesela, Corbyn... Corbyn geleneksel İngi-
liz İşçi Partisi'nin sol kanadının, Michael Foot
gibi eski solcuların söylemini sürdürüyor. Göç
sorununu emperyalizm yarattı dedi. Yani, Bla-
ir'in de katkısı yaptığı Ortadoğu savaşı bu dalgayı
buraya taşıdı dedi. Corbyn İşçi Partisi progra-
mını sola taşımaya çalışıyor, millileştirmeleri
yeniden getirmek istiyor. İşçi Partisi'nin sağ
kanadı, Muhafazakâr Parti, İngiliz milliyetçi-
leri hepsi Corbyn'e nasıl saldırıyorlar şimdi?
Çünkü Corbyn'i elimine etmeleri lâzım. Tut-
tular, antisemitizmden saldırdılar. Corbyn'in
İsrail eleştirileri antisemitizm saldırısına yol
açtı. İsrail Ortadoğu'da emperyalizmi taşıyan
ana aktör. İsrail'e dönük eleştiri yapmadan göç
sorununa nasıl sağlıklı bir cevap getirebilirsin?
İngiliz burjuvazisi, hâkim sınıfları Corbyn'i
elimine etseler, neofaşist ve geleneksel Tory
-Muhafazakâr Parti- iktidarıyla Blair tipi İşçi
Partisi'nin muhteşem ittifakını kendi arala-
rında halledecekler. Gelelim ABD'ye, Amerikan
Sosyalist Partisi Başkanı Eugene Debs 1900-
1920 arasında beş kere başkanlık seçimine
katılmıştı. I. Dünya Savaşı'na karşı çıktığı için
hapse atılmıştı. Seçimlerin birinde üç milyon
civarında oy almıştı. Bu, ABD sosyalizm ta-
rihinin zirve noktasıdır. Başkanlık önseçim-
lerinde, Bernie Sanders Amerikan Sosyalist
Partisi'nin geleneğini sahiplendi. Sosyalistim
dedi. Amerikan Sosyalist Partisi'nin, hatta Eu-
gene Debs'in ismini kullandı. Ön seçimlerde
Clinton'a karşı 13 milyon oy aldı. Ve pek çok
yorumcu Clinton değil Sanders başkan adayı
olsaydı, seçilecekti diyor. Demokrat Parti yö-
netimi Sanders'ı sabote etti. Corbyn'e yapılan
da aynı şey. Batı toplumunda, kendi gelenek-
sel radikal sosyalist programlarını sahiplenen
insanlara iktidar kapısını kapatmaya çalışıyor-
lar. Buradan şuraya gelebilirim: Dünya kötüye
gidiyor. Biraz önce söylediğim gibi, kapitalist
sistem karşıtıyla birlikte yaşama modelini
reddettiği andan itibaren çözüm üretilmiyor.
Sadece yıkım getiriyor. Ortadoğu'ya yıkım ge-
tirdi. Eski emperyalizm yıkarken inşa ederdi.

Hem yıkmıştır, hem de üretim güçleri bakı-
mından yapıyı sarsmıştır. Emperyalizm bugün
sadece yıkıyor. Batı toplumlarının Aydınlanma
geleneklerinin bütün birikimini ırkçı söylemlerle
dejenere etti. Sol, Batı solu ekonomik seçenek
oluşturamadığı için, kültürel muhalefet yapı-
yor bugün. Bu söylem zarar gören emekçi sı-
nıflarla iletişim kuramıyor.

**Sizinle yaptığımız eski söyleşilerde "kriz kötü
bir şey değildir" diyordunuz. Fakat, anladığı-
mız kadarıyla, kapitalizm krizleri kendi yara-
rına işlevselleştiriyor. Kriz kapitalizminin ge-
leceğine ilişkin nasıl bir öngöründe bulunmak
mümkün?**

Wallerstein dünya solu, dünya sağı perspektifi
ayrımı yapıyor. "Dünya solu ile dünya sağı ara-
sında büyük bir mücadele gündemdedir ve ka-
pitalizmin işi bitmiştir" diyor. Yani defteri ka-
patmıştır kapitalizm, vadesi dolmuştur. Dün-
ya solu ile dünya sağı arasındaki mücadelenin

**Emperyalizm Batı
toplumlarının Aydınlanma
geleneklerinin bütün birikimini
ırkçı söylemlerle dejenere
etti. Sol, Batı solu ekonomik
seçenek oluşturamadığı için
kültürel muhalefet yapıyor.
Bu söylem emekçi sınıflarla
iletişim kuramıyor.**

daha iyi bir düzene -sosyalizm demiyor o,
çünkü tam Marksist değil- dönüşme ihtimali
olduğu gibi, ne olacağını öngöremeyiz de. Bir
çöküntü, çürüme de mümkündür. Bu ifadeyi
ben ekliyorum. Çöküntü bugünün daha da
devam etmesidir: Birbirleriyle devamlı savaşan
topluluklar, kontrol edilemeyen iç gerilimler,
iktidarların iç bunalımlarıyla çürümesi... Ör-
neğin, bugünkü Türkiye toplumunu yirmi yıl
sonraya nasıl taşıyabiliriz? Bunu düşünebilir
miyiz? Türkiye kendi tarihiyle bu kadar uyum-
suz nasıl olabilir? Bu toplum yirmi yıl sonraya
taşınmaz. Bütün kurumsal, tarihsel gelene-
ğinin dağılıp yeniden yapılmasına çalışıyor,
yapamıyor. Kurumlar yok. Sınıflar arası bağ-
lantılar, ilişkiler yok. Böyle bir toplum yürü-
yemez. Bir adamın varlığıyla yürüyen garip bir
toplum. Bir toplumun yönetimi bu kadar şah-
sileşebilir mi? Daha doğrusu, bu bir toplum
mudur? Nazizm bile devlet kuralları rejimidir.
Ya da Trump. Adam *"Kaşıkçı olayı teferruat"* di-
yor. Böyle bir devlet başkanı olur mu? *"Prens
Salman olaydan haberdar olabilir de, olmayabi-
lir de..."* Sonra da ABD'nin Suudi Arabistan'dan
ne kadar büyük yararları olduğunu söylüyor.
Böyle bir şey olabilir mi? Kapitalizmin kural-
larına bile aykırı. Böyle bir devlet başkanının
olması dejenerasyonu, çürümeyi gösteriyor.

**Bolsonaro için tropik Trump deniyor. Şimdi her
yerde böyle bir model var...**

Ne dedi bizimki AİHM için? *"Ayarlarız, hallede-
riz. Beni bağlamaz."* Halledip halledemeyecek-
leri ayrı bir mesele. Ama doğru tespit, bura-
nın Bolsonaro'su. Fark yok aralarında. Bunlar
çürümenin belirtisi. Devrim imkânı hâlâ var
mı? Bilmiyorum. Birkaç ipucu var: Sanders,
Corbyn... Portekiz'deki sol cephe, Meksika'da
Obrador'un başkan seçilmesi. Ama Obrador
peşinen ılımlılık gösterileri yapıyor.

**Varoufakis'in DiEM25 hareketi, Bernie San-
ders'la birlikte ilerici Enternasyonal oluşturma
önerisine ne diyorsunuz? Az önce "dünya
kötüye gidiyor" dediniz. Kötülüğü engelleye-
cek bir güç yok mu?**

Wallerstein'e göre dünya solu, bir, eski klasik
solun unsurlarını, yani komünist ve sosyal de-
mokrat partileri içeriyor; iki, yeni sol akımları,
yani '68 Mayıs devriminin uzantısı, türevi olan
akımları içeriyor. Bu akımlar hangileridir, hep-
sini bilemem. Ama bunların izleri sağda solda
var. Mesela *Wall Street'i İşgal* eyleminin temsil
ettiği muhalefet. Daha eskide, 1968'de Ameri-
kan siyah hareketinin ayaklanması... Vietnam
savaşına karşı Amerikan halk muhalefeti.
Wallerstein *otantik muhalefetler* diyor. Muhte-
melen Kürt hareketi gibi, Latin Amerika'daki
etnik gruplar gibi otantik muhalefetleri kaste-
diyor... Buna Samir Amin'in yorumuyla üçün-
cü dünyacı eski muhalif akımları da katmak
mümkün. Eskiden olsa şunları sayardık: Na-
sır, Nehru, Sukarno, Cezayir'de Ben Bella, Nuk-
ruma, Mandela... Onlardan ne kaldı? Samir
Amin ölmeden bir yıl önce *Dünya İşçilerinin ve
Halklarının Enternasyonal*ı çağrısı yapıyordu.
Halklar derken üçüncü dünyanın antiemper-
yalist filizlerini kastediyor. Wallerstein üçün-
cü dünyanın bağımsızlıkçı bütün dalgalarının
son meyvelerini bunun içine katıyor. Böyle
büyük bir cephe. Varoufakis'in önerisi bunun
içinde bir modül olarak düşünülebilir. Avru-
pa'da yapmak istiyor bunu. Podemos muhale-
feti Latin Amerika'nın sol akımlarıyla, mesela
Evo Morales'le temas kuruyor. Böyle bir po-
tansiyel var, ama henüz örgütlü değil, dalga-
lar halinde. Varoufakis biraz problemlili, fazla
ihtiraslı bir adam. Kendine özgü çıkışlarıyla
şöhret yaptı, ama kimseyi de küçümsemeye-
lim... Her türlü muhalefet faydalıdır, ciddiye
alınmalı. Eski komünist partilerin kaybolma-
ması da önemli. Samir Amin *İşçi Enternasyo-
nali* diyor. *İşçi Enternasyonal*i'nin kökenleri
Marx'ın *Birinci Enternasyonal*'idir. *İkinci Enter-
nasyonal*'in türevi Sovyet devrimidir. Sovyet
devrimi, aynı zamanda, uluslararası bir mil-
liyetler meselesini devlet yapısı içinde çözen
bir modeldir. Bu kadar birikim kaybolur mu?
İnsanlığın belleği DNA'nın içinde taşınmaz.
Yeni kuşaklara devamlı anlatılarak, aktarıla-
rak canlı tutulur. Şu anda Türkiye açısından
da, dünya açısından da kötü bir noktadayız.
Amerikalı Doug Henwood adlı bir yazar borsa
endekslerini gösterdi. Bolsonaro'nun seçimi
kazanması kesinleşince, Brezilya endeksle-

“Samir Amin (solda) ölmeden bir yıl önce Dünya İşçilerinin ve Halklarının Enternasyonal çağırısı yapıyordu. Wallerstein üçüncü dünyanın bağımsızlıkçı bütün dalgalarının son meyvelerini bunun içine katıyor. Böyle büyük bir cephe. Varoufakis’in (sağda) önerisi bunun içinde bir modül olarak düşünülebilir.”

ri yükseliyor. Meksika’da AMLO seçildikten sonra, endeks düşüyor. Mexico City’de, bizim üçüncü havaalanı gibi, çok masraflı ve büyük yatırım gerektiren büyük bir havaalanı projesi var. Halk oylaması yapılıyor ve Mexico City halkı hayır oyu veriyor projeye. AMLO da “Madem hayır oyu verildi, iptal edeceğim” dedi. Bunun üzerine Meksika borsası düştü. Bu, sermayenin kolektif iradesidir: Bolsonaro borsayı yükseltiyor, AMLO’nun büyük sermayeye karşı bir pozisyonu borsayı düşürüyor. Dünyayı yöneten hâkim sınıfların katılaştığının ve istikbalimizi karartmaya kararlı olduklarının göstergesi. Wallerstein’in söylediği gibi, büyük bir potansiyel cephedir dünya solu.

Burjuvazinin saldırganlığı bu potansiyel cepheyi bir araya gelip örgütlenmeye zorluyor.

Aydınlanma geleneğinin mirası olan bütün düzen karşıtı çevreleri enternasyonalist olmaya zorluyor. Onun için, Bolsonaro kazanınca hepimizin tedirginliğe kapılması lâzım. Bolsonaro bizim de sorunumuz. Bir darbe teşebbüsüyle Lula’nın iktidardan uzaklaştırılmasından hepimizin tedirgin olmamız lâzımdı. Keza Türkiye’de 2015 seçimlerinin sonucunun tanınmamasının, anayasa referandumlarının iktidarın istediği gibi sonuçlanmasının dünyanın bütün solcularını tedirgin etmesi lâzımdı. Bu bilinci şu anda, bizim gibi okur yazar, sol gelenekten gelen akımlar, insanlar, örgütler, dernekler canlı tutmaya çalışıyoruz. Ne kadar başarılı olursak, gelecek o kadar ümitvardır. Aksi halde, karanlık, çürüme, çöküntü...

Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik kriz için, başlangıç aşamasında olduğumuzu, Mart 2019’dan itibaren krizin daha sert hissedileceğini söylüyorsunuz. AKP’nin iktidara geldiği 2002’den bugüne, ekonomide bu noktaya nasıl gelindi?

1998-2002 arasında Türkiye de dahil çevre ekonomileri o kadar sert bir krizden geçti ki, bunların bir bölümü, özellikle Asyalılar, Latin Amerika’da da Brezilya ve Arjantin “dış dünyaya bağımlılıklarımızı sınırlamamız lâzım” tercininde bulundular. 2002’den önce büyük dış açık veren bu ekonomiler, 2003 ile 2015 arasında büyük ölçüde dış denge sağladılar. 1998’de üçüncü dünyayı sarsan kriz Türkiye’ye de iki kere uğradı; ‘98-99’da ve 2001’de. Türkiye ve sosyalist modelden neoliberal AB modeline geçen Doğu Avrupa ülkeleri ile Latin Amerika ülkelerinin önemli bir bölümü, 2002 sonrasın-

da canlanan sermaye hareketlerine kendilerini teslim ettiler. Türkiye dramatik dış açıklar vererek büyüme güzergâhını seçti, AKP de bunu olduğu gibi kabul etti ve 2003-2007 arası bunun üzerinden yükseldi. Ekim 2008 ile Eylül 2009 arasında Türkiye ekonomisi çok sert düştü. Fakat FED’in ve Batı merkez bankalarının hızlı likidite pompalaması nedeniyle, kriz “teğet geçmedi”, ama çabuk bitti. Daha doğrusu, sert vurdu, ama hızla telafi edildi. Sonraki yıllar, aynı gevşeklikle 2015’e kadar geldi Türkiye. Bunun sürdürülemeyeceği anlaşıldı, çünkü Batı’dan gelen likidite frenlenecekti. Bizimki 2015 siyasi gündemi nedeniyle, makûl bir frenleme yerine, pompalamayı tercih etti. 2015 seçimi, 2016 darbesi, anayasa referandumu ve seçimler nedeniyle, 2018’in Mart’ına kadar Türkiye ekonomisini finansal göstergelerinin daha da

Birbiriyle savaşıp topluluklar, kontrol edilemeyen iç gerilimler, iktidarların iç bunalımlarıyla çürümesi... Örneğin, bugünkü Türkiye toplumunu yirmi yıl sonraya nasıl taşıyabiliriz? Kurumlar yok. Sınıflar arası bağlantılar, ilişkiler yok. Böyle bir toplum yürüyemez. Bir toplumun yönetimi bu kadar şahsileşebilir mi? Daha doğrusu, bu bir toplum mudur?

bozulmasına yol açacak bir pervasızlıkla sürdürdü. Şimdi bunun maliyeti ödeniyor. Çünkü dış dünyadaki taleplere yarım yamalak da olsa cevap vermek zorunda. IMF programına girmeyi açıkça kabul edemiyor, kapalı olarak girmeyi tercih ediyor. Yeni Ekonomi Programı dedikleri IMF’den devralınmış programdır. Uygulanıp uygulanmayacağı kesin değil, çünkü kontrol eden bir aygıt yok. Şokun etkileri ağıstostan itibaren üretime yansımaya başladı. 11 Aralık’ta milli gelir rakamları açıklanacak. Normal, eski yöntemle olsa, büyük ihtimale üçüncü çeyrek için sıfır büyüme, son çeyrekte ise büyük düşme gelirdi. Son çeyrek ve 2019’un

en azından üç çeyreği ekonomi büyük bir inişe geçmiş olacak. ABD’yle ihtilafın giderilmesi spekülâtif sıcak para girişini biraz harekete geçiriyor. Bunun gibi faktörlerin getirdiği bazı belirsizlikler var. Eylül’den beri gıdım gıdım sıcak para giriyor. Ama bu ekonominin derdine çare olmuyor, çünkü spekülâtif sıcak para girişi en iyi konjonktürde bile toplamın üçte biri. Mühim olan büyük kredilerin yenilenmesi. O da şu anda karşılanmıyor.

Ekonomi Bakanı Berat Albayrak’ın “Yapısal reformlar, yapısal reformlar... Neymiş bu yapısal reformlar?” sözü sosyal medyada çok dile düştü. Böyle efelendikten sonra, Albayrak “hepimiz aynı gemideyiz” diye vurgulayarak birtakım yapısal reformlar açıkladı.

Yapısal reformlardan işgücü piyasasının daha da esnekleştirilmesi kastediliyor. Esnek istihdam yöntemlerinin daha da genişletilmesi, kıdem tazminatı probleminin çözülmesi, enflasyon endekslenmesinin son bulması. Geçmiş enflasyonun asgari ücretlere, emekli aylıklarına ve toplu sözleşmelere yansıtılmasına son verilmesi talep ediliyor. Sosyal güvenlik harcamalarının kısılması öngörülüyor. Son tahlilde dönüp dolaşıp hepsi emekçilere yansıyan reform modelleri. Ne kadar uygulanacağı ayrı mesele. Altan tepki gelince hükümet kendini yukarıda güvenceye almaya çalışıyor. IMF’nin programı izleyen komiseri de yok. Günlük manipülasyonlarla durum idare edilmeye çalışılıyor. Bir de büyük manevra yapmaya çalışıyor iktidar. Mesela, Kaşıkçı olayını bir büyük pazarlığa çevirme çabası hissediyorum. Ama o büyük pazarlıktan ne elde etti veya edecek ya da kayıp mı etti, bilmiyorum. İdeolojik ve siyasi söyleme hâkim olarak her şeyi geçiştirme programı. Söylem çok önemli. Mesela 2008’de “teğet geçti” teşhisi hâlâ milletin zihninde yer etmiş durumda. Bugün de “dış kompro” teşhisi halk sınıflarının önemli bir bölümünde etkili oldu. Medyayı kontrol edersen, söyleme hâkim olursun, muhalif söylemi önemli siyaset alanlarında tamamen engellersin. Faşizm budur.

Sarı Yelekler’le bitirelim. Nasıl değerlendiriyorsunuz?

Macron’un servet vergisini kaldırması, işten çıkarmaları kolaylaştırması ve ardından gelen akaryakıt zammı Batı’daki emekçi sınıfların neoliberalizmden yediği kazıkların en yeni siydi. Ve bu sefer infial uyandırdı. Önümüzdeki mesele şu: Bu infial kendisini nereye taşıyor, nerede konumlandırır? Sağa mı yönelir, sola mı? Sol o emekçi kitlelerin nehir yatağı olabilir mi? Olabilmesi için neler yapmalı? Mesele bu.

SÖYLEŞİ: İRFAN AKTAN

İTALYA'DA YÜKSELEN SAĞ VE AVRUPA'NIN UFKU ÜZERİNE

Asıl mesele yeni sınıf bileşimi

İtalyan hükümetinin koalisyon ortağı Lega'nın lideri Salvini, Mussolini'yi anmaktan çekinmiyor. "Ne kadar düşman, o kadar onur." Koalisyonun büyük ortağı 5 Yıldız Hareketi ise göçmenlerin hayatını zehir edecek güvenlik yasasına mührü basıyor. Öte yandan, sağ koalisyonun gırtlak sıkma politikalarına karşı çıkan bütçe tasarısı Avrupa Komisyonu tarafından iki kez veto ediliyor. Bütün bunların perde arkasını ve Avrupa'nın muhtemel geleceğini İtalyan iktisatçı Andrea Fumagalli'den dinliyoruz.

İtalya'da sağa kayışın ülkeye has özellikleri neler?

Andrea Fumagalli: İtalya'da yükselen yeni popülist hareketler örneğin İspanya'dan oldukça farklı. İtalya'nın özgül durumu, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, post-fordist dönem boyunca ekonomide yaşananlardan kaynaklanıyor. Bu dönemde, büyük oranda KOBİ'lere dayalı bir yapı ortaya çıkmaya, serbest girişimci ruh kutsanmaya başladı. Ancak iktisadi açıdan gerçek bir girişimcilik söz konusu değildi. Schumpeterci açıdan bakarsak, serbest girişim ancak üç konuda özgürlük sağlandığında gerçekleşebilir. Nasıl, ne kadar üreteceğinize, ürününüzün fiyatına dair özgürlüğünüzün bulunması. Elbette burada kastedilen özgürlük, sadece bazı temel kısıtlardan azade olma halidir. Mutlak bir özgürlük değil. KOBİ'leşme mavi yakalı emek üzerinde bir ikâme etkisi yarattı. "İkinci nesil otonom emek" diye tanımladığımız işçi sayısında hızlı bir artış oldu. Ulaşım, perakende, finansal hizmetler, pazarlama gibi sektörlerdeki büyüme de bu süreci destekledi. Bu sektörlerdeki patronlar kendilerini serbest girişimci olarak tanımlıyordu. Oysa gerçekte, iktisadi faaliyetlere yön verme kabiliyetlerinin çok düşük olduğu bir taşeronlaşma zincirinin parçasıydılar. Bu yapının doğurduğu yeni sınıf bileşimi, özellikle kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatıda, merkezi hükümete, Roma'daki mali otoritelere başkaldırmaya başladı. Ekonomik bağımsızlık talepleri giderek daha yüksek sesle dile getirildi. Önce Lombardiya Birliği, ardından Kuzey Birliği (Lega Nord), nihayetinde tüm ülkeye yayılan Birlik (Lega) taleplerin bayraktarlığını yapıyordu. Taleplerin özünde serbest pazar ve vergi muafiyeti yatıyordu. Göçmenler birçok sebeple, ama özellikle ekonomik kararsızdaki rekabet neden gösterilerek düşman

ilan edildi. Kısacası, sağ popülizm, ekonominin ortaya çıkardığı yeni patron sınıfının talepleriyle merkezi hükümetin yozlaşmış mali politikalarının bir bileşeninden ötürü yükseldi. Bu durum birçok açıdan Doğu Avrupa'da, Polonya, Macaristan ya da Slovakya'da yükselen sağ popülistlere çok benziyor. '90'larda Sosyalist Parti (PSI) ve Demokratik Sol Parti'nin (PDS) bulunduğu, Berlusconi hükümetleriyle devam eden dev yolsuzluk furyaları yüzünden Birinci Cumhuriyet çöktü. Akabinde geniş kitleler "doğrudan demokrasi" taleplerini yükseltti. Şimdi hükümette Lega'nın ortağı olan 5 Yıldız Hareketi'nin köklerini burada aramak lâzım. Başlarda sol popülist bir siyasete sahip hareket, son dönemde giderek sağa kaymaya başladı. Şu anda, Lega ile beraber göçmen karşıtı bir pozisyona yerleşti. Önceki mecliste, göçmenlere bazı haklar tanıyan *Jus Soli* yasasının oylaması sırasında çekimser oy kullanmıştı. Geçtiğimiz kasımda göçmenleri iyice köşeye sıkıştıran güvenlik yasasına ise evet oyu verdi. Lega, devlete karşı sağcı korporatist bir milliyetçiliği temsil ederken, 5 Yıldız yozlaşmış partilere, yolsuzluğa, mafyöz ilişkilere karşı yükselen sesin sözcülüğünü yapıyordu. Bu durum İspanya'ya benzemiyor. Gerek Katalonya'daki otonom partilerin, gerekse ülke çapındaki Podemos'un yükselişi sol bir tabana dayanıyor. Bu elbette farklı bir sınıf bileşiminden kaynaklanıyor, İspanya'da neoliberal politikalarla karşı taban hareketlerinin taleplerini dillendirebilecek siyasi yapılar ortaya çı-

kabildi. 15M hareketi hızla siyasileşti. 5 Yıldız Hareketi önceleri İtalya'daki taban hareketlerinin taleplerini kısmen dile getiriyordu. Ancak söylemi olukça gayri siyasiydi. "Ne sol ne sağ" sloganı haline gelmişti. Hatta bu iki kategorinin tarihsel açıdan aşıldığını bile iddia ediyordu. Böyle bir konumlanışın sağ siyasete yara-

maya başlaması, Lega'nın siyasi ajandasının bir parçası haline gelmesi normal. Bu türden bir popülizmin başarılı olmasıyla beraber koalisyon

son seçimlerde Napoli'nin bir bölgesinde dahi birinci parti çıkabildi.

Lega çok yakın zamana kadar kuzeyin İtalya'dan ayrılmasını savunup güneylileri tembellikle suçlarken, nasıl oldu da Sicilya'da bile oy alan bir parti haline geldi?

Lega, yeni lideri Mattio Salvini'nin 2013'te başa gelmesiyle çok hızlı bir strateji değişikliğine gitti. Salvini, yolsuzlukları ayyuka çıkan Umberto Bossi'nin yerine partinin başına geçti. Yeni strateji gereği aşırı sağ ve şovenist unsurları, yabancı düşmanlığını, klasik faşist ideoloji ve ulusalcılıkla başarıyla harmanladı. Buna AB karşıtlığı da eklendiğinde ortaya çıkan lider figürü Le Pen'e ya da Orban'a epey benziyor. **Salvini'nin temsil ettiği paternalizm halk nezdinde nasıl kabul görmeye başladı?**

Paternalizm daha çok kuzeyde rağbet görüyor. Güney halkına ve büyük ölçüde göçmenlere karşı demir yumruk göstermeye devam ediyorlar. Güneyliler hâlâ tembel olarak yaftalanıyor. Özellikle kuzeydeki esnaf, küçük işletme sahipleri ve zanaatkarlar arasında bu görüş çok hâkim. Özeti şu: "Ben kendimi yoktan var ettim, onlarsa yan gelip yatıyor." Salvini tüm İtalyanları ortak bir düşmana karşı bir araya getirmeye uğraşıyor. O düşman da başta göçmenler. İtalya'da göçmenler nüfusun yüzde 9'unu oluşturuyor. Oysa İtalyanlar bu oranın yüzde 30'a

dayandığını düşünüyor. Salvini'nin en önemli stratejisi göçmenleri suçla yaftalamak. Durmaksızın uydurma haber yayıyorlar. Öncelikle sayıları çarpıtıyorlar ve mültecilerin faaliyet alanlarını suçtan ibaret göstermeye çalışıyorlar. Çok iyi planlanmış bir iletişim stratejisi var. Göçmenler suç işlediğinde medya hemen manşetlere taşıyor. İtalyanların işlediği suçlar ise haber değeri taşıyor. Örneğin, göçmenlerin kadınlar için büyük bir tehdit oluşturduğu, tecavüze eğilimli oldukları medyanın başlıca temalarından. İtalya'da kadına karşı şiddet son yıllarda hızla tırmanmaya başladı. Buna karşı feminist hareketler de giderek sesini yükseltiyor. Ana akım medya kadına karşı şiddet suçlarının tamamından evraksız göçmenleri sorumlu tutuyor. Yakın zamanda Roma'da iki genç kadın evraksız göçmenler tarafından tecavüze uğradı. Medya hemen ulusal infial ya-

rattı. TV programları günlerce bu olaya odaklandı. Oysa istatistikler açıkça şunu gösteriyor: Kadına karşı şiddet suçlarının faillerinin yüzde 97'si İtalyan erkekleri. Şiddetin hemen tamamından aile üyeleri ya da sevgililer sorumlu. Ancak sağcı strateji hızlı iletişim kanalları ve sosyal medya vasıtasıyla başarılı oluyor. 60 milyonluk ülkedeki 5 milyon göçmen tüm şiddet suçlarından sorumluymuş gibi gösteriliyor. Ülkedeki göçmen oranının Almanya, Fransa, İspanya ya da İngiltere'ye kıyasla çok düşük olmasına rağmen ülkenin istilaya uğradığı imgesi halk arasında hızla yayılıyor. Tüm bunların yanında göçmen karşıtı stratejiyi görünür kılmak için sokakta askeri ve faşist unsurlar devreye sokuluyor. Göçmenlerin yoğun yaşadığı bölgelere terör tehlikesi bahane edilerek askerler yerleştiriliyor. Bu da sıradan insanların zihninde bir tehdit algısı yaratıyor. Sokakta yaratılan olağanüstü hal görüntüsü korkuları beslemek için kullanılıyor. Göçmenler, Salvini gibiler için gerekli olan mükemmel düşman haline getiriliyor.

5 Yıldız ve Lega'nın göçmen karşıtlığı dışında anlaştığı en önemli noktalar ekonomi alanında. Kurum ve şahıs vergilerini yüzde 20 civarında sabitlemek, emeklilik yaşını aşağı çekmek ve asgari gelir ihdas etmek istiyorlar. Bu birçok yerde solun savunduğu programa benzemiyor mu?

Avrupa Komisyonu tarafından veto edilen bütçeyi hazırlarken koalisyonun bir önceki merkez-sol Renzi hükümetinden ayrıştığını söylemek lüzum. Borcun GSMH'ye oranını düşürmek için büyüme oranını yukarı çekmeyi planlıyorlar. Dolayısıyla borç oranını Avrupa Komisyonu'nun dayattığı gırtlak sıkma politikalarıyla düşürmeye çalışıyorlar. Bütçenin bu yaklaşımı gerçekten de olumlu. Finansal pazarın taşeronu gibi faaliyet gösteren merkez sol partiler bu yaklaşıma şiddetle karşı çıkıyor. *Repubblica* ya da *Il Sole 24 Ore* gibi merkez sol basın da bu yüzden bütçeyi şiddetle eleştiriyor. Bu ortamda 5 Yıldız ve Lega kendilerini gerek büyük güçlere, gerekse merkez sola karşı halkın hamileri gibi gösterebiliyor. Bu da oy oranlarının tedricen artmasına neden oluyor. Aslında ilginç bir tablo ortaya çıkıyor. Satıhta, sağ popülist partiler halkın yararına, ekonomik büyümeyi öngören bir politika güderken merkez sol buna karşı çıkıyor. Bizim kurduğumuz *Effimera* gibi internet yayınlarında görüşlerini dile getiren azınlıktaki sol ise bütçeyle ilgili şu tespiti yapıyor: Sadece çıkış noktası doğru. Büyüme stratejisini talebin artması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi üzerine bina etmeliyiz. Bunun için zenginden yoksula akışı sağlayacak bir vergi reformu gerçekleştirmeliyiz. Tartışmayı büyüme ya da gırtlak sıkma ikileminden çıkarmalıyız. Esas soru hangi politikaların büyümeyi destekleyeceği yönünde olmalı. Koalisyonun bütçesini bu çerçevede ele alalım. Öncelikle, herkes için yüzde 20'lerde sabitlene-

"Lega lideri Salvini İtalyanları ortak bir düşmana karşı bir araya getirmeye uğraşıyor. O düşman da göçmenler. Göçmenler nüfusun yüzde 9'unu oluşturuyor. Oysa İtalyanlar bu oranın yüzde 30'a dayandığını düşünüyor." Trump ve Putin hayranı, göçmen düşmanı Lega lideri Salvini Moskova gezisinde. (solda) İtalyan faşistler Çingene kamplarını protesto ediyor. (aşağıda)

cek vergi oranı, gelir adaletini sağlamak bir yana, zedeleyecektir. Böyle bir vergi yoksulların alım gücünde herhangi bir iyileşme yaratmayacağı gibi, zenginleri mükâfatlandırmak anlamına gelir. Emeklilik yaşının düşürülmesini Lega'nın hararetle savunmasının nedeni parti-nin kuzeydeki oy tabanının yaş ortalamasının yüksek olması. Bu kesimler 35-40 yıllık düzenli ekonomik katkılarının karşılığında emeklilik hakkı kazanan insanlar. Ancak bu düzenlemenin ülkede çoğunluğu oluşturan, asla emekli olmayacak, sürekliliği olmayan işlerde çalışmaya mahkûm genç kuşak prekar emekçiler

5 Yıldız Hareketi İtalya'daki taban hareketlerinin taleplerini kısmen dile getiriyordu. Ancak, sol ve sağ kategorilerinin tarihsel açıdan aşıldığını iddia ediyordu. Bu söylemin sağa koyması normal.

dair hiçbir iyileştirici etkisi bulunmuyor. Lega kendi tabanını korumaktan başka bir amaç gütmüyor. Emeklilik yaşını düşürmenin büyüme üzerindeki etkisi de çok cüzi olacaktır. Esnek çalışmaya dair bir iyileştirme düşünülmeyeceği için büyük firmalar erken emekli olacak yaşlı kuşağın yerine kadrolu genç işçi istihdam etmeyecekler. Bilakis, firmalar emek maliyetini düşürmek için esnek çalışma şartlarına geçerken bu değişimden kaynaklanan vergi açığı kuvvetle muhtemel devlet bütçesinden karşılanacak. Geçici, kırılgan iş sözleşmelerinin sayısı çığ gibi artacak, maaşlar ve emek maliyet-

leri giderek düşecek. Bu da dolaylı yoldan yine zenginlere yarayacak. Öte yandan, emeklilik yaşının indirilmesi talebin değil, arzın artmasına neden olacaktır. Zaten bu İtalya'da çoktan denendi. Büyük firmalara arzı artırmaları için aktarılan 80 milyar avronun büyüme üzerinde hiçbir etkisi olmadı. Çünkü firmalar negatif büyüme döngüsünde talepte azalma bekledikleri için yatırım yapmaktan imtina ettiler. Bir de buna küresel ekonomideki daralmayı ve ticaret savaşlarını eklediğinizde, firmalara para aktararak büyümenin imkânsızlığı oraya çıkıyor. Emeklilik yaşı düşse, devlet tüm sosyal sigorta masraflarını üstlense dahi büyük firmalar yatırım yapmayacaktır.

Üçüncü hususa, "asgari gelir"e ne diyorsunuz? Bunun büyümeye bir ölçüde katkı sağlayacağını söyleyebiliriz. Asgari geliri asgari ücretle karıştırmamak lazım. İtalya'da asgari ücret yok. Asgari gelirin temel vatandaşlık geliriyle de alakası yok. Esas amaç görece yoksulluk sınırını bir nebze yukarı çekmek. Düşünülen rakam 800 avronun biraz altında. Hiç fena değil. Ancak bu gelire talip olacak insanlara çok sıkı şartlar öne sürülüyor. Haftada sekiz saat sosyal hizmetlerde çalışmanız lazım. İş bulma kurumuyla durmaksızın iş arayacağınıza dair bir sözleşme imzalamalısınız. Yapılan yardımı elektronik bir kart üzerinden verecekler. Dolayısıyla, tüm harcamalarınız denetlenecek. Lüks statüsüne giren bir ürün, mesela bir televizyon alırsanız, bu "gayri ahlâki" harcamaya devam etmeniz beklenenecek. Çok güçlü bir ideolojik saldırı altında yaşayacaksınız. Yardıma muhtaç bir düşkün muamelesi göreceksiniz. Kendinizi lekelenmiş, işe yaramaz biri olarak göreceksiniz ve utanç içinde yaşayacaksınız.

nız. Yani, bütçede büyümeye katkı yapacak tek unsur çok muhafazakâr bir şekilde hayata geçirilecek. Öte yandan, bu yardımın uygulanabilirliği konusunda hiçbir fikrimiz yok. Çünkü bütçede uygulamalardan değil, sadece miktarlardan bahsedilmiş.

Kâğıt üzerinde, bütçenin Avrupa Komisyonu'na reddedilmesinin başlıca gerekçesi İtalya'nın kamu borcunun GSYMH'sinin yüzde 131'ine tekabül etmesi. Bu, Yunanistan'dan sonra AB'deki en yüksek ikinci oran. Bunun sebebi ne?

Yüksek borcun kökenleri '70'lerin sonuna ve '80'lere kadar gidiyor. Liberal bir mali reform iki ilkeye dayanmalıdır. Elbette komünist bir planlamadan bahsetmiyoruz. İlkini her vatandaşın mali sorumluluklar açısından eşit sayılması gerekir. Gelirinizin emeğinizden, rantiyeliğinizden ya da serbest girişimci olmanızdan kaynaklanması önemli değildir. Her türlü gelir aynı mali denetime tabi tutulur. İkincisi, mali denetim ilerici esasa göre işletilir. 1973'te bu iki ilkeyi bir araya getiren bir yasa çıkarıldı. Öncesinde her meslek ayrı vergi denetimine tabiydi. Esnaflar, çalışanlar, rantiyeler farklı türden vergilendiriliyordu. Bu durum aslında siyasi partilerle emek örgütleri arasındaki karşılıklı ödünlardan kaynaklanıyordu. 1960'lar da GSMH'deki hızlı artış sırasında vergi oranları yüzde 30 civarında seyrediyordu. '70'lerin başında yüzde 33'e çıktı. Yani büyüme hızının yıllık yüzde 5-6 gerçekleştiği yıllarda, ilerici uygulamalar ve toplumsal ödünlere kaynaklı farklı tür vergilendirmelerden dolayı, büyümeye rağmen vergi baskısı artmamıştı. Krizle beraber azalan özel yatırımları telafi etmek ve toplumsal reformları finanse etmek için 1973'te vergi yasası çıkarıldı. Bu dönemde, örneğin 1975'te, parasız üniversite eğitimi hayata geçirildi. Onurlu çalışma ve gelire dair ilerici düzenlemeler yapıldı. Bu süreçte devlet borçlanmaya başladı. 1960'lardaki altın çağdan tevarüs edilen ekonomik kaynaklar yeterli değildi. Çünkü o dönemde gerçek bir vergilendirme işletilmemişti. '80'lerde ABD'de Reagan'ın ekonominin devreye girmesiyle faiz oranları yükseldi. İtalya'da devlet maliyesi ve Merkez Bankası arasındaki siyasi çekişme de durumu kötüleştirdi. 1979'dan sonra MB devlet borcunu fonlamayı reddetti. Dolayısıyla devlet finansal pazarlara yönelmek zorunda kaldı. Böylece faiz ödemelerinin bütçedeki payı giderek arttı. Burada ciddi bir paradoks söz konusu. Avrupa'daki mali krizin ardından, önce 1992 Maastricht Antlaşması'nın imzalanması, ardından 1999'da para birliğine geçilmesiyle başlayan süreçte, 2009 hariç, İtalya faiz dışı fazla verdi. Yani, faiz ödemelerini saymazsak, ülkenin gelirleri ve harcamaları arasındaki fark hep pozitifti. O günden bu yana bütçedeki faiz dışı fazlayı toplarsak, 800 milyar avro ediyor. Bu da kamu borcunun yaklaşık üçte birine, GSYMH'nin de yarısından biraz azına denk düşüyor. Oysa İtal-

ya'nın '70'ler ve '80'lerden itibaren, finansal pazarlara faiz kaynaklı biriken borcu yaklaşık 2,9 trilyon avro. İşin özü, borç yükünün asıl kaynağı finansal spekülasyon. İtalyan devletinin aşırı harcama yaptığı tamamıyla efsane.

İktisatçı Paul Mason, Lega'nın zaman zaman savunduğu gibi İtalya'nın avro bölgesinden çıkmasının orta sınıflar için bir felaket olacağını söylüyor. Borcun karşılığının yaklaşık yüzde 70'inin hazine ve mevduat bankalarında yattığını ekliyor. Katılıyor musunuz?

Evet. İtalya'nın AB'nin parçası haline gelmesi faizleri indirmek için iyi bir imkân sağladı. Eğer İtalya AB'den çıkmaya karar verir ve lirete dönerse, borcun faizi muhtemelen epey artacaktır. Bunun yerine, AB'ye ekonomi politikalarını yeniden yapılandırması için baskı yapmalıyız. Para birliğinin ideolojik temellerini yeniden şekillendirmeliyiz. Vergi politikalarını değiştirip Avrupa'nın tümüne şamil bir büt-

İtalyan bütçesinin sadece çıkış noktası anlamlı. Sol, büyüme stratejisini talebin artması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi üzerine bina etmeli. Zenginden yoksula akışı sağlayacak bir vergi reformu gerçekleştirmeliyiz. Tartışmayı büyüme ya da gırtlak sıkma ikileminden çıkarmalıyız.

çe ve sosyal politikalar bütünü tasarlamalıyız. Halihazırda Avrupa'nın birçok köşesinde, Lüksemburg'da, Malta'da, İtalya'nın bazı bölgelerinde vergi cennetleri var. İspanya hükümeti, Almanya ve Fransa sermayesine vergi indirimleri sağlıyor.

İtalya bütçesi kasım ayında Avrupa Komisyonu'na ikinci kez reddedildi. Anlaşmaya varılacak mı, varılmazsa ne olur?

Bütçede yüzde 2,4 açık öngörülmüş. Bu oran, Avrupa Komisyonu'nun istikrar sözleşmesinde öngörülen yüzde 3'ün altında. Aslında usûlden bütçeyi reddetmek için bir neden yok. Çünkü bütçe hedefleri Maastricht kriterleriyle uyumlu. Komisyon, bütçeyi iki kere geri çevirmesinin gerekçesi olarak kamu borcunun GSMH'ye oranının yüzde 60'tan fazla olmasını gösterdi. 1999'da para birliğine gidildiğinde, sadece üç ülkenin, İtalya, Belçika ve Yunanistan'ın borç oranı yüzde 60'ın üzerindeydi. Şimdilerde, bazı Doğu Avrupa ülkeleri dışında tüm ülkelerin borç oranı yüzde 60'ı aşıyor. Almanya'da yüzde 65 civarında, Fransa'da yüzde 110, İtalya'da yüzde 132, Yunanistan'da ise yüzde 155. Dolayısıyla, Avrupa Komisyonu'nun İtalya'nın bütçesini reddetmesinin nedeni kriterlerden değil, neoliberal ideolojiden kaynaklanıyor. Gırtlak sıkma politikalarını reddeden ülke tehlikeli addediliyor. Aslında, şu anda ortam İtalya'nın avro bölgesinden çıkması için kısmen uygun. Ancak Avrupa Komisyonu gözüyle bakıldığında tam tersi söz konusu. Bu yüzden muhtemelen yüzde 2,2 gibi bir bütçe açığı üzerinde muhtakata varılacak ve konu şimdilik kapanacak. Gelecek sene bütçe hedeflerinin izlenmesi için müşterek bir mekanizma kurulacaktır. Avrupa Komisyonu İtalyan ekonomisini gözlemlemek için oldukça köşeli bir ekonometri modeli kullanıyor. Yani ortada hesaplamalara dair de bir anlaşmazlık mevcut.

Corbyn liderliğindeki İşçi Partisi kooperatif sayısını ikiye katlamayı, önemli sektörleri kamu-laştırmayı ve yeni ortak mülkiyet modellerini hayata geçirmeyi vaat ediyor. Bu programı nasıl buluyorsunuz?

İşçi Partisi programının en ilginç yanı ortak mülkiyete dair öngördükleri deneyler. Öz-örgütlenmeye dayalı üretim yapılarını, serbest piyasa dışına çıkan, kullanım değerini önceleyen örgütlenmeleri desteklemeyi düşünmeleri heyecan verici. Bu bakış açısını, alternatif bir parasal dolaşım ağı yaratmak için finansal pazarlara doğru genişletmek yerinde olur. Bu amaçla alternatif para birimlerini dolaşıma sokabilirler. Bunun için tamamlayıcı para birimleri dışında alternatif modeller geliştirmek gerekir. Çünkü yeni bir para biriminin tam anlamıyla alternatif teşkil edebilmesi için alternatif üretim biçimlerini desteklemesi lâzım. Müstakbel bir alternatif birimin sadece ödemelerde ya da mübadele ilişkilerinde değil, aynı zamanda üretimin finansmanında da kullanılması gerekiyor. Aksi takdirde kapitalist mantığın dışına çıkmak mümkün değil. Bunu gerçekleştiren gerçekleştirmeyeceklerini bilmiyoruz, ama devlet mülkiyeti yerine alternatif ortak mülkiyet yapıları öngörmeleri bile oldukça ileri bir adım. Böyle bir programın tüm Avrupa ekonomisinde bir etki yaratıp yaratmayacağını anlamak için Brexit'in muhtemel sonuçlarına bakmak gerekiyor. Önümüzdeki AB seçimlerinde Britanya yer almayacak. Dolayısıyla, Avrupa'ya siyasi etkisi sınırlı kalacaktır. Programın idallerimiz açısından etkisi daha önemli. İspanya'nın gelir eşitsizliğini azaltmayı, zenginlere vergiyi artırmayı, daha yüksek bir asgari ücreti öngören yeni bütçesi AB üzerinde daha ilginç bir etki yaratabilir. İspanya zenginlerden alınacak yüksek vergilerle asgari ücreti artırıp gelir adaletini doğrudan iyileştirmeyi öngörüyor. Böylece iç talep de bir ölçüde artacak. Avrupa Komisyonu İspanya bütçesini reddetmedi, ama gözden geçirilmesini talep etti. Portekiz de benzer bir süreçten geçiyor. İki ülkeden de yeni gırtlak sıkma politikaları talep ediliyor. **Girişimci Devlet kitabının yazarı Mariana Mazzucato İşçi Partisi'ne danışmanlık yapıyordu. Mazzucato'nun devletin üretime yeniden dahil line dair kuramı Britanya'da uygulanabilir mi? Mazzucato üretimde kamu mülkiyeti yanın-**

"Somut programa sahip bir Avrupa sol partisi çok önemli. Ancak Varoufakis'in programı fazlaca ılımlı. Daha radikal, daha ütopyacı bir pozisyona ihtiyacımız var. Aksi takdirde günümüzün iktidar tahayyüllerine karşı yeni bir hayal gücünü harekete geçirmek çok zor."

"İşçi Partisi programının en ilginç yanı ortak mülkiyete dair öngördükleri deneyler. Öz-örgütlenmeye dayalı üretim yapılarını, serbest piyasa dışına çıkan, kullanım değerini önceleyen örgütlenmeleri desteklemeyi düşünmeleri heyecan verici."

da devletin araştırma ve geliştirme faaliyetlerindeki öncü işlevine geri dönmesi gerektiğini savunuyor. Buna en ideal örnek ABD. Yakın zamana kadar ABD'deki yeni teknoloji araştırmalarının büyük kısmı federal kaynaklardan fonlanıyordu. Malûm, internet aslında ABD ordusunun askeri iletişimi hızlandırmak için kurduğu ağdan doğdu. Google gibi dev teknoloji şirketleri, ikinci nesil algoritmalar da böyle ortaya çıktı. Savaş amaçlı drone teknolojilerinden günümüz yapay zekâ araştırmalarına kadar yeni teknolojilerin tüm alanları kamu fonlarınca ortaya çıkarıldı. Ardından da kapitalist birikim sürecini desteklemeye yönlendirildi. Mazuccato bu yöntemin sadece kapitalist birikimi sürdürmek değil, alternatif birikim modelleri yaratmak için de kullanılabileceğini söylüyor. Bu aslında siyasi bir soru. Bu konudaki eleştirim şu olabilir: Devletin araştırma destekleri günümüzde yeterli olmaz. Devlet desteklerini yeni toplumsal deneylere tahvil edecek yapılara ihtiyacımız var. Örneğin, İtalya'da eğitim, sağlık, sosyal hizmetler konusunda devletten bağımsız birçok toplumsal deney hayata geçiriliyor. Devlet bunları yasal hale getirmeli, finansal açıdan desteklemeli. Oysa şu anda tam tersi yaşanıyor. Örneğin, devlet "Finansal Proje" adı altında, yeni ulaşım hatları inşa etmek için kurduğu özel bir iktisadi teşekküle fon yaratıyor. Üstelik yüzde 6 gelir garantisi veriyor. Devletin rolü giderek daha çok özel finans kurumlarıyla iç içe geçiyor. Bu eğilimleri toplumsal birlikliklerin üretim ağlarına doğru bükmeliyiz. Aksi takdirde kapitalist birikimin devamı için oldukça elverişli bir ortam yaratırız.

Varoufakis'in tüm Avrupa'yı kapsaması murrad edilen Avrupa'da Demokrasi Hareketi 25 (DIEM25) hakkında ne düşünüyorsunuz?

Avrupa'da ilk defa, AB seçimlerinde yer alacak, ulus-ötesi bir sol parti fikri gerçekten kayda değer. Şimdiye kadar AB seçimleri üye ülkelerin ulusal bir meselesi olarak ele alınıyordu. AB'nin dağılma ihtimalinin konuşulduğu şu günlerde önümüzdeki mayıs seçimleri çok önemli hale geldi. Tartışmanın merkezinde, ül-

kelerin aritmetik toplamından ibaret sayılmayan, bir kavram olarak Avrupa yer alıyor. Bu açıdan bakıldığında somut bir programa sahip bir Avrupa sol partisi çok önemli. Ama Varoufakis'in programını fazlaca ılımlı bulduğumu eklemeliyim. Daha radikal, daha ütopyacı bir pozisyona ihtiyacımız var. Aksi takdirde günümüzün baskın korku atmosferine ve iktidar tahayyüllerine karşı yeni bir hayal gücünü harekete geçirmek çok zor. Bu da aslında bünyesinde bir çelişki barındırıyor. Bir yandan uygulanabilir bir programa ihtiyacımız var. Diğer yandan küreselleşmenin güncel sorunlarının gölgesinde sağ siyasetlerin yeniden güçlü bir ulus yaratma

Birçok ülkenin borç oranı yüzde 60'ı aşıyor, Almanya'da yüzde 65, Fransa'da yüzde 110. Avrupa Komisyonu'nun İtalyan bütçesini reddetmesinin nedeni kriterlerden değil, ideolojiden kaynaklanıyor. Gırtlak sıkma politikalarını reddeden bir ülke tehlikeli addediliyor.

söylemlerinin epey itibar görmeye başladığına şahit oluyoruz. Bunlar belli bir ütopya arzusu-na tekabül ediyor. Dayanışma yerine bireyselliğin öne çıktığı günümüzde, güçlü ulus devletlere geri dönüş fikri tarih nezdinde imkânsız olsa da belli bir çekim gücü oluşturuyor. Küreselleşme, geri dönüşü bulunmayan bir süreç. Küreselleşmeyi aşacak yeni formüller yaratmalıyız. Ancak insanlar yeniden ulusallaşma fikrine sıcak bakıyor. Nihayetinde, sağ popülizm emek koşullarının kötüleşmesinin sonucu. Emek koşullarının durmaksızın kötüleştiği şartlar altında insanların bireyselleşmesi, kendi hayatlarına odaklanması doğal. Bu eğilim özellikle daha önce toplumsal örgütlerde yer almamış insanlar için çok daha geçerli. Günümüzde klasik

emek örgütleri hareket kabiliyetlerini kaybettiler. Mavi yakalıların örgütlenmesinin mirası artık terkedildi. Bu şartlar altında finansallaşmayı, yüksek vergileri düşman bellek hazırlar cevaplardan biri haline geliyor.

Bu değerlendirmenizin ışığı altında Sarı Yelekler hareketini nasıl yorumlarsınız?

Sarı Yelekler '80'lerde İtalya'da küçük işletmelerin ve zanaatkarların Roma'nın mali politikalarına karşı çıkışını hatırlatıyor. O zaman İtalya'da sorun güney-kuzey eksenine oturtuluyordu. Şimdilerdeyse göçmen-vatandaş ayırımına dayandırılıyor. Fransa'daki ayaklanmanın geniş bir toplumsal tabanı bulunduğu yadsınmaz. Solun bu hareketi siyasi açıdan araçsallaştırırken sağ popülizm riskinden nasıl kaçınacağını dikkatle düşünmesi gerekiyor. Eylemlerdeki yaş ortalaması oldukça yüksek. Bu da şu anda emekçi kesimlerin çoğunluğunu teşkil eden genç prekarya sınıfının henüz bu hareketin bir parçası haline gelmediğini gösteriyor. İspanya'nın prekarya sınıfı Podemos'un bileşeni haline geldi. Ancak prekaryanın ne Fransa'da ne de İtalya'da bir temsiliyeti var. Bundan beş yıl önce, 5 Yıldız Hareketi büyük bir patlama yaşadığında, prekarya sınıfı büyük ölçüde onlara oy verdi. Zihinsel (cognitive) prekarya sınıfının ihtiyaçlarını ifade edebilmesi için bir kapı aralandı. Zihinsel prekarya, bir sınıftan ziyade, meydana çıkmakta olan bir sınıf diye tanımlanabilir. Bu oluşum halindeki sınıf artık Roma, Milano, Bologna ya da Napoli gibi büyük metropoliten alanlarda 5 Yıldız Hareketi ile dirsek temasında değil. Siyasi temsiliyetten mahrumlar. Muhtemelen gelecek seçimlerde oy vermeyecekler. Fransa'daki durum da benzer. Başta *Boyun Eğmeyen Fransa* (FI) ve sol örgütler, 20. yüzyıl solu-nu temsil ediyor. Klasik işçici, sadece finansal alan ve üretim alanı arasındaki dengelerle oynayarak siyaset yapılacağını düşünen bir anlayış. Elbette Mélenchon da, Le Pen de belli ölçüde Sarı Yeleklere sahiplenmek isteyecektir. Ama asıl mesele sınıf bileşiminde.

SÖYLEŞİ: ULUS ATAYURT

KIRAAT

BİR STAND-UP'IN MUHASEBESİ

David Grossman, *Bir At Bara Girmiş*, çev. Aylin Ülçer, Siren Yayınları

2017 yılında Man Booker Uluslararası Ödülü'nü alan David Grossman'ın yazdığı *Bir At Bara Girmiş* anlatımı ve anlattıklarıyla o kadar etkili ki, “keşke İsrail edebiyatını daha iyi tanı-

sak” dedirtiyor. Uzun bir stand-up gösterisi biçiminde yazılmış bir roman karşımızdaki. Daha ilk cümleyle gösteri başlıyor, biz de içine çekiliyoruz: “İyi ak-

samlar! İyi akşamlar! Muhteşem Sezarîye şehrine iyi akşamlaaaaa dilerim!” Sahnede gösterisine başlayan Dovaleh G.; ortamı, seyirciyi, verilen tepkileri ve Dovaleh'in geçirdiği değişimi bize aktaran anlatıcı ise komedyenin çocukluk arkadaşı Hâkim Avishai Lazar. Birbirini görmeden geçen kırk küsur yıldan sonra bir gün Dovaleh Hâkim'i arıyor ve bir gece de olsa onu izlemesini, gerekirse notlar almasını ve sonra kendisini arayıp ne gördüğünü anlatmasını rica ediyor. Hâlâ karısını kaybetmenin acısıyla baş etmeye çalışan Avishai ise, ne olduğunu sonradan öğreneceğimiz, vicdanını sızlatan bir borç sebebiyle bu ricayı kabul ediyor.

Romanımız o gece başlıyor, Avishai barda, Dovaleh sahnede. Dovaleh gösterisine başlıyor, bazen anılar, bazen buz gibi Amerikan esprileri derken bambaşka yerlere savrulan monologlar bunun son gösterisi olacağına dair emareler taşıyor. Dovaleh içtikçe içiyor, kanser olduğunu söylüyor, seyirciye satıyor, bazen kendisine kızıp vuruyor... O nedenle kitabın ilk yarısında hakkında ne düşüneceğimizi bilemediğimiz, itici bir ana karakter var.

Oysa ikinci yarıdan itibaren işin içine anlatıcımızın vicdan azabının sebebi, geçmişin gölgesi karışınca duygularımızla beraber her şey değişiyor. David Grossman ustalıkla dönüştürüyor karakteri, Dovaleh annesinin Nazilerden kurtuluş –belki de hiç kurtulamayıp– hikâyesini, babasının dayaklarını, romanın doruk noktasını oluşturan ve *Sophie'nin Seçimi*'ni anımsatacak denli trajik ilk cenaze törenini anlattıkça o iticilik gidecek, kollarımıza alıp avutmak isteyeceğimiz çelimsiz, hasta Dovaleh kalacak geriye.

“... birkaç ilmekte bir duruyor, kendinden geçmiş-çesine dalıp gidiyor, boşluğa bakıyor, ne elindeki ne beni görüyor gözü. Böyle yaptığında ne düşünüyordu acaba? (...) Varlıklı bir aileden geliyordu, babamdan duymuştum bunu. Çok başarılı bir öğrenciymiş, piyano çalıyormuş, güya resital verecek düzeydeymiş, ama sonra o iş lafta kaldı ve yirmi yaşında Holokost'tan mezun oldu, savaşın altı ayını tek bir vagonun içinde geçirmişti, bunu anlattım zaten size. Polonyalı üç makinist, aynı güzergâhta gidip gelen bir trenin kompartımanında, tam altı ay boyunca saklamış onu. Anneme

nöbetleşe göz kulak olmuşlar...”

Roman hem yavaş başlayıp gittikçe hızlanan kurgusu, hem koca bir stand-up gösterisini içeren anlatımı, hem karakterlerinin derinliğiyle kaçırılmaması gereken türden. Aylin Ülçer'in müthiş çevirisinin katkısını da ekleyelim. Ayrıca, “Ofansif mizah nedir, kim kime yapabilir?” sorularının cevabını bulabileceğimiz bir roman *Bir At Bara Girmiş*. Sosyal medya ve popülerlik meselesiyle iyice dikkati çeken bu konuda kafası karışık olanlara bir ders niteliğinde. “*Bir dakika, yeni yerleşimlerden mi geldiniz? İyi de, siz buradaysanız Arapları dövecek kim kaldı oralarda? Şaka şaka! Dalga geçiyorum, biliyorsunuz değil mi? Buyurun, tazminatlarınızı hemen kapın.*” Bu cümleleri yazmış Grossman'ın oğlunu İsrail devletinin zorunlu askerliği sırasında kaybetmiş olduğu bilgisini de hiç ama hiç unutmayalım. BANU YILDIRAN GENÇ

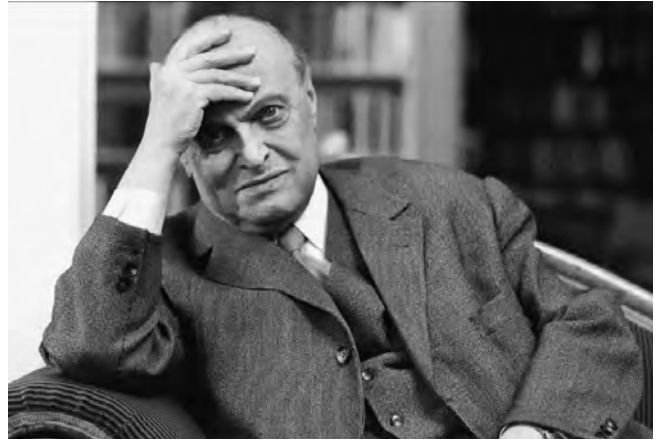
BANALLİĞİN İNŞASI

Sebastian Haffner, *Bir Alman'ın Hikayesi –Hatırladıklarım (1914-1933)*, çev. Hulki Demirel, İletişim Yayınları

Hannah Arendt Eichmann davasına dair “kötülüğün banallığı” kavramını formüle etmemiş olsaydı, Sebastian Haffner'in kitabını okuduğumuzda faşizmin banallikle birebir ilişkisini bizler okurlar olarak da formüle edebilirdik. Diğer bir deyişle, faşizme dair anlayışı değiştiren en temel kavramlardan biri olan “kötülüğün banallığı” kavramı yolun en sonunda duruyorsa, Sebastian Haffner de bu kavrama giden yolun taşlarını döşüyor tek tek. Öncelikle dillere pelesenk olmuş “kötülüğün banallığı” kavramını biraz irdeleyelim; Arendt, Eichmann davasını izlerken şunu gözler: Karşımızda hiç de bir canavar yoktur, incelmış bir kötülük, hatta büyük bir nefret bile yoktur. Eichmann düşünmez, sadece klişeleri tekrarlar; eğer yeni bir cümle kuracak olursa bu cümleyi klişe oluncaya kadar tekrar eder. Eichmann'ın bir şeytan olmaması, hiç de özel bir kötü olmaması aslında iyi haber değildir. “Münferit” olmayan kötülük, yeni bir insan tipi üretmiştir; sadece emre itaat eden, makineleşmiş, sorgulayan ve artık düşünme melekelerini bir kenara bırakmış bir insan. Bu yeni insan tipi gelecek siyasetini de zora sokan bir öznesizleştirme örneği de sunar –ki Arendt'in korkusu buradadır. Arendt, siyasi eyleme devam edebilmek, dünyayı yeniden birlikte inşa etmek için “bağışlama” kavramının üzerinde durur ve suçun değil, suçlunun bağışlanabileceğini söyler, çünkü bir özne olarak suçlu, nedamet getireceği, yaptığı eylemi ve kendini eleştireceği, bu eylemin yanlış olduğunu idrak edip bir daha yapmayacağı için bağışlanabilir. O artık suçu işleyen kişi değil, yaptıklarıyla arasına eleştirel mesafe koyabilen, kendini dönüştürebilen bir öznedir. İşte Eichmann davası en büyük siyasi çıkmazı sunar “suç/suçlu/bağışlama” üçlüsüne: Eichmann

herkes olduğu için hiç kimsedir; eylemleriyle arasına eleştirel mesafe koyabilecek düşünme ve düşünüm yetisine sahip değildir, siyasi eyleminin sorumluluğunu alabilecek bir özne olmadığı için kendi eylemine eleştirel bir mesafe koyamaz, dönüşemez, o hiç kimse olduğu için bağışlanabilecek bir “suçlu” da değildir. Düşünme ve düşünüm yetilerinin kaybolmasıdır banallık, aslında kötülük de tam budur... Sebastian Haffner'ın kitabı, Arendt'in bizlere sonunu anlattığı hikâyenin adım adım nasıl biçimlendiğini, bu banallığın, düşünme ve düşünüm yetisinin kayboluşunu, herkesin herkes ve hiç kimse haline gelme sürecini anlatıyor. Kitap aslında tavanarasında Haffner'in oğlunun bulunduğu, bir zamanlar üzerinde çalışılmış ve yarım bırakılmış bir metin. Anne Frank'ın hatıra defteri gibi, bulunduğu anda tarihin algılanmasını sarsan kitaplardan biri aslında. Haffner'in sonu bir Alman olarak Anne Frank gibi değil. Zaten kitap boyunca ana tema olarak karşımıza çıkan “Almanya'yı terk etmek” fikrini hayata geçirmiş ve 1938 yılında İngiltere'ye gitmiş. Bu okuduğumuz kitabı bastırmaya çalışmış, ama yayıncı onu İngiliz bakış açısını yansıtan başka bir kitap yazmaya ikna ediyor. Haffner'ın *Almanya: Jekyll ve Hyde* başlıklı kitabı yayınlanıyor ve İngiltere'deki yazarlık kariyeri de böylece başlamış oluyor.

Bir hukuk öğrencisi olan Haffner, orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak tanık oluyor yükselmekte olan faşizme. Solcu değil, sosyal demokrat değil, komünist hiç değil, aslında liberal bir burjuva olarak muhafazakâr sayılabilecek bir bakış açısına sahip. Nasıl bir muhafazakârlık bu diye sorulabilir; Haffner, 19. yüzyıl sonunda

biçimlenen burjuva liberal kültürünün korunması anlamında kendini muhafazakâr sayıyor. “Hukukun üstünlüğü”, “eğitim”, “kültür” gibi kavramların değerli olduğu, gençlerin Berlin'de artık bir önceki kuşağın evlilik öncesi ilişkilerdeki muhafazakârlığını atarak yaşamak istedikleri bir dönem. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Versailles Barış Antlaşması'yla dayatılan ekonomik ve askeri şartları kaldıramamasıyla biçimlenen, kabına sığmayan bir Almanya'ya tanık oluyoruz. Adolf Hitler ve çevresindekiler oldukça küçük bir grup, hatta bir bar baskınında güzel bir de dayak yiyorlar. Burjuva Almanya'nın ciddi devlet görevlisi ve hukukçularının ciddiye almadığı, küçük gördüğü bir çevre. Alman faşizminin tüm içeriği, gurur kırgınlığı, üstünlük inancı, ekonomik ve siyasi sıkışmışlık,

hepsi orada olsa da, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kimse bir faşizm sonucu beklemiyor. Haffner, adım adım kuşatmayı başarıyla anlatıyor; Almanya'nın sıkışmışlığı, yüksek enflasyon, kırılmış gurur gibi yaraları iltihaplandırarak azdırıyor faşistler. Öncelikle günlük eğlenceleri, her zaman olan şeyleri kuşatmaya başlıyorlar. Berlin festivalini basıp komşuların gürültüden şikâyetçi olduğunu bahane etmek, erkekleri tokatlayıp genç kadınları korkutmak gibi. "Banallik" in, yani "ortalama olan" in, yani "düşünce ve sorgulamanın" dışında kalanın, "hakikatmiş gibi kabul edilip itaat edilenin" kendiliğinden var olan bir alan değil, inşa edilmesi gereken bir alan olduğunu anlıyorsunuz. "Banallik" tek izin verilen alan olarak tanımlanıp etrafı "korku" ile çevriliyor, fakat Haffner'in kitabının değeri ve inceliği sadece bu korkuyu değil, "banallik" alanının pozitif yanını, yani katılana sunduğu ödülleri de anlatabilmesinde yatıyor. Yeni mezun genç bir avukat olarak katılması zorunlu ilan edilen Nazi kampında onlardan biri olmasa da, onlardan biri olmanın tadını, erkeklik dayanışmasını, kendi kendine bırakılmayan zihnin bir süre sonra durmasını ve artık her türlü aktiveteye gönüllü, canla başla katılmasını anlıyor Haffner. "Kurdun dişine kan değmesi" gibi bir an sayılabilir. "Banallik" sadece korkuyla kurulmaz; korku sınırı çizer, bastırır, yasaklar, öldürür, ama içeride kalan için "kurucu" eylemlerin tanımlanması ve ifa edilmesi gerekir. Bu eylemlere katılmak insanın kanına banallığın girdiği andır. Haffner, faşizmin korkuyla çizdiği sınırlar kadar, kurucu eylemlerini de, çemberin içine girip onlardan biri olmayarak, ama onlardan olmanın büyüüne tanıklık ederek faşizmi anlatabildiği için bu kitap faşizm çalışmaları için temel bir kaynak olma özelliği taşıyor. GÖKSUN YAZICI

BERLİN ÜZERİNDE GÖKYÜZÜ

Walter Benjamin, *Radyo Benjamin*, haz: Lecia Rosenthal, çev: Cemal Ener - Elif Okan Gezmiş, Metis Yayınları

Benjamin okurunu dilek dilerken dikkatli olmasa için uyarır, çünkü kötü yürekli bir cin bu dileğin kabul edilmesini sağlayabilir. Ne dileğine dikkat et, çünkü gerçekleştirebilir! Benjamin küçük bir çocuk iken okula gitmek için çok erken kalkmak zorundadır. İşte bu sa-

bahlardan birinde, her sabah uyumayı ve erken kalkmak zorunda olmamayı diler. "*Dileğim gerçekleşti*" der Benjamin, "*sabah uyanıp gitmek zorunda olduğum bir işim hiç olmadı, olmadı*". Tüm hayatı boyunca kendisini idame ettirebileceği bir iş arayan, ama ne üniversitede ne de başka bir kurumda düzenli bir iş bulabilen Benjamin maddi yokluk içinde yaşadı. Kabul edilmeyen doktora tezi, biteremediği *Pasajlar* kitabı, hatta yayınlanan denemeleri geçimini sağlayamadı. Benjamin'in para getiren tek işi Frankfurt Radyosu ve Berlin Radyosu'nda 1927 yılında başlayan, ama yoğunluklu olarak 1929-32 yılları arasında devam eden yayınlar oldu. Benjamin, belki de dileklerini kabul eden o "kötü cin" in etkisiyle, karşılığında para aldığı çalışmaları değersiz sayma eğilimindeydi. 1933 yılında Almanya'yı terk ettiğinde bu işleri yanına almaz, hatta radyo işlerini soran Scholem'e "ekonomik gerekçeler" dışında bu işlerin bir önemi olmadığını söyler, radyo oyunlarını önemseme de çocuklar ve gençler için hazırladığı programların önemsiz olduğunu ima eder. Benjamin yorumcuları da bu konuda Benjamin'e katılacak ve bu yayınları önemsemeyecektir. Ne büyük bir gaf! Radyoda gençler ve çocuklar için hazırladığı yayınları Benjamin önemsiz bulabilir, çünkü o Benjamin ve bitmeyen şaheserinden, *Pasajlar*'dan başka bir şey düşünmüyor, ama "Benjamin uzmanlarının" bu eserleri önemsiz sayma hakkı yoktu. Bu eserler yok olmaktan son anda kurtarıldı ve Benjamin uzmanlarının dar kafaları yüzünden Benjamin külliyatına yıllar sonra katılabildi. "Ekonomik gerekçelerle", yani "para için" hazırlanmış olmaları bu yayınları ne "kalitesiz" ne de "piyasa" kılıyor. "Bin dokuz yüzlerin başında Berlin'de çocukluk" yaşayan Benjamin'in başka bir yüzünü görüyoruz bu metinlerde. Başka bir yüz, fakat aynı tınıda tasvir edilen Berlin. Berlin'i yakından tanımayan okurlar için bu denemeler keşif olanağı sunsa da, yine de Berlinli olmaktan dolayı bir dışlanmışlık, göndermeleri anlayamama durumu yaşanabilir. Ama Benjamin'i çocukluk günlerini anlatmasından ve denemelerinden taniyan okur kendini onun sesine ve rehberliğine bıraktığı anda "afacan beşler" tadında bir keşfe çıkacaktır. Çocuk için sokakta olmanın, evin sınırları dışına çıkmanın, dünyayı ilk kez keşfediyo-

olmanın tadındadır bu macera; çocuk olmanın ve dünyayı tanımanın tadı ve macerası. Pazarlar, oyuncak turu, pirinç imalathanesi gibi yerleri dolaşıyoruz, sokak satıcılarına, sokak çetelerine, Çingenelere rastlıyoruz. Benjamin'in radyo denemeleri (evet, böyle bir edebî tür adı olmalı, yoksa bile Benjamin'den sonra var) Benjamin tınısını taşıyor. On beş yaşında evden kaçmadığı, parkta bir gece geçirmediği için pişmanlık duyacak geleceğin yetişkinlerine geç kalmadıklarını anlatıyor Benjamin. Berlin sokaklarının ürkütücü olduğu kadar keşfetmeye davet eden sesini taşıyor okurlarına/dinleyenlerine. Berlin'de geçen çocukluğunu anlatırken ağır mobilyalı burjuva evlerini dinlediğimiz Benjamin'in aslında evden kaçıp sokakları çoktan keşfettiğini ve yetişkin olarak bu sokak anılarını yeniden anlattığını hissedebiliriz. Bu burjuva çocuğuna Berlin sokakları şefkatle kollarını açar sanki, keşfetme arzusu korkuyu bastırır. Benjamin karşılığında para kazandığı bu radyo denemelerini değersiz bulmuş olsa da, biz Benjamin okurları için bu denemeler on beş yaşında evden kaçıp bir parkta sabahlayan, sokağı ve evin dışını keşfeden Benjamin'in anılarıdır. Çocuklara ve gençlere seslenirken kendi çocukluğunun sesleri duyulur bu denemelerde ve Benjamin Berlinli olmayan okurlarını da Berlin sokakları adı altında dünyayı keşfetmeye çağırır, çünkü çocuk için evin bittiği yerde dünya başlar. G.Y.

x-kütüphane

Asu Maro (haz.) Tuğrul Eryılmaz
-68'li ve Gazeteci (İletişim)

Berat Günçikan Devletin Şiddet Tarihi
-Cumhuriyetin Kuruluşundan
AKP İktidarına (Agora)

Cem Say 50 Soruda Yapay Zeka
(Bilim ve Gelecek)

Coşkun Büktel Theope (Çitlembik)

Enzo Traverso Solun Melankolisi
-Marksizm, Tarih ve Bellek (İletişim)

Gülnur Acar Savran Feminizm Yazıları
-Kuramdan Politikaya (Dipnot)

Jacques Rancière - Eric Hazan
Nasıl Bir Zamanda Yaşıyoruz? (Metis)

Kojin Karatani İkonomi
ve Felsefenin Kökenleri (Metis)

Kurt Vonnegut Titan'ın Sirenleri (Can)

Lale Müldür Haller Leyla (Alfa)

Latife Tekin Manves City (Can)

Muharrem Erbey Tahir Elçi Hikâyesi (H2O)

Nagehan Tokdoğan Yeni Osmanlıcılık
-Hınc, Nostalji, Narsisizm (İletişim)

Nick Srnicek - Alex Williams

Geleceği İcat Etmek -Postkapitalizm ve

Çalışmanın Olmadığı Bir Dünya (Delidolu)

Refik Durbaş Çırac Aranıyor (Kırmızı)

Riccardo Manzotti - Tim Parks Zihnin Ucu

Bucağı: Bilinç ve Dünya Bir midir? (Metis)

T.S. Eliot Bütün Şiirleri 1909-1962 (Everest)

Theodor W. Adorno

Müzik Yazıları -Bir Seçki (YKY)

Turgut Yüksel Bir Dakika Sonra Bitmiş Olacak
(Karakarga)

Zabel Yesayan Son Kadeh (Aras)

Dil kalbin aynasıdır

"Aklınızda ve ruhunuzda irade direnişinin sayısız yöntemleri beliriyor. Söz ve yazı, insanlığın en inatçı ve en kadim direniş yöntemleri olarak öne çıkıyor. Topraksız bir mezar olarak tasarlanmış zindan hücresi, yüzlerce fikir tohumunun yeşermek için can attığı bereketli bir yaşam tarlasına dönüşüyor. Yazdığım roman, tarihin ve güncelin hafızamda biriktirdikleridir." İki yıldır ağır koşullarda cezaevinde tutulan, 24 Haziran'da HDP'nin Batman milletvekili adayı olan, ancak 23 Mayıs'ta hakkındaki dokuz yıl iki aylık hapis cezasının onanması üzerine seçimlere giremeyen İdris Baluken'in demir parmaklıklar ardında yazdığı *Üç Kırık Dal*, su katılmamış bir edebiyat eseri. Selahattin Demirtaş'ın isabetli deyişiyle, "kitabın ilk sayfasını açın, İdris kolunuza girecek ve sizi Diyarbakır'ın surlarında, küçelerinde, sevdalarında ve kavgalarında eşsiz bir yolculuğa çıkaracak". Cezaevine gönderdiğimiz sorular vasıtasıyla İdris Baluken'e ve *Üç Kırık Dal*'a bağlanıyoruz...

İlk romanınız *Üç Kırık Dal*'da, Diyarbakır'da okuyan üç üniversite öğrencisinin hayatı üzerinden Kürt sorunu ve bir Türkiye hikâyesi anlatıyorsunuz. Böyle bir hikâye anlatmayı hapse girmeden önce düşünmüş müydünüz? Hapiste yazmanın insan üzerinde nasıl bir etkisi oluyor?

İdris Baluken: Hapse girmeden önce, gerek doğduğum topraklarda hekimlik yaptığım esnada, gerekse de milletvekili olarak siyasi çalışmalara koşturma telaşında, bırakalım kitap yazma düşüncesini, farklı alanlarda kitap okumayı sürdürmek için azami bir gayret gerekiyordu. Zamanla yarış ve sürekli mekân değiştirme temposu, bu açıdan başlı başına bir sorundu. Bir hastanın derdine çare aramak ya da ölümlerin önüne geçmeyi amaçlayan bir siyasi çalışmaya katılmak okumayı zorlaştırıyordu. Yine de günün birinde, toplumsal sorunların hal yoluna girdiği, daha sedanter bir yaşamın olanaklarının belirdiği bir dönemde, kitap yazma ukdemi değerli bir düş olarak zihnimde tutuyordum. Hapishane ortamında, başta zaman ve mekân olguları olmak üzere, dış dünyaya ait her şey elinizden alınıyor. Zamana yayılmış bir çürütme ve yok etme konsepti devreye konuyor. Tam da böyle amaçları püskürtmek adına, zaman ve mekân olgularını yeniden değerlendirmek gerekiyor. Yenilenme, üretme ve yaratma fikirleri şekilleniyor. Aklınızda ve ruhunuzda irade direnişinin sayısız yöntemleri beliriyor. Söz ve yazı, insanlığın en inatçı ve en kadim direniş yöntemleri olarak öne çıkıyor. Topraksız bir mezar olarak tasarlanmış zindan hücresi, yüzlerce fikir tohumunun yeşermek için can attığı bereketli bir yaşam tarlasına dönüşüyor. Sonrası emek, cesaret, bilgi, esin, hüner gibi özellikleri zorlamaya bakıyor. Yazdığım romanın kurgusunu, örgüsünü, karakterlerini belirleyen temel unsur, bugüne dek muhaptap olduğum gerçeklerdir. Tarihin ve güncelin hafızamda biriktirdikleridir. Duygu ve düşünce dünyamın, yaşamın içine taşma isteğidir.

"Bu kitabın en önemli özelliği yazılmış olmasıdır. Kendini toplumsal ve bireysel dertlerin dermanına adanmış bir yiğit insanın, sıkıştırılmaya çalışıldığı iki metre karelik bir zindan hücreğine sığmamış olmasıdır." (Selahattin Demirtaş)
Üç Kırık Dal Dipnot Yayınları'ndan çıktı.

Çünkü roman yaşamın ve gerçekliğin tüm renklerini içeren bir kesittir.

Romanı neden mutlu sonla bitirmediniz?

Bu soruyu soran çok sayıda mektup aldım. İnsanların acıyı iliklerine kadar hissettikleri bir dönemde, "mutlu sonla bitme" istekleri oldukça anlaşılır. Ancak, dediğim gibi, roman yaşamın ta kendisidir. Onun gibi acıyla olgunlaşması ve mutlu sonla bitmeyen bir

sonsuzluk algısıyla kapanması da bundandır. Yaşam her şeye rağmen nasıl akmaya devam ediyorsa, roman da okurun zihninde akmaya devam etmeli diye düşünüyorum.

Romanın başkarakteri Deniz, sizin gibi bir doktor. Kitapta çok sayıda tıbbi terim ve bilgi de aktarıyorsunuz. Bu yönüyle otobiyografik bir tarafı da var mı romanın?

Yazarlar, genellikle, en ilgisiz görünen kitaplarında bile, kendi duygu ve ruh dünyalarına ya da yaşanmışlıklarına dair birçok kesiti aktarırlar. Her karaktere ya da olay örgüsüne, kendilerine ait parçacıkları serpiştirirler. Bir yazarın birkaç kitabını art arda okuduğunuzda, yaşamının birçok gizini farkında olmadan öğrenirsiniz. Örneğin, Tolstoy'un karakterleri, onun yaşadığı ruhsal ve duygusal süreçlerin izlekleriyle doludur. Ben ise her şeyden önce kendimi bir yazar olarak değil, iyi bir okur olarak gören biriyim. Yazar ya da şair mertebesine layıkıyla ulaşmış insanların bu uğurda ortaya koydukları emeği, alın terini, zahmeti en iyi bilenlerdenim. Benim kitabım, bir varlık-yokluk savaşının içinde, iradenin coşkun sularından faydalanarak bir şeyler üretmenin mütevazı bir çabası. Bu çabamın ürettiği karakterlerde, kendileriyle kesiştiğim birçok nokta olmakla birlikte, ayrıldığı yönler de var. Bunu sadece Deniz için değil, tüm karakterler için belirtebilirim. O nedenle çalışma, otobiyografik izlekler taşımakla birlikte, ondan daha güçlü şekilde ayrılan pek çok hususu da barındırıyor.

Roman, betimlemeleri, olay örgüsü, karakter yaratma bakımlarından, açık söylemek gerekirse, bir siyasetçiden beklenmeyecek düzeyde edebi bir yetkinliği de gösteriyor. Okuyucu, yazarın çok iyi bir kalem erbabı olduğunu hissediyor. Hapse girmeden önce edebiyatla ilişkiniz nasıldı? Yazıyor muydunuz?

Belirttiğim gibi, iyi bir okurum. Hapisten önce de böyleydi. Sanırım bunun yansıması olabilir. Ayrıca, el attığım iş ne olursa olsun, yıpratıcı düzeyde emek harcamaktan imtina

etmem. Duygu ve düşünce dünyam, esin kaynağı konusunda pek zorlanmaz. Bilgi, esin ve emek boyutu bence işin özüdür. Cezaevinden mektup gönderen bir arkadaşına kitabın yazma sürecini ve koşullarını anlatmıştım. Bana gönderdiği cevapta, kitabı tam mânâsıyla "Zaza inadı"nın bir ürünü olarak değerlendirmişti. Tebessümle hak verdiğim bu tanımı da es geçmeyerek, cezaevlerindeki tüm özgür tutsaklara bu vesileyle selamlarımı iletmış olayım.

Roman belki hikâyesinin güncelliği ve Kürt meselesinin de yakıcılığı nedeniyle ister istemez kimi yerlerde biraz didaktikliğe kaçıyor. Siz de böyle eleştiri aldınız mı?

Olumlu ve olumsuz tüm eleştirileri çok önemserim. Eleştirilerden faydalanmayı esas alırım. Yapıcı her eleştirinin haklılık payı vardır. Kendimi okurun eleştiri alanında, söz hakkına sahip görmem. Yine de gelen eleştirilerde olumlu yanların ağır bastığını belirtebilirim.

Roman karakterlerinden avukat Alican üzerinden Türkiye'deki yargının durumunu, Cengiz üzerinden de basın durumunu bir avukat ve gazeteci kadar içeriden eleştiriyorsunuz. Bu gözlemlerinizi siyasetteki deneyimleriniz mi etkili oldu?

Şüphesiz, siyasetteki deneyimler ya da karşı karşıya kalınan gündemler açısından, adalet kavramı ve basın özgürlüğü en yakıcı başlıklar olarak öne çıkıyor. Her iki alandaki sorunların, cumhuriyetin kuruluşundan bugüne, bırakalım çözülme, çığ gibi büyüyerek devam etmesi, çoğu insanın hafızasında fazlasıyla yer tutuyor. Sokaktaki herhangi birini rastgele çevirip Alican ve Cengiz'in hikâyesini anlattırsanız şaşırmasın ya da benzer bir hikâyeyi kendisi üzerinden ânında anlatabilir. Hele hele bizim gibi, hukuksuzluğun ortalığı kasıp kavurduğu, ana akım medyanın da buna alkış tuttuğu topraklarda doğup büyüyenler bu konuda ciltler dolusu yazıp çizerek bir birikime erkenden kavuşur.

Üç Kırık Dal'ı okuyan pek çok kişi üniversite yıllarına geri dönüyor. Sizin döneminizdeki öğrencilik de karakterlerinizinki gibi miydi?

Kitaptaki öğrencilik hikâyesi, korkularla ve önyargılarla gidilen bir kentteki yabancılaşma duygusuyla başlıyor. Barınma sorunundan yoksulluğa, öğrenim yaşamının zorluklarından politizasyon süreçlerine kadar uzanıyor. Acı yaşanmışlıklar, tatlı anılar, yaşama karşı sert sorgular, iz bırakan aşklar ve daha nice sarsıntılar... Öğrencilik yaşamının bu çalkantılı süreçlerinden kim azade olabilir ki?

Deniz'in kadavrayı ilk gördüğü ânı, kadavraya dair detaylı bilgilerle paylaşıyorsunuz. Siz ilk gördüğünüzde ne hissettiniz?

Kesif bir formol kokusu ve masa üzerinde yatan, parçalanmış bir cesedin buz gibi soğukluğu! Ruh ve vicdanı bozulmamış bir çok insanda benzer duygular uyandırır. İtiraf

etmeliyim ki, gerek ilk karşılaşmada gerekse sonrasında hissettiğim duygular, Deniz'in kine benzerdi. Aramızdaki fark, Deniz'in duyumsadığı korku süreçlerini benim hissetmememdi. Bunda ölümün neredeyse yaşamın bir parçası olarak sıradanlaştırdığı bir coğrafyadan gelmemin etkisi olduğu kanaatindeyim.

Hayatınızda ilk defa ne zaman bir ölüme tanık oldunuz? Kaç yaşındaydınız? Nasıl hatırlıyorsunuz?

Ölüm gerçeğiyle ilk tanışmam, yaşamımdaki en acı anlardan biridir. Beş yaşlarında, babamın ölümünü ilk duyduğumda, ne anla-

Cezaevinden mektup gönderen bir arkadaşına kitabın yazma sürecini ve koşullarını anlatmıştım. Bana gönderdiği cevapta, kitabı tam mânâsıyla "Zaza inadı"nın bir ürünü olarak değerlendirmişti.

ma geldiğini bilememiştim. Onun simasını bile fotoğraflardan hatırlıyorken, o akşamın bütün detaylarını dün gibi anımsarım. Ürperten soğuk bir karanlık, cılız ışıklarıyla loş bir köy camii, avluda bekleyen kalabalık ve ağıtlara karışan annemin gözyaşlarıydı ölüm. İlk yalnızlığı da o akşam duyumsamıştım, o kalabalığın arasında! Sonrası, taze topraktan yapılmış bir mezar ve acısını bile özgürce yaşayamayan, fedakâr bir ananın yaşam mücadelesiydi. Yaşadığım anlar arttıkça, çocuk yaşamıma yeni yıllar katıldıkça, ölümler de arttı. Aradan sayısız yıllar ve çok acı ölüm-

ler geçmesine rağmen, halen tanıdık birinin ölümünü duyduğumda nerede bulunduğuma bakmaksızın, annemin yanbaşıda bulunma isteği duyuyorum. Ölüm, anne kokusuna sığınmak ve ona çocuk duygularından bir sığınak yapmak olarak kodlandı hafızamda.

Kürt edebiyatçıların çoğu Türkçe yazıyor. Sizin anadilinizle ilişkiniz nasıl? Kürtçe yazabiliyor musunuz? Romanı Kürtçe yazmayı düşündünüz mü hiç?

Okula başlayınca kadar bütün çocukluğum, benliğim, ruhum anadilim olan Kürtçenin Kırmancî (Zazakî, Dımılki) lehçesiyle şekillendi. Evde, ailede, sokakta, oyunda yoğrulan benliğini, ruhunu, günün birinde okulda ilk adımını attığın anda dışarıda bırakman isteniyor. Bunun bireysel, sosyal, kültürel gelişim açısından yarattığı sarsıntılar bir yana, eğitim ve pedagojik açıdan oluşturduğu tahribatları uzun uzadıya anlatmaya gerek yok. "Dil yüreğin içini gösteren aynadır" derler. Ha insanın dilini yasaklamışsın, ha yüreğini demir parmaklı eline alıp sıkımsın, arada hiçbir fark yok. Bizler, bu demir parmakların kanattığı yüreğimizde, paslı çivilerle ağzımıza çakılmış dilimizde, anadilimizi korumanın gayreti ve mücadelesi içinde büyüdük. Ruhumuzu kapatıldığı şiseden çıkarma çabası içinde olduk. Bu değerli bir çabaydı. Ancak duygu ve düşünceleri yansıtırken, o dilin güzelliğini, estetiğini, zenginliğini kâğıda aktarma noktasında, hem akademik hem de edebi açıdan eksik kaldık. Bu ayıbın kime ait olduğu bellidir. Yaşar Kemal gibi bir çınar için bile bahsettiğim husus bir ukde kaldı. Yaşar Kemal "en iyi ifade edeceğimiz dilde yazmak gerek" diyerek saklı kalmış birçok stranı, klâni, destanı, masalı muazzam eserlere Türkçe aktararak gelecek nesillere kazandırdı. Bizim

RESİM: NAHİD HAĞİGAT

RESİM: ZEHRA DOĞAN

gibilerin hikâyesi bu açıdan oldukça benzeşir. Keşke öğrenme ve şekillenme süreçlerinde resmi dili kullanmayı öğrendiğimiz gibi ana dilimizi kullanmayı da öğrenebilseydik. Dünyanın bütün dilleri gibi Türkçe de zengin ve güzel bir dildir. O dilde yazmayı da önemsemek gerekir. Sadece anadilimde değil, birçok değişik dillerde yazabilmeyi, daha doğrusu duygu ve düşüncemi layıkıyla aktarabilmeyi çok isterdim. Günün birinde, bu isteğimi anadilim üzerinden başarmanın ihtimal dahilinde olduğu kanaatindeyim.

Cezaevinde roman nasıl yazılıyor? Oradaki kapalılıktan dış dünyaya ait onca betimleme, kurgu yapmak nasıl bir duygu veriyor insana? Dışarıda olsam daha rahat yazardım dediğiniz oldu mu mesela?

Bu soruya cevap verebilmek için cezaevi koşulları ve edebiyat üzerine birkaç belirleme yapmak gerekir. Düşünce, duygu ve his yoğunluğu açısından cezaevi dışarıdan tamamen farklı bir yer. Dış dünya –toprak, güneş ve gök dahil olmak üzere– elinizden alındığı için bütün yoğunlaşmanız içe, iç dünyaya dönük oluyor. Karanlık bir gökte yıldızlar nasıl daha çok parlarsa, zindan karanlığında da duygular o şekilde parlamaya başlıyor. Buna karşın, fiziki ve teknik koşullar, bilgiye ulaşma yolları neredeyse tamamen kapalı oluyor. Bakmanız gereken bir kitaba o an için ulaşmıyor, parmaklarınızın ucuna kadar gelen ilhamın sessizce kaçışına çokça tanık oluyorsunuz. Bilgisayar, fotokopi, arşivleme gibi en temel zaman ve enerji tasarrufu sağlayan imkânlardan mahrum olma durumu var. Bir metnin zihinden müsveddeye, müsveddeden taslağa dönüşmesi devasa bir angarya haline geliyor. Sonrası dışarıya iletme aşaması; okuma komisyonuna takılma, sansür, kaybolma, soruşturma konusu olma gibi birçok etken-

den ötürü, emeğin zayi olma riski! Dışarıdaki editöryal düzenleme, tasarım, yayım gibi aşamaların dışında olmak! Buna benzer yüzlerce kaygı ve burukluk hali sayabilirim. Bundan dolayı, cezaevinde yazı işi, yoğunlaşma ve yazma aşamalarında farklı dinamikler taşıyor. Her şeye rağmen yazma eylemine geçtiğinizde, arzuyla başarmayı istediğiniz bir hedef beliriyor. Hele hele bu alan edebiyatsa, içinde bulunduğunuz dünya tamamen değişiyor, gözünüze yeni haliyle görünüyor. Duygularınız yenileniyor; beton duvarlar bile binlerce

Her kısıtlama yeni bir arayış demektir. Arayış, üreterek ve yaratarak o kısıtlamaları alt etmektir. İnsan bedeni ve ruhunun, küçücük çatlaklardan geçmeyi başaran canlılar gibi bu kısıtlamalardaki çatlakları bulup aşma hünerine, kendi kendimize şaşırdığımız çok zamanlar oluyor.

tablonun asılı olduğu bir müze duvarına ya da baş döndürücü görüntülerin kaydığı bir sinema ekranına, en önemlisi de ağaçlarla, ormanlarla dolu yemyeşil bir doğa parçasına dönüşüyor. Yani yaşam, kendini yeniden doğurup en güzel yüzüyle size gülümsüyor. **Çeşitli sağlık sorunları yaşadığınızı ve tedavi konusunda engellemelerle karşılaştığınızı öğrendik. Sağlık durumunuz şu anda nasıl? Ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?**

Sağlık dahil olmak üzere, kendi kişisel sorunlarım ya da koşullarımla ilgili gündemi meş-

gul etmek istemem. İkinci tutuklama hukuksuzluğunun, hasta yatağından tecrit odasına götürülmemle sonuçlandığını herkes biliyor. Bunu bilinçli yaptıklarını düşünüyorum. Hekim milletvekili kimliğimle hasta tutsakların durumlarını, dosyalarını en çok takip eden insanlardan biriydim. Bu çalışmalarına cevap vermiş oldular. Şu anda da çeşitli sağlık sorunları olmakla birlikte, hekim kimliğimle, doktorluk bilgilerimle, kendim baş ediyorum. İnsan onuruna yaraşır koşullarda bir tedavi süreci için arkadaşlar iki kez Meclis Başkanı ve ilgili yetkililerle görüşmüşler. Fakat en asgari

insani şartlardan biri olan sağlık hakkı hususunda dahi duyarlılık sergilenmemiş. Arın bebeğin, Sise Ana'nın zindanlarda tutulduğu koşullarda kendi sağlığınıza bahsetmeyi uygun görmüyor, moralimize ve irademize sahip çıktığımız gibi, sağlığınıza da sahip çıkmanın gayretini göstermeye çalışıyoruz.

Hücrenizde tek kişi misiniz, yoksa hapishane arkadaşlarınız var mı?

İki yılın büyük kısmını ağır tecrit koşullarında geçirdim. Değişik zamanlarda birkaç aylığına birbirlerinden ayrı olarak iki genç arkadaş yanıma getirilmişti. Tahliye olduklarında tecrit koşulları devam ettirildi. Son bir ayda, yanıma Dersim Belediye Eş Başkanımız Mehmet Ali Bul getirildi. Bu vesileyle, onun da selamını, Dersim halkı başta olmak üzere, tüm onurlu yurtsever halkımıza iletmiş oluyum. Şunu da belirtmeden geçemeyeceğim: Milyonların bizimle atan yürek çarpıntılarını, parçası olmaktan onur duyduğumuz halkımızın değerlerini her daim yanibaşımızda hissediyoruz. Yalnızlaştıkça, şaşırtıcı düzeyde çoğalıyoruz.

Romanda 5 Haziran 2015'te HDP'nin Diyarbakır mitingine yönelik bombalı saldırıyı andıran bir katliam var. O katliam sırasında siz de miting alanındaydınız. Sonrasında çok sayıda bombalı saldırı, katliam gerçekleşti. 7 Haziran öncesinden itibaren, çözüm süreci dolayısıyla her şey iyiye gidiyor derken 2013 öncesinden çok daha korkunç bir sürece girilmeye başlanmıştı ve siz çözüm sürecinin en önemli aktörlerinden biriydiniz. Geri dönüş yola girildiğini ne zaman fark ettiniz? Üç yılınızı verdiğiniz çözüm sürecinin heba olması üzerine neler hissettiniz?

Erdoğan'ın Dolmabahçe mutabakatı ve çözüm masasını reddettiğini, izleme heyetini kabul etmediğini belirten açıklaması, bana göre geri

dönülmez yola girildiğinin ilanıydı. Bu açıklamalar 7 Haziran seçimleri öncesiydi. Halk, 7 Haziran'da sandık başında devrilen masayı yeniden kurdu. Çözüm ve barış umuduna sınırsız bağlı olduğunu gösterdi. Ancak sonrasında bu iradenin tanınmadığına dair açık, kapalı, istikşafî süreçler herkesin malûmu... Her şeyin heba olması, benim açımdan büyük bir hayal kırıklığıydı, savaşın ve ölümlerin yeniden hortlayacağına dair endişelerle beslenen, uykusuz gecelerdi. Bu endişe, binlerce ananın gülen gözbebeklerinin ve gençlerin yaşama dair taşıdıkları ateşli bakışlarının söneceğine, solacağına tanıklık edecek olmanın getirdiği bir endişeydi. Maalesef doğrulandı.

Çözüm sürecinin en önemli aşamalarında yer almış biri olarak o dönem içinde, sürecin bozulup bu hale geleceğine dair işaretler var mıydı?

Çöktürme planının kamuoyuna yansımından sonra AKP'li yetkililerin bu planı yalanlamaması en önemli işaretti bence. Meclis kürsüsünden defalarca sormamıza rağmen reddetmediler. Sonrasında, on saat süren MGK toplantısı, Meclis'e getirilen "İç Güvenlik" yasası, seçim öncesinde gelişen provokasyon süreçleri, Diyarbakır, Suruç, Ankara başta olmak üzere patlayan bombalar, yaşanan katliamlar kan kokusunu, savaşın yaklaşımakta olan homurtularını alenileştirdi. Detaya girecek olursak, yüzlerce olayı ya da durumu ifade etmek mümkün. Bunları herkesin bildiği kanaatindeyim.

Kamuoyunda sürecin neden bozulduğuna yönelik hâlâ soru işaretleri var. Sizce ne oldu da süreç bitti?

İki temel neden sayabilirim. Birincisi Ortadoğu, Suriye ve Rojava özelinde gelişen süreçti. Kaldı ki, tüm göstergeler Kürtlerin statüsüne dair bir doğuma işaret etmekteydi. İktidarıyla, muhalefetiyle, hükümeti ve devletiyle, doksan yıllık statükocu ezberlerin aşılması kabul edilmedi. "Kürt anasını görmesin" anlayışı devam ettirildi. İkincisi ise, çözüm sürecinden murad edilen beklentilerdi. Demokrasi güçlerinin ve bizim demokratik, çoğulcu, yetkiyi yerele devreden anlayışımız ile AKP'nin ve devletin otoriter, tekçi, katı merkezîyetçi anlayışı çelişti. Süreç ilerledikçe, sonuca doğru gittikçe, bu çelişkiler tüm süreci ortadan kaldıracak şekilde alenileşti.

Sürecin bitmesinde ve çatışmalı sürecin bu

aşamaya gelmesinde partinizin eksiklikleri oldu mu? Bugünden bakınca "şöyle yapsaydık böyle olmazdı" dediğiniz durumlar var mı?

Barış talebinin toplumsallaşması, toplumsallaşan umudun siyasallaşması konusunda yetersiz kaldığımızı söyleyebilirim. Savaşın uğuldayan mermilerinin delemeyeceği bir barış kalkanı oluşturamadık. Detaylarına girmektense, halklarımıza karşı özeleştirî niteliğinde bu özeti ifade edebilirim.

Elimde Bertrand Russell'ın "Sorgulayan Denemeler", Bakunin'in "Tanrı ve Devlet", Stefan Zweig'in "Kendi Hayatının Şiirini Yazarlar" kitapları var. Edebiyat, felsefe, tarih ve siyasete dair kitaplar öncelikli oluyor. Bazı dönemler bir alan öne çıkıyor. Tolstoy ve Dostoyevski'nin, Yaşar Kemal ve Vedat Türkali'nin bende ayrı yerleri var.

Bugünkü koşullarda yeniden bir çatışmasızlık sürecinin sağlanabilmesinin yolları var mı sizce?

Barış umudu tükenmedikçe, o ihtimal asla ortadan kalkmaz. Büyük dünya savaşlarında bile yaşanan korkunç yıkımlara rağmen barış umudunu ortadan kaldıracak bir silah keşfedilmedi, bundan sonra da keşfedilmeyecek. Benzer süreçlerin yaşandığı dünya örnekleri incelenirse, çözüm masasının kırılan ayak-

larının tamir edilebileceği görülür. Bunun için inanç, cesaret, fedakârlık ve umuttan beslenen bir mücadele gerekir. Bu mücadele, direngen bir barış ve demokrasi mücadelesidir. Beklentili iyimserlikten ya da karşılıksız bir barış iradesinden çözüm çıkamayacağı ortadadır. Yani çözüm masasının tekrar kurulma ihtimali, barış ve demokrasi mücadelesinin düzeyiyle doğrudan ilgilidir. Mücadelenin geri durması, masanın altındaki binlerce ölüyle birlikte yerde kalması,

si, yükselmesi ise masanın dirilerek barış ve çözümün platformu haline gelmesi demektir. **Cezaevindeki koşullarınızı biraz anlatabilir misiniz? OHAL koşulları devam ediyor mu?**

Ne tür kısıtlamalarla karşılaşıyorsunuz?

Cezaevleri, olağan hallerin insan yaşamından çıkarıldığı yerlerdir. Bu bakımdan, dışarıda OHAL olup olmadığından bağımsız olarak buradaki koşullar, her daim insan, yaşam ve doğa açısından olağandışıdır. Olağan olan tek şey, hak ihlalleri ve kısıtlamalardır. O nedenle, tek tek buradaki kısıtlamaları saymayı gereksiz görüyorum. Bu süreç sabah sayımıyla bölünen uykudan başlar, gün bitiminde elinde düşleriyle bekleyen yeni uykuya sarılmaya kadar devam eder. Dışarıdaki birisi, gün içinde yaptığı her şeyin, burada insan doğasına aykırı olarak kısıtlandığını düşünerek bu durumu tahayyül edebilir. Ancak her kısıtlama da yeni bir arayış demektir. Arayış, üretmek ve yaratarak o kısıtlamaları alt etmektir. İnsan bedeni ve ruhunun, küçücük çatlaklardan geçmeyi başaran canlılar gibi bu kısıtlamalardaki çatlakları bulup aşma hünerine, kendi kendimize şaşırdığımız çok zamanlar oluyor.

Üç Kırık Dal'ı sorduğumuz herkes romandan büyük bir ilgiyle söz ediyor. Şu anda üzerinde çalıştığınız başka bir roman veya edebî metin var mı?

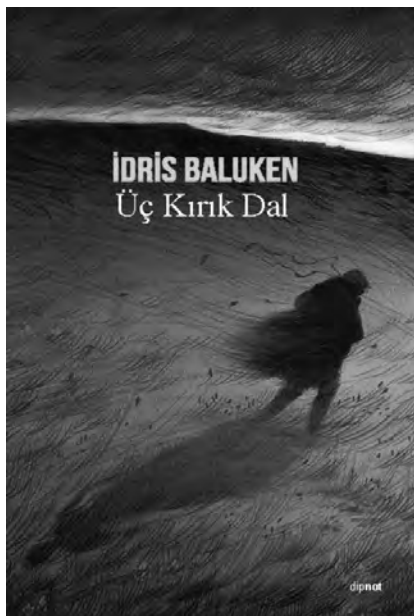
Alegorik roman tarzında yazdığım bir taslak bitti. Soğumaya ve dinlenmeye bıraktım. Bir süre sonra kısmen objektif bir gözle okumaya çalışacağım. Onun dışında da yazıp çizerek biriktirdiğimiz konular oluyor. Az denenmiş yöntemler ya da hiç işlenmemiş hususlar daha fazla ilgimi çekiyor. Belki de çürütme anlayışına karşı bir yaratma refleksidir bu. İyi olup olmadıklarından bağımsız olarak ortaya çıkışlarını önemsiyorum doğrusu.

Şu aralar neler okuyorsunuz? En çok etkilediğiniz kitaplar neler?

Elimde Bertrand Russell'ın *Sorgulayan Denemeler*, Bakunin'in *Tanrı ve Devlet*, Stefan Zweig'in *Kendi Hayatının Şiirini Yazarlar* kitapları var. Edebiyat, felsefe, tarih ve siyasete dair kitaplar öncelikli oluyor. Bazı dönemler bir alan oldukça öne çıkıyor. Tolstoy ve Dostoyevski'nin, Yaşar Kemal ve Vedat Türkali'nin bende ayrı yerleri var diyebilirim.

Türkiye'deki güncel siyaseti yakından takip edebiliyor musunuz?

Habere ulaşma olanaklarımız kısıtlı olmasına rağmen her anımız içerideki ve dışarıdaki siyasi gelişmeleri takip ederek geçiyor. Tek kanal, tek ses, tek haber, tek medya haline gelmiş kaynaklardan günceli sağlıklı olarak takip etmek mümkün değil. Özgür basınının sesini günlük birkaç gazete üzerinden takip ediyoruz. Avukat görüşleri bir süre sonra, sosyal medya başta olmak üzere, dışarıdaki gelişmeleri takip açısından bir kaynağa dönüşebiliyor. Diğer cezaevlerinde bulunan arkadaşlarla mektuplaşmalar da bu konuda faydalı oluyor. Açıkçası, içerideki takip ve çözümleme düzeyinin şu anda dışarıdakine göre daha ileride olduğunu söyleyebilirim.

Kendi evinde diasporada olmak

Ermeni halkının dün ve bugün, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarına neler söylüyor? Türkiye Cumhuriyeti, Ermeni olan ve olmayan yurttaşlarına, Ermeniler için neler söylüyor? Ermeni Patrikhanesi ve Ermeni Yetimhaneleri tarihsel olarak ne ifade ediyor? Ermeniler azınlık mı? Türkiye'deki Ermenilerle diasporadakiler arasında fark ne? İnkâr sadece bir resmi politika mı? *Modern Türkiye'de Ermeniler* kitabının yazarı Talin Suciyan'ı dinliyoruz...

Modern Türkiye'de Ermeniler: Soykırımsonrası Toplum, Siyaset ve Tarih kitabının teorik çerçevesini iki ana kavramla örüyorsunuz: **inkâr habitusu ve diaspora**. Bu iki ana kavramı ilgili literatürden farklı bir noktaya da taşıyorsunuz. Bu iki kavramın çalışmadaki önemi nedir?

Talin Suciyan: Öncelikle bu kitabı Türkiyeli okuyucuyla buluşturan Aras Yayıncılık'a ve kitabı Türkçeleştiren Ayşe Günaysu'ya teşekkür etmek isterim. Böyle bir Türkiye tarihi çalışmasının Aras Yayıncılık'tan çıkmış olmasının özel bir önemi var. Türkiye üzerine yapılan tarih çalışmalarında olayları anlamakta teoriden faydalanmak, sürekliliklerin belirleyiciliğine, bunların ne anlama geldiğine dikkat çekmek nadiren yapılan bir iş. Genelde, devlet arşivlerini kullanarak, en fazla devletin dilini eleştirmek olarak tanımlanabilecek bir eleştirelilik geliştirmenin yeterli olduğu düşünülüyor. Oysa ki Türkiye'nin Osmanlı'dan devraldığı, kurucu bir paradigması var: 100 yılı aşkın sağ, sol, tüm düşünce akımlarını derinden etkileyen inkâr. 20. ve 21. yüzyılda kurumsallaşmış, içselleştirilmiş olmasıyla hayatlarımızın her alanını belirleyen, içtiğimiz su, soluduğumuz hava, yürüdüğümüz denizler kadar sıradanlaşmış, normalleşmiş durumun adını koymak ihtiyacından kaynaklandı *habitus*. Bir yaşam şekli olarak inkâr. İkincisi, yani Türkiye'de kalan Ermenilerin diaspora oldukları tezi, buna bağlı gelişti. Çünkü sonuçta neredeyse hiçbir Ermeni kendi yerinde yurdunda yaşamadı, 1915'ten ve dahi 1923'ten sonra. Ermeniler bugüne kadar sürekli göç etmeye, ettirilmeye zorlanarak yaşadılar, yaşıyorlar. Bu durumda, Türkiye'deki Ermenilerin diaspora olduğunu saptamak teorik çerçeveye önemli bir katkı sunuyor. Ermeniler ister İstanbul'da ister vilayetlerde –diyelim ki kalabilmiş olsunlar– 1915 öncesindeki gibi, kendi evlerinde, yurt bildikleri yerde yaşamadılar, yaşamadılar, yaşamalarına izin verilmedi. Ev anlamında yurt, insanın tarihinin, kültü-

FOTOĞRAF: TOM HAUZENBERGER

Talin Suciyan: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi mezunu, Ludwig-Maximilian Üniversitesi'nin Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü'nün Türkiye/Türkiyat Çalışmaları Bölümü'nde öğretim üyesi. Lara Aharonian ile birlikte *Zabel Yesayan'ı Bulmak* isimli belgeselin yönetmenliğini yaptı. Batı Ermenicesinden çevirdiği Vahe Berberyan'ın *Baba ve Oğul* Adına başlıklı romanı 2008'de Aras Yayıncılık'tan çıktı. *Modern Türkiye'de Ermeniler: Soykırımsonrası Toplum, Siyaset ve Tarih* (Aras Yayıncılık) başlığıyla Türkçeleştirilen *The Armenians in Modern Turkey: Post-genocide Society, Politics and History*, merkezi ABD'de olan Ermeni Çalışmaları Birliği'nin Sıradışı Kitap ödülünün iki kazananından biri oldu.

rünün, akrabalarının, geçmişinin, mezarlarının, okullarının, yaşanmışlıklarının olduğu yerdir. Ermeniler için bu yer 1915'ten sonra yoktu. Bu durumda, Ermeniler ister kendi evlerinde, ister başka yerde, her koşulda artık diasporadaydılar. Bu kavramın Türkiyeli Ermeniler için kullanılmamasının asıl sebebi ise inkâr habitusudur. İnkâr habitusu bize diasporanın kötücül olduğuna dair türlü çeşitli anlatılar sunar, bu anlatılar yapısaldır. Gerek devlet kurumlarının ürettiği –ki bunu devlet arşivlerinde çok erken tarihlerden başlayarak

görmek mümkündür– gerekse medya kuruluşlarının katıldığı ve bireylere kadar inen, hatta Ermenilerin kendilerinin yeniden ürettiği bir inkâr anlatısında, akrabalarımız bize yabancılaştırılır, karalanır, kötülenir. Dolayısıyla, Türkiye'de yaşayan Ermenilerin diaspora olduğunu söylemek, içinde bulundukları durumu bu şekilde tanımlamak bile olumsuzlanmak için yeter sebeptir. Fakat durumun gerçekliği hem Türkiye'deki Ermenilerin diaspora olduğunu hem de diaspora teorilerine katkıda bulunacak bir vaka teşkil ettiklerini gösterir niteliktedir.

Diaspora kavramını tartışırken “azınlık” kavramını da sorguluyorsun. Azınlık kavramının sınırlılığını işaret ettikten sonra azınlıkla bağlantılı her şeyin çoğunluğa dair olduğunu belirtiyorsun. Gayrimüslim kavramı da aslında gündelik ırkçılığın ve ayrımcı politikaların bir temsilinden ibaret. Ermeniler özelinde millet, cemaat, azınlık, gayrimüslim kavramları neyi ifade ediyor?

Osmanlı için milletlerin isimleri vardı. Ulus-devlet içine doğmuş ve onunla yetişmiş bizler için ise bu hukuki görünümlü, içi bomboş bir kavram olan “azınlık” var. Azınlık kavramı grupların nasıl azınlık haline getirildiğinin üstünü örter, azaltılmalarını normalleştirir, çünkü her ulus-devletin azınlığı olabilir. Daha da önemlisi azınlık lafını duyan, bir hukuki çerçeve olduğunu, azınlık olarak tanınmış, hakları teslim edilmiş gruplar olduğunu düşünür. Bu milletlerin idarelerinde yer alanlar çok iyi bilirler ki, mağduriyet dışında bir ortaklıkları yoktur bu grupların. Hiçbirinin hakları birbirine eşit de değildir, çünkü geçmişlerinden getirdikleri haklar birbirinden farklıdır. Ulus-devlet milletlerin nizamnamelerden doğan haklarını ellerinden almak, onların hukuki temelini ortadan kaldırmayı amaçlamak dışındaki herhangi bir şeyle ilgilenmemiştir... Yapıların içinin boşaltılması cemaatlerin uzun vadede yok edilmesi demekti ve bütün çaba esasen bu yönde olmuştur. “Azınlık

hakları" diye çok demokratik bir söylem içine yuvalanan kavramın ta kendisi bu nedenle inkârcıdır. Cumhuriyet döneminde hiç olmamış, muhtemelen de olmayacak olan, olsa bile doğası gereği arta kalan ne varsa onları da budamaya, eritmeye yönelik olarak oluşturulabilecek bir yasal düzeneğin adı "azınlık hakkı" olsa ne olur? Bu çerçeveden bakıldığında, Türkiye'de demokratik haklar denildiğinde neler kastediliyor, yeniden düşünülmalıdır. Eşit vatandaşlık hakkı, sekülerlik, laiklik şeklinde savunulan ilkelerin içlerinin tamamının boş olduğunu, esas amacın Osmanlı'dan neşet eden hakların ortadan kaldırılması, bunun söylem düzleminde gerçekleştirilerek fiili durumun buna uyandırılması temel ilke olmuştur. Herkes eşit vatandaş olmadığımızı, üstelik bu çabanın başladığı 19. yüzyıl yarısından bu yana eşit olmadığımızı biliyor. Türkiye'nin laik olduğunu ya da olmuş olduğunu söylemek mümkün mü? Bilgi üretme alanında, üniversitelerde, yurtdışındaki Türkiye çalışmalarında, medyada, kanaat önderlerinin dilinde "mış" gibi bilgilerin kurumsallaştırılması son yüzyılda aralıksız devam etti. Ayrıca kimden, hangi gruptan bahsediliyorsa onlara isimleriyle hitap etmek kadar doğru bir şey olamaz. Ermenilerden bahsediyorsanız Ermeniler diyeceksiniz, Rumlardan bahsediyorsanız Rumlar, Yahudilerden bahsediyorsanız Yahudiler, Asuriler-Süryanilerden bahsediyorsanız aynı şekilde Asuriler-Süryaniler, Karagözyan Yetimhanesi (İstanbul, 1932)

Keldanilerden bahsediyorsanız Keldaniler diyeceksiniz. Hepsinden bahsediyorsanız, hepsinin ismini teker teker vereceksiniz. Öte yandan bu grupların tamamını ortaklaştıran bir anlatının ne kadar zor kurulabileceğini ancak bu grupların tarihlerini çalışanlar, o grupların üyesi olanlar bilir. Ermeniler ve diğer gruplar da rahatlıkla "azınlık" kavramı-

***Ev anlamında yurt,
insanın tarihinin,
kültürünün, geçmişinin,
yaşanmışlıklarının olduğu
yerdir. Ermeniler için bu yer
1915'ten sonra yoktu. Bu
durumda, Ermeniler ister
kendi evlerinde ister başka
yerde, her koşulda artık
diasporadaydılar.***

nı kullanıyorlar, ama bunda da şaşılacak bir şey yok, inkârın temel kuralı, inkâr edilenlerin de inkâra katılmasının gerekliliğidir. Bu azınlık kavramı Türkiye dışında da ciddi bir kafa karışıklığına sebep oluyor. Örneğin Türkiye dışında doğup büyümüş Ermeniler de Türkiyeli Ermenilerin sorunlarından bahsederken azınlık kavramını rahatlıkla kullanıyor. Bir bilimsel toplantıda duyduğum yorumlar, içinde bulunduğumuz durumun nasıl bir açmaz olduğunu anlatmaya

yeter sanıyorum: "Ermeniler de gitsin kadın örgütlerinde, çevre örgütlerinde sivil toplum hareketlerine katılsın." Katılınsınlar da, örneğin Patrik seçemiyor olmamızı Türkiye'nin hangi STK'sı çözecek ve hatta Türkiye'de kaç STK haberdardır Ermenilerin on yıldır patriklerinin olmadığından ya da Ermeni Patriği II. Mesrop Mutaftyan'ın on yıldır hasta olduğundan ve bunların ne anlama gelebileceğinden... Ermeni idaresi çevresi, Ermenilerin kendileri dışında kim bilebilir, kim anlayabilir Ermeni idaresinin tarihsel gelişiminin nasıl olduğunu, bugün de neye ihtiyacı olduğunu? Demek istediğim, farklı grupların farklı ihtiyaçları ve farklı hak tarihçeleri var. Devletin gözünde hepsi halen "gayrimüslim"dir, yani tek ortak noktaları Müslüman olmamalarıdır, ki bunun içinde bile bütün Müslüman olmayan grupları kapsamamaya, kendi istediklerini bu gruba dahil etmeye çok dikkat eder. Gayrimüslim olarak kabul edilmiş grupların ortak zemin olarak buldukları ise, sadece devlet politikaları karşısındaki mağduriyetleridir, ki bu uzun vadeli toplumsal ortaklıklar kurulmasına yardımcı olamaz, çünkü Osmanlı'dan bugüne bu gruplar birbirlerine karşı, birbirlerine düşürülerek yönetildiler, bütün bunlarda önemli bir değişiklik olduğunu söylememiz bugün de mümkün değil...

Dikkatli bir okur kitabı yazarken kelimelerle, kavramlarla nasıl boğuştuğumu anlayacaktır. Bunun sebebi mevcut bilgi üretiminde ve tarihyazımında kavramların herhangi bir

tanıma ihtiyaç duyulmadan yazılmasıdır. Bu tür bir tarihyazımının, bir şey tanımlamak zorunda olunmamasıyla, yani hâkim konumdan tarih yazmanın yapısal üstünlüğünden kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz. Oysa Türkiye tarihyazımının bütün kavramlarının, azınlık, diaspora örneklerinde gösterdiğim gibi, tek parti dönemi, laiklik, oryantalizm, ırkçılık, merkez-çevre, hatta şehir, köy kadar temel kavramların bile kullanımında belli bir sistematik, metodolojik ve tarihsel gerçekliğe uyan bir tanımlama yapmakla uğraşmadığını söyleyebilirim. Bu koşullarda elinizdeki gibi bir kitap yazmak her aşamasında ve katman katman zorlukları olan bir engelli koşu haline gelebiliyor.

Kitabı hazırlarken geniş ve yetkin bir arşivden faydalaniyorsun. Fakat dünyanın dört bir tarafındaki Ermenice kaynaklardan farklı çalışmalarda yeterince yararlanılmaması da inkârın bir parçasını oluşturuyor. Paris'teki Nubaryan Kütüphanesi'nden İstanbul'daki Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi'ne uzanan araştırmada neler yaşadın?

Bize deniyor ki, Ermenilerin kaynakları olmaz. Çok basit sorular sormak lâzım. 19. yüzyıldan bu yana çok ciddi bir biçimde matbaacılıkla uğraşmış, süreli yayınlar basmış, binlerce basılı eser üretmiş bir toplumun nasıl oluyor da kaynakları olmuyor? Herhalde bu soruyu ilk ben soruyor olamam. O halde yüz yıl boyunca herkesin böyle bir şey olamayacağını bile bile Ermenilerin kaynakları olamayacağı söylemine katılmış olması gerekir. İnkâr da bu şekilde yeniden üretilir. Sonra en prestijli yayınevlerinden, Ermenilerin hiç olmadığı ya da "azınlıklar" başlığına sıkıştırılarak hâkim anlatıya dahil edildikleri kitaplar görür, adımız geçti diye seviniriz. Gerçek bunun tam tersidir. Ermeniler çok ciddi biçimde kaynak üretmelerine, bu kaynakları önemli oranlarda saklayabilmiş olmalarına rağmen, kendi kaynakları kendilerine yabancılaştırıldığından, o kaynakların değersiz olduğu, tarihçilik için anlamlı ve önemli kaynaklar olamayacağı, hem devlet, hem büyük toplum, sonunda da kendileri tarafından sürekli yeniden üretilmiştir. Böylelikle, kütüphaneler, arşivler, anlam ifade etmeyen kaynakların toplandığı, önemi anlaşılamayan yerler haline getirilmiştir. Türkiye'de yaşamış herhangi bir Ermeni ailesi, varlığını sürdürebilmiş herhangi bir kurum yoktur ki kitaplarını, kütüphanelerini yok etmiş olmasın, kendi eliyle, mecburiyetten, korkudan, ev aramalarından... Üstelik Nazi Almanyası'nda olduğu gibi bir dönem değil, sürekli olarak. Bugün Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Kütüphanesi haline getirilen yerdeki çalışmam, hayatımın en önemli deneyimiydi diyebilirim. Birincisi, 1920'de Edincik'te doğmuş, bütün hayatını cemaat gazetelerine yazı, fotoğraf, kitap üretmek geçirmiş Varu-

jan Köseyan'ın hayatının son yıllarını onunla paylaşma onurunu yaşadım. İkincisi, onun geri dönüşüme gitmekten kurtardığı gazete koleksiyonu ile zengin bir kaynak taraması yapma şansına eriştim. Geri dönüp baktığımda diyebilirim ki, Varujan Köseyan'ın dostluğu, benimle paylaşma inceliği gösterdiği hayatı, bilgisi ve o zamanlar hastanenin gazete deposu diye tanımlanabilecek yer hayatımı değiştirdi. Eğer Surp Pırgiç Hastanesi'ndeki depo kendi evimin yanbaşıda bulunan bir

Azınlık kavramı grupların nasıl azınlık haline getirildiğinin üstünü örter, azaltılmalarını normalleştirir. "Azınlık hakları" diye çok demokratik bir söylem içine yuvalanan kavramın ta kendisi inkârcıdır. Ermeniler ve diğer gruplar da rahatlıkla "azınlık" kavramını kullanıyorlar, ama bunda da şaşırılacak bir şey yok, inkârın temel kuralı, inkâr edilenlerin de inkâra katılmasının gerekliliğidir.

hazineyi keşfetmek gibi bir dönüm noktası idiyse, Paris'teki Boğos Nubar Kütüphanesi de Avrupa'daki keşfimdi ve tabii ki çok geç kalınmış bir keşifti. Boğos Nubar Kütüphanesi, Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırma yapan herkesin hayatında en az bir kez gitmiş olması gereken bir yerdir kanımca. Fotoğraf, anı, süreli yayın koleksiyonları, on binlerce kitap, kayıt, belge, bir tarihçi için bulunmaz bir kütüphane ve arşiv. Ve ondan sonra tabii ki bir de ABD'deki kütüphaneler, sözlü tarih görüşmeleri geldi... Buna ek olarak, kitapta bolca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgesi kullandım. Devlet arşivi temelli tarihçilik mecburiyeti de aynı sorgulanmayan normal-

likler silsilesine dahildir. Devlet arşivinin önceliklendirilmesi, devletin bize sağlamayı uygun gördüğü bilgiyi yeniden üretmemiz gerekliliğiyle ilgilidir ve bu bağlantı nedense pek sorgulanmaz. Oysa ki, bu belgeleri de diğer birincil ve ikincil kaynaklarla beraber okuduğumda, aslında ortaya çıkan büyük resmi onayladıklarını fark ettim. Bu bakımdan devlet arşivlerini nasıl kullanmamız gerektiğine ilişkin de bu kitap önemli bir noktaya dikkat çekiyor kanımca. Örneğin, devlet arşivlerinde yasaklı kitap listeleri var. Bu listeler onyıllar boyunca hazırlanmış. Ermenice kitapların özel bir yeri olduğunu tahmin edebilirsiniz bu listelerde. Bütün dünyada çıkan Ermenice yayınların takip edildiği, yurda girişinin ve bulundurmanın yasak olduğu yazıyor bu belgelerde. Belgelerden bunu okuyoruz, ama bunun nasıl uygulandığını anlamamıza imkân yok. Bu kitaplar yasaklı kitaplar olarak belgelenmiş, ama birinin bu esere sahip olduğu nasıl tespit ediliyordu? Bunu ancak bu deneyimi yaşayanlar anlatabilir. Konuştuğum Ermenilere bu soruyu sorduğumda herkesin birden çok kitap yok etme deneyimi olduğunu fark ettim. Evlere yapılan baskınlardan tutun, kilise çanının içine kitap doldurmaya kadar, insanların kitaplarını ne yapacaklarını bilemedikleri, kitapları yok etmenin büyük bir rahatlama olduğu bir hayatın onyıllar boyu sürdüğünü bir düşünün... Üstelik sıradan Ermeni aileleri ya da Ermeni kurumları devletin hangi kitabı yasakladığını bilmiyorlardı. Çok ilginç bir şekilde, onlar anlatırken, bütün Ermenice kitapların yasak olduğunu söylüyorlardı. Muhtemelen de söyledikleri daha doğrudu...

"Soykırımsonrası inkâr habitusu"nda ilk büyük kırılmayı başlatan ve bu yüzden devlet tarafından cezalandırılan Nor Or (Yeni Gün) gazetesinde bir araya gelmiş Ermeni aydınlarının eşitlik mücadelesini önplana çıkarıyorsun. Nor Or'dan Agos'a Türkiyeli Ermenilerin kamusal alandaki görünürlüklerinde ve mücadelelerinde nasıl değişimler oldu?

Nor Or ekibi 1920'li yıllarda doğmuş, soykırımsonrası ilk kuşağın entelektüellerinden oluşuyordu. Bu nedenle kendi tarihlerine, kendi gerçekliklerine bizim kadar uzaklaştırılmış değillerdi. Kendileri de, anne-babaları da soykırımın ortaya çıkardığı toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik bütün kırılmaların ortasında büyümüşlerdi. Bu neslin eşitlik istemesi, uğradıkları şiddeti ve haksızlıkları görünür kılmak istemesi, üstelik de bunu bütün bu olanların yaşandığı ülkede yapmak istemeleri çok özel bir örnek oluşturuyor. Onlar da halklarının kaderini paylaşmak zorunda kaldılar, hapse atıldılar, tehdit edildiler, kaçmaya zorlandılar ve sonunda da doğup büyüdükleri, en çok faydalarının olabileceği, kendilerini oldukları kişi yapan toplumlarından koparıldılar. Durum bugün

"Agos, Nor Or'un mirasçısıdır. Nor Or'un yayınlandığı günlerde henüz soykırım kavramı ortaya çıkmamıştı. Ama Nor Or'u dikkatli okursanız o kavramın içinin doldurulabileceği pek çok yazıya rastlayabilirsiniz. Özellikle Aram Pehlivan'ın ya da Zaven Biberyan'ın yazıları... Aram Pehlivan sonradan TKP'nin Ahmet Saydam'ı oldu, Biberyan ise dönemin en önemli entelektüellerinden."

de çok farklı değil. *Nor Or* (kuruluşu Temmuz 1945) sanırım Türkiye'nin bugüne kadar çıkmış en derinlikli, en tutarlı yayın çizgisi izlemiş gazetesidir ve bu nedenle de inkâra mahkûm edilmiştir. Bir sıkıyönetim sonrası, Aralık 1946'da kapatılarak bir daha açılmasına izin verilmemiştir. *Agos* da, geniş toplum bunun farkında olmasa da, bilmese de, *Nor Or*'un, bu tarihsel deneyimin mirasçısıdır. *Nor Or*'un yayınlandığı günlerde henüz soykırım kavramı ortaya çıkmamıştı. Ama eğer *Nor Or*'u dikkatli okursanız, o kavramın içinin doldurulabileceği pek çok yazıya rastlayabilirsiniz. Özellikle Aram Pehlivan'ın ya da Zaven Biberyan'ın yazıları... Bildiğiniz gibi, Aram Pehlivan sonradan solun (TKP'nin) Ahmet Saydam'ı oldu. Biberyan ise dönemin en önemli entelektüellerinden ve edebiyatçılarındandı, ki bence Biberyan gibi bir entelektüel ve yazar hâlâ pek yok. Aras Yayıncılık tarafından Türkçeye kazandırılmış eserleri olmasa isimleri dahi bilinmeyecekti. *Nor Or*'dan bugüne, Ermenilerin kamusal alandaki varlıkları tarih bilincinin yıllar içinde yok edilmesine paralel bir biçimde gelişiyor. Gittikçe kendini bir tür renk, bir tür çokkültürlülük örneği olarak görmeye ve göstermeye zorlanan, Türkiye'nin siyasal ve düşünsel çölünde kendine yer aramak zorunda bırakılan bir topluma dönüşüyoruz... Mevcut sistematik ve içselleştirilmiş inkârla başka bir varoluş da pek mümkün olamıyor. **Zaven Biberyan'ın yazılarında eleştirdiği, senin kitabında da yer alan kilil figürlerden biri CHP'nin Afyon milletvekilini (1935-1946) yapmış Berç Keresteciyan'dı. Ermeni olmasına rağmen halkının lehine hiçbir kararda kendini göstermiş biri değildi. Keresteciyan özelinde siyasi temsil ile inkâr arasındaki iliş-**

kiyi nasıl yorumluyorsun?

Mesele şu ki, Ermeni idaresinin akamete uğratılması ile Ermeni olanların Ermenileri temsil edeceğine ilişkin fiili bir durum ortaya çıkartıldı. Bu o zaman Berç Keresteciyan için de, bugün de geçerlidir. *Nor Or* ekibinin söylediği, ne Berç Keresteciyan'ın ne de bir başkasının Ermenileri temsil yetkisinin bulunduğu ve sadece Ermeni olduğu için desteklenmemesi gerektiğidir. Keresteciyan, Ermenilere karşı yürütülen politikalarda bir varlık göstermemiş, karşı çıkmamıştır, yani kendisi de inkârın parçası haline getirilmiştir. Zaten başka türlü olması da beklenemezdi. Bu temsil sorunu aynı şekilde bugün de sürüyor. Ermenileri temsil eden seçilmiş bir idarenin önünün tıkanması, vakıf seçimlerinin engellenmesi, Patrik seçiminin engellenmesi, bunların hepsi temsil sorununun derinleşmesiyle ilgili. Yüz yıl sonra bugün Ermeni toplumu, Patrik'in de yokluğunda, kendi kendini temsil etmesi gerçekten tam anlamıyla imkânsızlaştırılmış halde.

Kitapta bahsettiğin üzere, cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak Anadolu'nun her yerinden ve Mezopotamya'nın kuzeyinden İstanbul'a büyük Ermeni göçleri oldu. Bu göçmenlerin, sürgünlerin (kağtagan) içinde yetim ve öksüz kalan binlerce çocuk vardı. Ermeni Yetimhaneleri'nin kendisi bile tarihin karanlık yüzünü göstermekteydi. Bu bağlamda İstanbul'dan Beyrut'a yetimhanelerin durumunu nasıl değerlendiriyorsun?

Almanya tarihini Yahudilerin olmadığı bir tarih olarak anlatmak söz konusu olamaz. Buradan yola çıkarak şunu söylemek abartılı olmaz: Eğer bir Türkiye tarihi yazılacaksa, bu ancak Ermenilerin ve onların deneyimlerinin merkeze alınması ile mümkündür.

Son yüzyılda Ermenilerin en çok yetimhanesi var. Neden diye hiç sormamış olanlar, sorsunlar. Hepimiz yetimhanelerin varlığıyla, yetimhaneye gidenlerle, bu kurumlarda öğretmenlik yapanlarla, orada çocuklara hizmet verenlerle, bu kurumların desteklenmesi gerekliliğiyle, velhasıl o dünyaya büyüdük. Ben Samatya'daki Sahakyan Nanyan Lisesi'ne gittim, orası da bir *kağtagan* olmuş, yani bir *kağtagan* merkezi. Okurken tabii ki bilmiyordum, zaten bize böyle bir şey söylenmesi düşünülemezdi bile Ermeni okulunda. Ama Samatya ve civarında oturan okul arkadaşlarımızın tamamının vilayetlerden daha sonraki yıllarda gelen Ermeni

ailelerinin çocukları olduğunu biliyorduk. Bu aileler 1930'lu yılların sonlarına kadar bu *kağtagan* merkezlerinde kalmaya devam ettiler. Yetimhaneler halen aileleri vilayetlerde olan çocuklara hizmet vermeye devam ediyor. Bugünün Ermeni idarecilerinin pek çoğu yatılı okullarda, yetimhanelerde büyümüş, doğdukları yerlerden erken yaşta ayrılmış, bir daha oraya yaşamak için dönmemiş, aileleri zaman içinde İstanbul'a göç etmiş insanlardır. Cemaatin soykırım sonrası inkâr habitusunun tüm şiddetine ve imkânsızlıklarına rağmen ayakta tutmayı başardığı bu ve diğer kurumlar, bu kurumların yetiştirdiği insanlar düşünüldüğünde, sürreal bir hayatta kalma çabası verilmekte olduğunu teslim etmemiz gerekir. *Kağtagan* kelimesi de aynı şekilde herhangi bir dilde tam karşılığını bulamadığım bir kelime oldu. 1915'ten başlayarak bu kelime kullanılıyor, sürgüne gönderilenler, öldürülmeyip hayatta kalmayı başaranlar için, fakat sonra cumhuriyet döneminde *kağtagan* kelimesi vilayetlerden gelenler için kullanılmaya devam ediyor. Bu insanlar göçmen değil, bir şekilde sürgün, fakat bir kez sürülmüş değiller, kaç kez sürüldükleri belli değil. Bu nedenle, bu kelimenin Ermenicesinin barındırdığı çoklu sürgünü başka bir dilde ifade edemediğim için, bu kelimeyi olduğu gibi bıraktım; bu kadar çok *kağtagan* üretmiş bir ülkenin okurunun da, bu kelimeyi, bizim gibi bütün tarihsel bağlamıyla bilmesi gerektiğini düşündüğümünden. **Kitabında önemli figürlerden biri olan Patrik Zaven Der Yeğyan, 1913'te patrikliğe başlayıp 1916'da 455 yıllık İstanbul Ermeni Patrikhanesi İttihatçılar tarafından kapatılıp sürgüne gönderilene kadar patrikliğe devam ediyor. İttihatçılar 1919'da ülkeden gittikten sonra Patrik Zaven tekrar İstanbul'a dönüp 1922'de İstanbul'dan kaçmak zorunda kalana kadar Ermeni halkının 1915'te yaşadıklarına tanık oluyor ve halkı için elinden geleni yapmaya çalışıyor. Patrik Zaven örneğinden yola çıkarak patriklerin hem devlet ricaliyle hem uluslararası kamuoyuyla hem de Ermeni halkıyla olan ilişkileri nasıl şekilleniyordu?**

Laiklik söylemi içinde patriklerin tamamen dini bir kurumu, kiliseyi, ruhaniliği temsil ettiği, Patrikhane'nin de sadece dini bir kurum olduğu, görevlerinin cemaatin dini ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı olduğu söylenegeldi. Bu çok ciddi bir inkârcı söylem. Patrikhane bir idari kurumdur ve tarihi olarak Ermeni milletin idare merciidir. Bu idare merciinin dini ve sivil kurulları, komisyonları vardı. Cumhuriyet yönetimi Ermeni idaresini bir mahalle kilisesi idaresine indirgedi, idari işlevlerini budadı, kurullarını ortadan kaldırdı, temsil mekanizmalarını minimuma indirdi, en önemlisi patriklerin milletlerinin lideri olma vasıflarını ellerinden almaya çalıştı. Patrikler, mevcut Ermeni

idaresinin kurullarının temsilcisi olarak, gerek siyasi, gerek de ruhani cemaatlerinin her işiyle ilgilenmekle yükümlüydüler. Bu da Osmanlı yönetimi açısından son derece pragmatik bir yöntemdi. Zaten son sözü kimin söyleyeceği belliydi. Cumhuriyet döneminde ise patriklerin bu liderlik vasıfları doğrudan hedef alındı. TBMM'nin gizli celse kayıtlarını okursanız, aynen de bunun hedef alındığını kelimesi kelimesine görebilirsiniz. Böylelikle, Ermeni idaresinin akamete uğratılmasındaki en önemli amaçlar, idari mekanizmaların yokluğunda patriklerin elini kolunu bağlamak ve halkıyla özdeşleşemeyen, halkıyla arasındaki bağ kopmuş bir patrik yaratmaktır. Zaven Patrik, Haçaduryan Patrik, Şnorhk Patrik bu çabanın sonuçsuz kaldığı, liderlik vasıflarını her şeye rağmen sürdürebilmiş patriklerdi. Bu haliyle de bu patriklerin yaptıkları, *kağtaganları* toplayacak, onlara kalacak yer, iş, yiyecek yemek sağlayacak ve bunu on yıllarca sürdürecektir bir idareyi ayakta tutmak, yetimhaneleri açık tutmak, yatılı okullarda vilayetlerden gelen çocukların okuması için imkân yaratmak, vilayetlerde kalan çocukların getirilmesini sağlamak ya da vilayetlere ruhaniler göndererek oradaki Ermenilerin İstanbul'la ilişkisini sürdürmeye çalışmak gibi hizmetler ancak liderlik vasıflarını kaybetmemiş patriklerin yapabilecekleri işlerdi ve aslına bakarsanız imkânsız denebilecek işlerdi. Bu çerçeveden bakıldığında on yıldır patrik seçemiyor olmamızın ne anlama geldiği daha iyi anlaşılabilir. Ermeni toplumu bugün başka şeylere ihtiyaç duyuyor tabii, ama onların da karşılanabilmesi için işleyen bir idarenin olabilmesi gerekir.

Türkiye’de muhalif kesimlerde ırkçı politikalara ve Ermeni soykırımına ilişkin ihtilaflar mevcut. Örneğin “medeniyet kaybı” olarak değerlendirilen bu tarih medeniyet(ler)in yok edildiği düşüncesini elimine etmekte. Bu durum konuya ilişkin tartışmaları zayıflatırken inkâr habitusunu nasıl pekiştiriyor? “Medeniyet kaybı” dendiğinde bir taşla çok kuş vuruluyor maalesef. Birincisi senin söylediğin, yani insanlığa karşı işlenmiş en büyük suç; bu suçun faili, kurbanı ortadan kalkıyor, sanki medeniyet –o her ne olarak tanımlanıyorsa– kendi kendine buharlaşmış gibi bir durum ortaya çıkıyor. İkincisi, birileri “medeniyet kaybı” dediğinde diğerleri de “evet, biz medeniyiz, onlar barbar” diyor, böylece ortaya bir ikili karşıtlık çıkıyor. İkili karşıtlıktan özgürleştirici bir sonuç çıkmaz, mevcut muhafazakarlık korunur. Bu durumda da böyle oluyor. Esas mesele yine es geçiliyor, insanlığa karşı işlenmiş en büyük suç ve onun inkârına ilişkin bütün gerekli tartışmalar ortadan kalkıyor. Böylelikle bu tanımlama, Türkiyeli entelektüelin sorumluluk duymasını, araştırma yapmasını, bu konuda bilgi üretmesini gerektirmeyen,

konforlu bir alana çekiyor tartışmayı. Zaten hangi konunun hangi çerçevede tartışılacağına da kimin karar vereceği belli... Öte yandan sınırsız sorumsuz bir şekilde “medeniyet kaybı” demekten rahatsız olunmamasının bir sebebi de, insanlığın –bu amorfliğin içinde onun da nasıl tanımlanacağı başka bir soru gerçi – bu suçlarla ve sonuçlarıyla yüzleşmede çok iyi bir sınav vermemiş olmasındandır. Yine de, her şeye rağmen, Türkiye’deki kadar geçmişinde soykırım ve türlü sürgünler yokmuş gibi konuşan, düşünen, bilgi üreten, faşizm, diktatörlük, soykırım denince nedense hep ve sadece Almanya’yı hatırlayan, ama kendi tarihine hiç bakmayan bir entelijansiya da az rastlanır. Almanya soykırımıyla yüzleşme konusunda önemli bir örnektir. Geç, ağır aksak ve pek de parlak olmayan bir çabayla soykırımı ve onun yarattığı geri dönüşü olmayan felaketi toplumsal ve kurumsal düzeyde sürekli gündemde tutmaya çalışmak önemli bir çabadır. İsabetli bir

Bize deniyor ki, Ermenilerin kaynakları olamaz. Çok basit sorular sormak lâzım. 19. yüzyıldan bu yana çok ciddi bir biçimde matbaacılıkla uğraşmış, süreli yayınlar basmış, binlerce basılı eser üretmiş bir toplumun nasıl oluyor da kaynakları olmuyor?

şekilde yapılmakta mıdır, bu ayrı. Ama Almanya’da tarihçilik yapıp soykırım yokmuş gibi bilgi üretiminde bulunmak, Almanya tarihini Yahudilerin olmadığı bir tarih olarak anlatmak söz konusu olamaz. Buradan yola çıkarak şunu söylemek abartılı olmaz: Eğer bir Türkiye tarihi yazılacaksa, bu ancak Ermenilerin ve onların deneyimlerinin merkez alınmasıyla mümkündür. Ancak o zaman başka bir tarih yazılabilir ve bugüne kadar hiç görünmeyen, gösterilmeyen, varlığı da, yokluğu da inkâr edilmiş toplumlar, gruplar, mekanizmalar, yapılar görünür hale gelebilir ve biz hiç bilmediğimiz bir tarihyazımı ile karşılaşabiliriz, karşılaşmalıyız da.

Kitabının tez halini Münih Ludwig-Maximilians Üniversitesi’ndeki Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü’nün Osmanlı ve Türkiye Çalışmaları Bölümü’nde yazdın. Bu bölüme tezat gibi görünen, bambaşka bir “Modernleşen Türkiye’nin tarihi” çalışması olarak da okuyabileceğimiz tezini yazarken akademik alandaki güç ilişkilerini nasıl deneyimledin?

Böyle bir tezin, yani soykırım inkârını Türkiye tarihinin merkezine koyan ve buradan hareketle bir kavramsallaştırma yapan bir tarih-

yazımının Türkiye Çalışmaları Bölümü’nde yapılabilmiş olması bile tarihi bir olay. Bunu mümkün kılan Christoph K. Neumann’a da bu vesileyle tekrar teşekkür ederim. Türkiye ve Osmanlı Çalışmaları bölümlerine ve onların tarihlerine baktığınızda devletle yakın ilişkilerini görmeniz için çok gerilere gitmeniz gerekmez. Tezin bitimine doğru yaşadığım türlü çeşitli sıkıntıların aslında böyle bir tezin yazılmasının en zor olduğu alanda olmamla ilgili olduğunu düşünmem için yeteri kadar sebep var. “Türkiye Çalışmaları’nda bir Ermeninin ne işi var?”, “Biz niye bir Ermeniden Türkiye/Osmanlı tarihi öğreniyoruz?” türünde sözleri çok duydum, ama bununla kalmadı... Avrupa’da Ermeni Çalışmaları artık neredeyse yok, olanlar da çok kısıtlı imkânlarla, genellikle dil ve kültür üzerinden çalışmalarla yürüyor. Bir başka deyişle, diasporalı bir Ermeninin Avrupa’da ya da Ortadoğu ülkelerinde akademik kariyer yapması, yani doktora sonrasında kariyerine akademide devam edebilmesi imkânsıza yakındır. Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuzda, Avrupa’da Osmanlı/Türkiye çalışmaları alanında bir Türkiye kökenli Ermeni kadının on senedir bilgi üretimine katkıda bulunabiliyor olması, bir dönemlik bir sistem hatasıysa bile, inkâr paradigmasının kırılabilir olduğunun göstergesidir.

Kitabın açılış epigrafı Jean-François Lyotard’ın “kusursuz suç” tanımı ile başlarken, Marc Nichanian’ın “imkânsız olanı yazma” ve Jean-Luc Nancy’nin “sessizliği/sesleri var etme / bugüne ve şimdiye getirme” alıntısıyla devam ediyor. Bugün yaşayanlar kadar ölümler için de adaletin imkânı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bahsettiğim gibi, kimsenin Ermenileri temsil etmesi bugünkü şartlarda mümkün değil. Bu nedenle bu kitapla “konuşamayanlara, susturulmuş olanlara bir ses verdiğimi” düşünmüyorum, bu şekilde değerlendirilmeyi de derin bir şekilde reddediyorum. Suçun kabul edilmediği, kurbanın yok edildiği, hayatta kalanların konuşamadığı, susturulduğu, adalet sisteminin olanları meşrulaştırdığı, suçun kusursuzluğuna dokunmanın dahi yüz yılı aldığı bir ortamda, susturulanın sesi olabilmek mümkün değil. Yokluğuyla, izlerinin silinmişliğiyle, yaşadığı köylerin, mahallelerin, şehirlerin ortasındaki boşluğuyla var olan kırılgan bir toplumun dört kuşaktır yaşamaya maruz bırakıldığı inkâr şiddetini ve bu deneyimin kuşaklar boyu süren etkisini kimse geri döndüremez. Ama hiç olmazsa yaşadıklarının, yaşadıklarından anlatabildiklerinin bir parçasının kayda geçmesi, adları, eserleri yeryüzünden silinmiş olanların tarihte hak ettikleri yeri almaları o nesillere karşı olan borcumuzdur. En azından bunu yapabilmeliyiz.

SÖYLEŞİ: **EREN BARIŞ**

AĞIR EXPRESS 20 MAYIS 1968: JEAN-PAUL SARTRE - DANIEL COHN-BENDIT

Hayal gücü iktidara

'68 ayaklanmasının en civcivli günleri. Öğrenciler ve işçiler kurulu düzeni ve büyük reis de Gaulle'ün iktidarını sarsıyor. Boykotlar, işgaller, grevler, sokak gösterileri... Öğrenci hareketinin öne çıkan ismi Daniel Cohn-Bendit, nam-ı diğer Kızıl Danny sadece amfilerde, sokaklarda değil, ana-akım medyada da ayaklanmanın sözcülüğünü üstleniyor. Fransa'nın ünlü entelektüelleri, sanatçıları, düşünürleri de sokaklarda, öğrencilerle ve işçilerle omuz omuza. II. Dünya Savaşı sonrasının düşünce dünyasına damgasını vuran Jean-Paul Sartre da ilerlemiş yaşına rağmen eylemlerin içinde. Ve o günlerde, tam olarak 20 Mayıs'ta, Kızıl Danny ile

popüler haftalık dergi *Le Nouvel Observateur*'de yayınlanan bir söyleşi yapıyor. Sartre bir gazeteci olarak ayaklanmanın dinamiklerini, gelişmelerin nelere gebe olduğunu soruyor, Cohn-Bendit öğrenci lideri ve simge isyancı olarak yanıtlıyor. Bugün, malûm, Cohn-Bendit adım adım geldiği noktada, '68 ruhunun uzağında, profesyonel bir siyasetçi. 1980 Nisan'ında vefat eden Sartre ise ömrü boyunca sürdürdüğü devrimci varoluşu ve eserleri ile yaşıyor. 20 Mayıs 1968 tarihli söyleşide hem Sartre'ın soruları ve yorumları hem de o günlerin Kızıl Danny'sinin verdiği cevaplar ve öngörüler bugünlere ışık tutuyor. '68'in ellinci yıldönümünü idrak etmek üzere, Türkçeye ilk defa aktarılan bu tarihi söyleşiye bağlanıyoruz.

Jean-Paul Sartre: Genel grevin lafı bile edil-memişken, Fransa birkaç gün içinde iş bırak-malar ve fabrika işgalleriyle fiilen felç oldu. Bütün bunların sebebi öğrencilerin Quartier Latin sokaklarının sahibi haline gelmesi. Ateşlediğiniz bu hareketi nasıl analiz ediyor-sunuz? Sizce nereye kadar gidebilir?

Daniel Cohn-Bendit: Hareket ilk başta ön-göremeyeceğimiz bir boyut aldı. Şimdiki amacımız rejimin yıkılması. Ama buna eri-şip erişemeyeceğimiz bize bağlı değil. Eğer Komünist Parti, en büyük işçi sendikaları konfederasyonu CGT ve merkezde konumlan-an diğer sendikaların amacı da gerçekten bu olsaydı, ortada bir sorun kalmazdı: Bütün emek güçlerinin angaje olduğu bir kalkışma-ya karşı koyacak hiçbir savunması olmadığı için, hükümet 15 gün içinde düşerdi.

Grev hareketinin rejimle doğrudan karşı karşıya gelmeye varabilecek kitlesel karakteriyle, sendikaların her şeye rağmen sınırlı talepleri –maaş, çalışma düzeni, emeklilik gibi– arasında, şu an için, apaçık bir oran-tısızlık var.

İşçi mücadelelerinde, en baştaki taleplerle eylemin gücü arasında bir uyumsuzluk hep olur. Ama eylemin başarısı ve hareketin dinamizmi, yürünen yol esnasında taleplerin doğasını değiştirebilir. Kısmi bir kazanım için ilan edilen bir grev, bir ayaklanma hareketine dönüşebilir. Ama bu arada, bugün işçiler tarafından dile getirilen bazı taleplerin epey ileri olduğunu da belirtmek lâzım: Örneğin, haftada 40 saat çalışma talebi veya Renault işçilerinin aylık asgari bin frank maaş talep etmeleri gibi. De Gaulle hükümeti bu talepleri kabul ederse kepaze olur, ama eğer direnirse de, bu savaş ilanı anlamına gelir. Farz edelim, işçiler de direndi ve rejim düştü. Ne olabilir? Sol iktidara gelir. Dolayısıyla, her şey solun ne yaptığına bağlı olur. Eğer gerçekten sistemi değiştirirlerse, ki bundan şüpheli olduğumu itiraf etmeliyim, bir toplumsal karşılık bulurlar ve çok da iyi olur. Ama eğer –komünistlerle birlikte veya onlarsız– kimi reformlar ve ufak tefek düzenlemeler dışında bir şey sunmayan Wilson hükümeti (*İşçi Partisi lideri Harold Wilson Britanya'nın başbakanıydı*) benzeri bir hükümetimiz olursa, radikal sol gücü eline alması, toplumun yönetimi ve işçi iktidarı gibi gerçek soruları sormaya devam etmesi gerekir. Ama henüz bu noktada değiliz, üstelik rejimin düşeceği de hiçbir şekilde kesin değil.

Sizin hareketiniz gibi, eylemliliğin durmadığı, ama ilk hamlenin giderek düşüşe geçtiği devrimci durumlar var. Buna karşı, hareketi tam olarak durmadan evvel gidebileceği en uzak noktaya götürmek gerekir. Bu hareketin kısa sürede sonlanacağını varsayarsak, sizce bundan böyle geri döndürülemez ne gibi sonuçlar elde edilebilir?

İşçiler birtakım maddi taleplerinin karşılan-

masından tatmin olacaklar. Ayrıca, öğrenci hareketinin ve hocaların ılımlı eğilimlerinin yönlendirmesiyle önemli üniversite reformları da gerçekleştirilecektir. Bunlar arzu ettiğimiz radikal düzenlemeler değilse de, bizim belli bir ağırlığımız olacaktır. Birtakım önerilerde bulunacağız ve tüm taleplerimizi reddetmeye cesaret edemeyecekleri için bunların birkaçı kabul edilecektir. Elbette bu bir ilerleme, ama temelde hiçbir şey değiş-memiş olacak ve sistem ana hatlarıyla süre-

“Bu rejime karşı hiçbir şey yapamayız” efsanesini yıktık. İşçiler de bu gedikten içeri girdi. Belki bu defa sonuna kadar gitmeyecekler, ama daha sonra başka patlamalar da olacaktır. Öğrencilerle işçilerin buluşması ancak eylemin dinamizmi içinde mümkün, tabii her iki hareket de aynı hedefe yönelirse.

cek. Her halükârda, devrimin öyle bugünden yarına mümkün olduğuna inanmıyorum. Sadece irili ufaklı bir dizi iyileştirme elde edeceğimizi düşünüyorum, ama bu iyileştirmeler de ancak devrimci eylemlerle dayatılabilir. İşte bu noktada, önemli bir üniversite reformu gerçekleştiren öğrenci hareketi, geçici olarak enerjisini kaybetse dahi, pek çok genç emekçiye olumlu örnek olacaktır. Grev, işyerlerinin ve sokakların işgali gibi işçi hareketinin geleneksel eylemlerini kullanarak önümüzdeki ilk engeli, yani *“Bu rejime karşı hiçbir şey yapamayız”* efsanesini yıktık. Bunun doğru olmadığını kanıtladık. İşçiler de bu gedikten içeri girdi. Belki bu defa so-

Daniel Cohn-Bendit: “Hareketimizin tek şansı, insanlara özgürce konuşma izni veren ve yüzlerce öz-örgütlenme biçimine alan açabilecek bu düzensizlik. Örneğin, şu anda büyük toplanma çağrılarını bırakıp çalışma ve eylem grupları kurmalıyız.”

nuna kadar gitmeyecekler, ama daha sonra başka patlamalar olacaktır. Mühim olan şu ki, bunu devrimci yöntemlerin etkisini göstererek kanıtladık. Öğrencilerle işçilerin buluşması ancak eylemin dinamizmi içinde mümkün, tabii her iki hareket de hamlelerinin gücünü korur ve aynı hedefe yönelirse. Şimdilik, işçilerin öğrencilere karşı güvensizlik duyması doğal ve anlaşılabilir.

Bu güvensizlik doğal değil, edinilmiş bir şey. 19. yüzyılın başında yoktu böyle bir şey, 1848 Haziran katliamlarıyla ortaya çıktı. Önceden, entelektüel ve küçük burjuva cumhuriyetçiler ile işçiler birlikte yürürdü. Fakat daha sonra, böyle bir birliktelik hiç olmadı, hatta entelektüellerle işçileri özenle birbirinden ayıran Komünist Parti içinde bile.

Bu krizde yine de bir şeyler aşıldı. Billancourt'da işçiler öğrencilerin fabrikaya girmesine izin vermedi. Ama öğrencilerin Billancourt'a gitmiş olması dahi yeni ve önemli bir şey. Aslında üç aşama gerçekleşti. İlk, açık güvensizlik, sadece işçi basınının da değil, işçi çevrelerinin açık güvensizliği. “Bu baş ağrısı muhallebi çocukları da nereden çıktı?” diyorlardı. Ardından, sokak çatışmalarından ve öğrencilerin polise karşı mücadelelerinden sonra, bu his kayboldu ve dayanışma gerçekten açığa çıktı. Şu anda üçüncü aşamadayız: İşçiler ve köylüler kendi adlarına mücadeleye girdi, ama bize diyorlar ki: “Bekleyin biraz, kendi mücadelemizi kendimiz yürütmek istiyoruz!” Bu normal. Birleşme ancak zamanla ve bu iki hareket, öğrenci hareketi ve işçi hareketi kendi güçlerini koruduğu takdirde mümkün olabilir. Elli yıllık güvensizliğin üzerine “diyalog” denen şeyin

mümkün olduğuna inanmıyorum. İşçilerin kollarını açıp bizi kucaklamaması normal. Ancak birlikte mücadele edersek birbirimize temas edebileceğiz. İşçi ve öğrencilerin müşterek meseleleri birlikte ortaya koyduğu ve birlikte hareket ettiği devrimci eylem grupları yaratabiliriz örneğin. Bunun işleyeceği yerler var, işlemeyeceği yerler var.

Sorun hep aynı: Tadilat mı, devrim mi? Sizin de söylediğiniz gibi, çatışarak yaptığınız her şey reformistler tarafından pozitif bir biçimde sahipleniliyor. Eylemlerinizi sayesinde, üniversite iyileştirilecek, ama bu, burjuva toplumu çerçevesinde kalacak.

Kesinlikle. Ama, ilerlemenin tek yolunun bu olduğuna inanıyorum. Sınav örneğini ele alalım. Sınavlar yine yapılacak şüphesiz. Ama eskisi gibi de yapılamayacak. Yeni bir formül bulacağız. Ve sınavlar sadece bir kere alışılmıştan farklı bir şekilde gerçekleşirse, geri döndürülemez bir reform süreci de devreye girmiş olacak. Bunun nereye kadar uzanacağını bilmiyorum, yalnızca tedricen olacağını biliyorum, ama tek mümkün strateji de bu. Bana göre, “devrim” nasıl yapılacak diye metafizik bir arayış söz konusu olamaz. Dediğim gibi, kesintisiz bir toplumsal değişime doğru gidiyoruz, her aşamasını devrimci eylemlerin harekete geçirdiği bir değişim bu. İçinde yaşadığımız toplumsal yapıların radikal değişimi ancak büyük bir ekonomik krizle birlikte, güçlü bir işçi hareketi eylemliliği ve etkili öğrenci eylemlerinin aynı hedef doğrultusunda buluşmasıyla

mümkün olabilir. Bugün, bu koşulların hepsi yok. En iyi ihtimalle hükümeti devirmeyi umabiliriz. Burjuva toplumunu havaya uçurmak gibi hayallere kapılmamalıyız. Bu demek değil ki yapacak hiçbir şey yok. Aksine, topyekûn bir itirazdan hareketle, adım adım mücadele etmeliyiz. “Gelişmiş kapitalist toplumlarda devrim yapılabilir mi?” ve “Devrimi tetiklemek için neler yapılabilir?” soruları beni pek ilgilendirmiyor açıkçası. Herkesin teorisi kendine. Kimilerine göre, “Kapitalizmin çöküşüne sebep olacak olan üçüncü dünya devrimleridir”, kimileriye “Üçüncü dünya ülkeleri kapitalist dünyadaki devrim sayesinde gelişecek” görüşünde. Bana göre, bu analizlerin pek de bir önemi yok. Şu anda ne olduğuna bakalım. Uzun zamandır birçok kişi öğrencileri harekete geçirecek en uygun aracı arıyordu. Sonuçta, kimse bu aracı bulamadı ve hareketi tetikleyen, nesnel bir durum oldu. Elbette iktidarın küçük bir katkısı oldu – Sorbonne’un polis tarafından işgali – ama öğrenci hareketinin kökeninde yatan tek sebebin bu tarihi hata olmadığı da aşikâr. Polis daha birkaç ay evvel Nanterre’e girmişti, ama bu durum bir zincirleme tepkiye yol açmamıştı. Bu sefer ise kimsenin engelleyemediği bir zincirleme tepki ortaya çıktı, bunu belki etkili bir azınlığın rolüyle açıklayabiliriz. İki haftadır olup bitenler, bana kalırsa, şu meşhur teoriyi, bir halk hareketinin yönetici güçleri olarak görülen “öncü devrimciler” teorisini yalanlıyor. Nanterre’de de, Paris’te de, muğlak bir şekilde “öğrencilerin huzur-

suzluğu” diye adlandırılan şeyden ve iktidardaki sınıfların eylemsizliğinden artık içi dönmüş gençliğin bir kısmının eylem iradesinden doğan nesnel bir durum ortaya çıktı. Harekete geçen azınlık teorik bakımdan daha bilinçli ve hazırlıklı olduğu için, kibriti çaktı ve kendilerini ateşe attı. Ama hepsi bu. Diğerleri takip edebilir veya etmeyebilirdi. Görünüşe bakılırsa takip ettiler. Ama daha sonra, hiçbir öncü, ne UEC (Komünist Öğrenciler Birliği, Fransız Komünist Partisi’ne yakın bir gençlik örgütü) ne JCR (Genç Komünist Devrimciler, Devrimci Komünistler Birliği LCR’ye bağlı Troçkist gençlik örgütü) ne de Marksist-Leninistler hareketin dizginlerini ele geçirebildi. Hepsinin militanları hareketin içinde eridi. Koordinasyon komitelerinde yer alıyorlar, önemli roller de üstleniyorlar, ama bu öncülerin hiçbirinin yönlendirici bir rol üstlenmesi söz konusu değil. Esas nokta bu. Bu durum gösteriyor ki, “yönetici öncü” teorisini bir kenara bırakıp çok daha basit, çok daha dürüst olan, herhangi bir yönetme iddiası gütmeyen, eyleme iten bir tohum olarak “aktif azınlık” teorisini dikkate almalıyız. Aslında, kimse itiraf etmek istemese de Bolşevik Parti Ekim Devrimi’ni “yönetmedi”.

Jean-Paul Sartre: “İşçi sınıfı sık sık yeni mücadele araçları tasavvur etti, ama her zaman içinde bulunduğu durumun şartlarına göre. 1936’da fabrika işgallerini keşfetti, çünkü tek silah buydu. Bugünkü öğrenci hareketinin çok daha zengin bir hayal gücü var, Sorbonne’un duvarlarında okuduğumuz sloganlar bunu kanıtlıyor.”

Devrim kitleler tarafından taşındı. Elbette süreç içinde teori geliştirebildi, şu ya da bu doğrultuda yönlendirmeleri oldu partinin, ama büyük ölçüde spontane olan hareketi parti asla tek başına harekete geçirmiş değildi. Bazı nesnel durumlarda, etkili bir azınlığın eylemliliğinin de katkısıyla, kendiliğindenlik toplumsal harekette yerini bulur. İşte harekete çıkış gücünü veren de budur, yönetici bir grubun düsturu değil.

Bir program oluşturmak ve hareketinizi kurumlaştırmak gibi bir niyetinizin olmamasını çoğu kişi anlayamıyor. Sizi, yıkmak istediğiniz şeyin yerine ne koymak istediğinizi bilmeden –ya da en azından bunu söylemeden– “her şeyi kırıp dökmek”le eleştiriyorlar.

Kesinlikle! Eğer “Tüm bu insanlar bizimle, buyurun amaçlarımız ve bunları nasıl gerçekleştireceğimize dair programımız” diyerek bir parti kursaydık, başta başbakan Pompidou olmak üzere, herkes rahattı. Böylece kiminle uğraştıklarını ve nasıl karşılık vereceklerini bulabilirlerdi. “Anarşi”, “kargaşa”, “kontrol edilemeyen galeyan” gibi şeylerle karşı karşıya olmazlardı. Bizim hareketimizin gücü, onu yönlendirmeye veya başlattığı eylemi kendi çıkarına kullanmaya çalışmadan hamle yapan, “kontrol edilemeyen” bir kendiliğindenlikten geliyor. Bugün önümüzde iki çözüm yolu var. Birincisi, sağlam politik formasyona sahip beş kişiyi toplayıp, onlardan acil talepleri sıralayıp iyi bir program kaleme almalarını istemek ve şöyle demek:

“İşte öğrenci hareketinin pozisyonu bu, ne yaparsanız yapın!” Bu, kötü çözüm. İkincisi ise meseleyi öğrencilerin büyük bir kısmına anlatmaya çabalamak. Bunu yapabilmek için, kaçınılmaz olarak hareketi felç edecek bir örgüt kurup bir program hazırlamaya girişmekten kaçınmak gerek. Hareketimizin

Radikal değişim ancak büyük bir ekonomik krizle birlikte, güçlü bir işçi hareketi eylemliliği ve etkili öğrenci eylemlerinin buluşmasıyla mümkün olabilir. Bugün, bu koşulların hepsi yok. En iyi ihtimalle hükümeti devirmeyi umabiliriz. Bu demek değil ki yapacak hiçbir şey yok. Aksine, topyekûn bir itirazdan hareketle, adım adım mücadele etmeliyiz.

tek şansı, insanlara özgürce konuşma izni veren ve yüzlerce öz-örgütlenme biçimine alan açabilecek bu düzensizlik. Örneğin, şu anda büyük toplanma çağrılarını bırakıp çalışma ve eylem grupları kurmalıyız. Nanterre’de bunu yapmaya çalışıyoruz. Paris’te söz birdenbire özgürleşti, öncelikle insanlar kendilerini ifade etmeli. Karmakarışık, be-

“(...) ‘Buyurun amaçlarımız ve programımız’ diyerek bir parti kursaydık, başta başbakan olmak üzere, herkes rahattı. Böylece kiminle uğraştıklarını ve nasıl karşılık vereceklerini bulabilirlerdi.”

lirsiz, çoğu zaman yüzlerce defa söylendiği için ilginç olmayan şeyler söyleniyor, ama bu durum, tüm bunlar söylendikten sonra, insanların şu soruyu sormasını sağlıyor: “E, yani?” Önemli olan da bu, olabilecek en fazla sayıda öğrencinin “E, yani?” demesi. Ancak bundan sonra programdan ve yapılanmadan bahsedebiliriz. Bugün bize “Sınavlar konusunda ne yapacaksınız?” diye soruyorlar. Bu, ağacı kurutmayı, hareketi sabote etmeyi, dinamizmi boğmayı istemek demektir. Sınavlar yapılacak ve biz de önerilerde bulunacağız, ama bize biraz zaman tanınması gerek. Önce konuşmalı, düşünmeli, yeni formüller aramalıyız. Bulacağız da. Ama bugün değil.

Öğrenci hareketi, dediğiniz gibi, şu anda belirsizliğin doruğunda. Ama yaz tatili başlayacak, bir yavaşlama ve şüphesiz bir gerileme olacak. Hükümet reformlar yapmak için bundan faydalanacak. Öğrencileri reformlara katılmak için çağırarak ve birçoğu “reformizmden başka bir şey istemiyoruz” veya “bu reformizmden başka bir şey değil, ama hiç yoktan iyidir, ayrıca bunu gücümüz sayesinde elde ettik” diyerek daveti kabul edecek. Böylece, değişmiş, ama sadece maddi donanımın, yemekhanelerin, mekânların düzeltildiği, yüzeysel değişikliklerin yapılmış olduğu bir üniversite ortaya çıkacak.

**Tüm bunlar sistemin temelinde bir şey de-
ğiştirmeyecek. Bunlar mevcut rejimi sorgu-
lamadan iktidarın karşılayabileceği talepler.
Burjuva üniversitesine gerçekten devrimci
öğeler sokan “düzenlemeler” elde etmenin
mümkün olduğunu düşünüyor musunuz?
Yani, bugünkü rejimde üniversitenin asli
işlevi olan “sisteme iyi entegre olmuş kad-
rolar yetiştirme” rolüne karşıt bir öğretim
anlayışını yerleştirecek düzenlemeler müm-
kün mü?**

Bir kere, tamamen maddi talepler de dev-
rimci bir içeriğe sahip olabilir. Üniversite
yemekhanelerine dair talebimiz meselenin
özünüyle ilişkili. Bu haliyle üniversite yemek-
hanelerinin kaldırılmasını talep ediyoruz.
Bunun yerine, öğrenci olsun olmasın tüm
gençlerin 1,40 franka yemek yiyebilecekleri
gençlik yemekhaneleri olmalı. Ve kimse
bunu reddedemez. Gün içinde çalışan genç
işçiler, neden akşamları 1,40 franka yemek
yiyemesinler? Üniversite yurtları için de
aynı şey geçerli: Gençlik yurtlarına dönüş-
türülmelerini talep ediyoruz. Artık ailesiyle
yaşamak istemeyen, ama ayda 30 bin franka
(eski frank) oda kiralayamayan birçok genç
işçi ve çırak var. Bu gençler 9-10 bin franka
yurtlarda kalabilmeli. Hukuk ya da siyaset
bilimi okuyan tuzu kuru aile çocuklarıysa
gitsinler başka yer tutsunlar. Hükümetin ya-
pacağı reformların öğrencileri hareketsizli-
ğe itmeye yeterli olacağını sanmıyorum. Ta-
tilin gelmesi elbette ki bir gerilemeye sebep
olacak, ama bu hareketi “kıramayacak”. Ba-
zıları ne olduğunu açıklamaya uğraşmadan
“Treni kaçırdık”, bazılarıysa “Şartlar olgun-
laşmamıştı” diyecektir. Ama birçok militan
anlayacak ki, yaşananları bir kazanıma, bi-
rikime dönüştürmek, teorik analiz yapmak,
öğretim yılının başlangıcında tekrar bir
eylemlilik için hazırlanmak gerek. Çünkü,
hükümetin reformları nasıl olursa olsun,
tatil dönüşü korkunç olacak. Ayrıca, yürüt-
tüğümüz bu düzensiz, istenmeyen, iktidar
tarafından kısırlatılan eylemden elde edilen
deneyim sonbaharda başlayabilecek eylemi
çok daha etkili bir hale getirebilir. Tatil öğ-
rencilere bu 15 günlük kriz esnasında açığa
çıkan şaşkınlıklarını açıklamaya çalışma, ne
istediklerini, ne yapabileceklerini düşünme
fırsatı verecektir. Üniversitede verilen eğiti-
min sisteme iyi entegre olmuş kadrolar de-
ğil de, devrimciler üreten bir “karşı-eğitim”e
dönüştürülme ihtimaline girsek, bu bana
biraz idealist görünen bir umut. Burjuva
eğitim, reformlaştırılabilir, burjuva kadrolar
üretecektir. İnsanlar sistemin çarklarına
dahil edilecektir. En iyi ihtimalle, iyi niyetli
sosyalistlere dönüşecek, ama toplumsal
işleyişi teminat altına alan çarklardan iba-
ret kalacaklar. Bizim amacımız, teknik ve
ideolojik bir “paralel öğretim” yürütmeyi
başarmak. Bu, sadece birkaç hafta sürecek

bile olsa, üniversiteyi tamamen yeni temel-
ler üzerinden ele almak demek. Bu arayışta,
bizimle seminerlerde çalışmaya, “hoca” po-
zisyonundan vazgeçerek alanlarında bize
katkıda bulunmaya hazır sol ve radikal sol
hocalara çağrı yapacağız. Her fakültede işçi
hareketinin sorunları, teknolojinin insan
yararına kullanımı, makineleşmenin sun-
duğu imkânlar üzerine seminerler düzen-
leyebiliriz, tabii ki zorunlu ders şeklinde
değil. Bütün bunlar teorik bir bakışla değil
–bugün “teknoloji insanın hizmetinde ol-
malıdır” cümlesiyle başlamayan tek bir sos-
yoloji kitabı bile yok– somut sorular sorarak
yapılacak. Bu öğretim elbette sisteminkine
karşıt bir yönde olacak, bu yüzden de uzun
sürebilmesi mümkün değil. Sistem hızlı bir
tepki verecek ve hareketi düşürecektir. Ama

**Önemli olan, kapitalist
toplumun reformunu
gerçekleştirmek değil, bu
toplumla tamamen kopuşu
sağlayacak bir deneyim
ortaya çıkarmak; başka bir
ihtimalin varlığını sezdirecek
bir deneyim: Hayal meyal bir
şeyin farkına varacağız ve bu
sönüp gidecek. Ama bu, böyle
bir ihtimalin var olduğunu
kanıtlamak için yeterli
olacak.**

önemli olan, kapitalist toplumun refor-
munu gerçekleştirmek değil, bu toplumla
tamamen kopuşu sağlayacak bir deneyim
ortaya çıkarmak; süreklilik arz etmese de
başka bir ihtimalin varlığını sezdirecek bir
deneyim: Hayal meyal bir şeyin farkına va-
racağız ve bu sönüp gidecek. Ama bu, böy-
le bir ihtimalin var olduğunu kanıtlamak
için yeterli olacak. Sosyalist bir üniversite
oluşturmak umudunu taşımıyoruz, çünkü
bütün sistem değişmedikçe üniversitenin
işlevinin aynı kalacağını biliyoruz. Ama
sistemin iç bütünlüğünde kırılma anları ya-
ratılabilir ve biz de gedikler açmak için bu
anlardan faydalanabiliriz.

**Bu yaklaşım, öğrenci güçlerinin yapılanma-
sını engelleyen, “anti-kurumsal” bir hareke-**

**tin kalıcı varlığını gerektiriyor. UNEF’i (Fran-
sa Öğrencileri Milli Birliği, Fransa’nın en büyük
öğrenci sendikası) sendika olmakla, yani
mecburen kemikleşmiş bir kurum olmakla
eleştirebilirsiniz.**

UNEF’i, özellikle örgütlenme biçimlerinde,
bir itiraz oluşturmaktan aciz olmakla eleş-
tiriyoruz. Öğrenci çıkarlarının savunulması
zaten çok problematik bir şey. Öğrenci “çı-
karları” nedir? Öğrenciler bir sınıf oluşturu-
muyor. İşçiler, köylüler toplumsal bir sınıf
oluşturuyor ve nesnel çıkarları var. Talepleri
açık ve patronlara, burjuvazinin temsilcile-
rine sesleniyorlar. Ama öğrenciler? Onları
“ezenler” kim, yoksa tüm sistem mi?

**Öğrenciler gerçekten de bir sınıf değil. Yaş
ve bilgiyle ilişkileri üzerinden tanımlanı-
yorlar. Hangi toplumda olursa olsun, bizim
hayalini kurduğumuz toplumda bile, öğren-
ci, tanımı gereği, bir gün öğrenciliği bitecek
kişidir.**

İşte tam da bunu değiştirmek gerekiyor.
İçinde yaşadığımız sistemde deniyor ki, ça-
lışanlar ve öğrenciler vardır. Böylece, akıl-
lıca bile sayılabilecek bir toplumsal işbölü-
münde takılı kalıyoruz. Ama teknolojik iler-
lemeler sayesinde en aza indirilmiş çalışma
saatleriyle herkesin üretimde yer aldığı,
bunun yanı sıra öğretimine devam edebildi-
ği başka bir sistem hayal edebiliriz: Üretken
iş ve eş zamanlı eğitim sistemi. Elbette bazı
özel durumlar olacaktır: Aynı anda başka bir
faaliyette bulunarak ileri seviyede matema-
tik veya tıp okumak zor. Tektip kurallar ge-
tirmek mevzu bahis değil. Ama temel pren-
sip değiştirilmeli. En başta öğrenci ve işçi
ayrımını reddetmek gerek. Elbette tüm bun-
lar bugünden yarına olacak şeyler değil, ama
bir şey başladı ve devamı mutlaka gelecektir.
Eyleminizde ilginç olan hayal gücünü ikti-
dara taşıması. Herkes gibi sınırlı bir hayal
gücünüz var, ama büyüklerinizden çok daha
fazla fikriniz var. Bizse öyle şekillenmişiz ki,
neyin mümkün, neyin mümkün olmadığına
dair kesin bir fikre sahibiz. Bir hocaya sor-
sanız, mutlaka şöyle diyecektir: “Sınavları
kaldırmak mı? Asla. Belli düzenlemeler ya-
pılabilir, ama kaldıramayız!” Neden? Çünkü
hayatının yarısı boyunca sınavlara girdi. İşçi
sınıfı sık sık yeni mücadele araçları tasavvur
etti, ama her zaman içinde bulunduğu duru-
mun şartlarına göre. 1936’da fabrika işgal-
lerini keşfetti, çünkü seçim zaferini sağlama
almak ve bundan faydalanmak için tek silah
buydu. Bugünkü öğrenci hareketinin çok
daha zengin bir hayal gücü var, Sorbonne’un
duvarlarında okuduğumuz sloganlar bunu
kanıtlıyor. Sizlerden toplumumuzu bugün-
kü toplum yapan her şeyi yadsıyan, altüst
eden, hayrete düşüren bir şey çıktı. Bunu
mümkünler alanının genişletilmesi olarak
adlandırıyorum. Vazgeçmeyin.

ÇEVİRİ: ALÂRA KUSET

Hacivat ile Karagöz

I. PERDE

Brezilya'dan
Fransa'ya, ABD'den
Orta Avrupa'ya ve
tabii Türkiye'ye,

dünyanın dört bir yanında,
bundan on sene önce “olmaz
öyle şey” denen şey kol geziyor.
Niye böyle oldu, bundan sonrası
nelere gebe? *Büyük Gerileme:
Zamanımızın Ruh Hali Üstüne
Uluslararası Bir Tartışma'ya dair
Stanislaw Lec eşliğinde eleştirel
izlenimler...*

ŞÜKRÜ ARGİN

İki ayrı dünyanın insanları olarak aydın ve sade vatandaş, bitip tükenmeyen sürtüşmeleri ile, temaşa sanatımızın geleneksel koluna (hayal oyununa) konu olmuştur. Bir tarafta, sokağın basit ve cahil adamını yakalar yakalamaz bir yığın ağıdalı ve perdahlı sözle üstüne çullanıp ayaküstü hesabını görüvermenin tadını çıkarmaya bakan ukalâ ve bilgiç aydın: **Hacivat!** Öbür tarafta, berikinin ağıdalı sözleri ile kafası adamakıllı karışmış, saf ve cahil, ama –şakası yok– bir an gelip tepesi atmaya görsün karşısındakine ağız tatıyla bir güzel dersini veren halk adamı: **Karagöz!** Oyun, bermutad, halk imajının her şeye rağmen cahil, ama içi dışı temiz vatandaş hayal perdesinde olsun bilgiç ve ukalâ aydına baskın çıkarmanın ferahlığı, bir çeşit öcünü almış görünmenin keyfi içinde sonuçlanır.¹

1. BÜYÜK GERİLEME

Günümüzde kitapların “raf ömrü” yok denecek kadar kısa. Okur dikkatini en fazla bir, bilemedin ancak birkaç hafta celb etmeye muktedirler. Derin, esaslı bir çığlık olarak ortaya atılmış olsalar dahi, yankıları kısa sürede zayıflıyor, başka her şeyden önce “yeni çıkan” kitapların kopardığı muazzam gürültü içinde hızla tükeniyor. Bu yazıda, şimdilerde “doğal olarak” böyle bir yazgıya maruz kalmış, üstelik tam da gündeme dair esaslı bir çığlık olmasına rağmen hızla “gündem dışı”na düşmüş bir kitap hakkındaki bazı düşüncelerimi

paylaşmak istiyorum. Söz konusu kitap, 2017 Nisan'ında Türkiye'de birçok ülkeyle eşzamanlı olarak yayınlanmış önemli bir derlemenin tercümesi: *Büyük Gerileme*.²

Bu kitap, adından da anlaşılacağı gibi, küresel boyutta gözlenen ciddi bir tehlikeye işaret eden –günümüzün önde gelen on beş düşünürü tarafından kaleme alınmış– yazılardan oluşuyor. Bu bakımdan tam bir fikir platformu olarak tasarlanmış olduğunu söyleyebiliriz. Daha doğru bir ifadeyle, böyle bir platform oluşturmak amacıyla derlenmiş bir kitap bu.

Öyle görünüyor ki, *Büyük Gerileme* açık uçlu ve uzun soluklu bir “uluslararası tartışma sürecinin” ilk adımı olarak düşünülmüş. Zira eşzamanlı olarak 14 dilde yayınlandı ve editörlük görevini üstlenen Heinrich Geiselberger, aynı adla açılan internet sitesinde, projelerinin söz konusu kitapla sınırlı olmadığını, birçok Avrupa kentinde etkinlikler düzenlemeyi planladıklarını ve bunlara ait yazılı/görsel kayıtları bu sitede kamuoyunun dikkatine sunacaklarını, insanların dilerlerse bu tartışmalara katılıp fikirlerini

“Büyük Gerileme” açık uçlu ve uzun soluklu bir “uluslararası tartışma sürecinin” ilk adımı. Eşzamanlı olarak 14 dilde yayınlandı ve editörlük görevini üstlenen Heinrich Geiselberger aynı adla açılan internet sitesinde, birçok Avrupa kentinde etkinlikler düzenlemeyi planladıklarını, dileyenlerin bu tartışmalara katılıp fikirlerini Facebook ve Twitter'da açılmış hesaplarda paylaşabileceklerini söyledi.

burada veya Facebook ve Twitter'da açılmış olan hesaplarda dile getirip başkalarıyla paylaşabileceklerini söyledi.³

Burada söz konusu kitabı bütün boyutlarıyla ele almaya kalkışmayacağım elbette; sadece önemli bulduğum bazı izlenimlerimi paylaşmaya, üzerinde durulması gerektiğini düşündüğüm bazı önemli hususlara işaret etmeye çalışacağım. Bunu yaparken de esa-

sen iki temel problem üzerine odaklanacağım. Bunların ilki söz konusu kitabın önümüze koyduğu bir problem; ikincisinin ise, bizatihi kitabın da, büyük bir ihtimalle bu kitabın okurları olarak bizlerin de içinde yer aldığı çok daha karmaşık bir problem olduğunu düşünüyorum. Aşağıda açmayı umduğum bu iki problemin aslında iç içe geçmiş tek bir problem teşkil ettiğini düşündüğümü de eklemeliyim elbette.

Problemin içinde olmak

Büyük Gerileme küresel ve/veya evrensel bir probleme, meseleye işaret ediyor, fakat doğal olarak ya da mecburen diyebileceğimiz biçimde yerel ve/veya tikel bir perspektiften bakarak yapıyor bunu. Geiselberger'in yukarıda andığımız açıklamasındaki “birçok Avrupa kentinde etkinlikler düzenleme” planına dikkat edin ve asıl, bu etkinliklerin “kamuoyunun dikkatine” sunulacağı zeminleri, Facebook ve Twitter “hesapları” gibi sanal mekânları göz önüne alın. Bizatihi probleme dair “formülasyon”un veya “tarif”in, işaret ettiği probleme tam da bu noktada dahil olduğunu iddia edeceğim.

Başka bir deyişle, bu noktada problem artık karşımızda değil, bizatihi biz problemin içindeyiz. Problemlerin kurucu öğeleri, biliyoruz ki, “bilinmeyenler”dir. Oysa burada “bilinenler” değil ama bizatihi “bilenler” kurucu bir öğe olarak problemin içinde yer alıyor. Kısacası, çözebileceğimiz bir problem yok karşımızda, eğer arzu eder ve başarabilirsek kendimizi çözümlenebileceğimiz karmaşık bir problemin tam ortasındayız.

Bu yazının epigrafını “Hacivat ile Karagöz”e tahsis etmemin sebebi bu. Zira *Büyük Gerileme* nihayetinde –hem fiili yazarlar hem de müstakbel okurlar katında– şu ya da bu şekilde, şu ya da bu ölçüde Hacivat'ın Karagöz'e dair saptamalarından, izlenimlerinden ibaret imiş gibi görünüyor. Bu yazıda dikkat çekmek istediğim temel nokta esasen bu, fakat bundan ibaret değil elbette. Biz Karagöz ile Hacivat'ı –genelde– söz konusu gölge oyununun iki karşıt figürü olarak görmeye yatkınız, oysa onlar aynı oyunun iki vazgeçilmez kurucu “oyuncu”sudur aynı zamanda.

Bir ders çıkarmak/almak istiyorsak eğer, oyunculara –yani her neresinde rol alıyorsak artık kendimize– değil, fakat bilhassa ve bizatihi oyuna dikkat sarf etmek zorundayız. Başka bir deyişle, bütün dikkatimizi –müm-

gene karşı karşıya

kün olduğunca– yer yer, zaman zaman, içinde olduğumuz zannına kapıldığımız hayali ya da sözde/fiktif “özne konumları”na değil, bütün bunların ipini elinde tutan ve görünen o ki istediği gibi oynatan, fakat hâlâ –garip biçimde– “hayali” olarak adlandırılan gerçek/fiili öznelere yönelmek durumundayız. Dolayısıyla, Stanislaw J. Lec’in bilgeliğini⁴ yardıma çağırabiliriz artık: “Ufku en geniş olanın önünde, en çirkini açılır manzaranın.”

2. HAYALETLERLE DANS

Paul D’Agostino, *Büyük Gerileme*’de resmedilen genel manzaranın Bruegel tarzı kaotik bir tabloyu andırıldığına işaret edip işlerin ne kadar çığrından çıkacağına ve elbette bu hengâme içinde bizlerin ne yapabileceğine bağlı olarak müteakip sahnenin Bosch tarzı korkunç bir yeraltı tablosuna dönüşme ihtimalinden bahsetmişti.⁵ Fakat ben, yukarıda değinip geçtiğimiz mesele bağlamında, bambaşka bir “tablo” ya da “manzara”dan söz etmeyi tercih edeceğim.

David Sloan Wilson, *Herkes İçin Evrim* adlı o şahane kitabında, okurlarına ilginç bir sürrealist rüya tahayyül etmelerini teklif eder: “Hayaletlerle Dans”! Wilson’ın rüyası aşağı yukarı şöyle bir şey: Zarif kıyafetler giymiş dansçıların bulunduğu bir salon tahayyül edin. Fakat dans eden bu çiftlerin her birinin birer üyesi aniden yok oluyor ve onların partnerleri sanki hiçbir şey olmamış gibi dans etmeye devam ediyor. Kolları havada, sanki hayaletlerle dans ediyormuş gibi dönüp duruyorlar.

Derken, dans pistinin ortasında dipsiz bir çukur beliriveriyor. Siz, donakalmış bir halde, bu çukura yaklaşan yapayalnız dansçıları, sanki onlar asil bir reveransla sahne kıyısına yaklaşan birer aktör imişcesine seyretmektesiniz. Ne yazık ki bu dansçılar, karşılarındaki eşlerinin yok olduğundan habersiz oldukları gibi, ayaklarının dibindeki bu ölümcül çukurdan da bihaberdirler. Onlar zamanla teker teker o dipsiz uçuruma düşüp yok olurken, sizin o an onlar için yapabileceğiniz herhangi bir şey yoktur.⁶

Wilson bu “sürrealist rüya”yla (hangi rüya böyle değildir ki) bize “dans” denilen

**Hacivat ile Karagöz
ya da “elitler” ile
“halk” iki karşıt
hakiki fail değil,
aslında birbirlerini**

**yankılayan ve yansıtan iki
hayalî konum olabilir. Bu
iki hayalî konum arasındaki
“gölge boksı”nın yansıdığı
“hayal perdesi”nin aslında
“neoliberal dünya düzeni”
olduğu ve dolayısıyla, asıl
faillerin, bu dünya düzeninin
reel aktörleri olarak hareket
eden sermaye-devletleri
olduğu ileri sürülebilir.**

şeyin (yani hayatta kalma faaliyetinin ve yetisinin) partnerle olduğu denli, belki de daha çok “pist”le (yani çevre ile) uyum (adaptasyon) işi ve meselesi olduğunu hatırlatır. Zira

onun bahsettiği bu “sürrealist rüya”, herhangi bir canlı türü yeni bir çevre ile ya da içinde bulunduğu çevrede radikal bir değişimle karşı karşıya kaldığı anda gerçek haline gelebilecek bir fantezidir.⁷

Karagöz’süz Hacivat, Hacivat’sız Karagöz

Wilson bunları söylerken aklında böcekler –leş ve bok böcekleri– var ve onun, o an insana, yani bize tahsis ettiği konum seyircilik. Kabul edelim ki epeyce ayrıcalıklı bir konum bu. Şimdi, *Büyük Gerileme* üzerine düşünürken, çok daha “sürrealist” bir rüya tahayyül etmenizi teklif edeceğim. Tahayyül edin ki her şeyden önce şu “seyircilik” denen güvenli, ayrıcalıklı konum buharlaşmış ve dolayısıyla, bizler artık bu dansın seyircileri olmaktan çıkıp o dipsiz çukurun kıyısında hayali partnerler ile dönüp duran biçare dansçılar arasına düşmüşüz. Ya da rüyanın sürreal doğasını biraz daha arttırarak, Karagöz’süz bir Hacivat’ın ve de Hacivat’sız bir Karagöz’ün oynadığı tuhaf bir gölge oyunu hayal edin.

Büyük Gerileme refakatinde işte bu hayra yorulamayacak rüyayı yorumlamaya çalışacağım. Bu sebeple epigrafta işaret edilen “gölge oyunu”nun iki kahramanı, Hacivat ile Karagöz, yani “Elitler” ile “Halk” arasında geçen kadim “gölge boksı”nın günümüz koşullarında sergilenen *bermutad* “son raund”larından birine biraz daha yakından bakmak istiyorum.

Dolayısıyla, bu yazının bir teklifi ve buna bağlı iki temel iddiası olduğu söylenebilir. *Büyük Gerileme*’deki yazılara da nüfuz ettiğini söyleyebileceğimiz bu “yarılma”nın, yani “Elitler” ile “Halk” arasındaki “kopma”nın ve bunun kopardığı fırtına ile kavganın anlaşılması bakımından söz konusu “gölge oyunu” iyi ve verimli bir mecaz işlevi görebilir. Teklif bu; yani meseleyi bu mecaz eşliğinde ele almak.

Elitler ve halk: Birbirini yansıtan iki hayali konum

İddialara gelince, onlar da kısaca şöyle formüle edilebilir:

1) “Hayal perdesi”nde birbirlerinin karşısında imiş gibi algıladığımız bu figürler, yani Hacivat ile Karagöz ya da “elitler” ile “halk” iki karşıt hakiki fail değil, aslında birbirlerini yankılayan ve yansıtan iki *hayalî* konum olabilir.

2) Bu iki hayalî konum arasındaki “gölge boks”nun yansıdığı “hayal perdesi”nin aslında “neoliberal dünya düzeni” denen şey olduğu ve dolayısıyla, asıl faillerin, yani bu perdenin ardındaki “hayaliler”in ya da daha iyi bir tabirle “hayalbaz”ların ise, bu dünya düzeninin reel aktörleri, öznelere olarak hareket eden devletler ve sermaye ya da kısaca *sermaye-devletleri* olduğu ileri sürülebilir.

İşte bu iki temel iddiayı –*Büyük Gerileme*’deki tartışmalar üzerine odaklanarak– açmaya, temellendirmeye çalışacağım. Bu sebeple, ilkin *Büyük Gerileme*’deki yazıların önümüze koyduğu temel problemi ana hatlarıyla tasvir etmek, daha sonra, *Büyük Gerileme*’nin yazarlarını ve büyük bir ihtimalle onlarla birlikte muhataplarını da *içine çeken* başka ve çok daha kritik olduğunu düşündüğüm bir probleme işaret etmek istiyorum. Başka bir deyişle, Stanislaw Lec’in bilgeliğini teyit eder biçimde, ufkumuzu genişlettikçe manzaranın daha da çirkinleşeceğini, hatta bizatihi bakışları da içine çekerek grotesk hale bürünüp korkunçlaşacağını ileri süreceğim.

3. EŞİTSİZ KÜRESELLEŞME

Yukarıdakilerin de kendilerine özgü dertleri vardır. “Altımızdaki gökyüzü bulutlanıyor” derler onlar da. (Stanislaw Lec)

Büyük Gerileme elbette tek bir argüman üzerine inşa edilmiş, tutarlılık gözetin bir kitap değil, aksine belirli bir mesele etrafında mümkün olduğunca farklı argüman ve bakış açısını bir araya getirmeye çalışan –adı üstünde– bir derleme. Fakat buna rağmen, kitapta bir araya getirilen makalelerin gözümüzün önüne serdiği genel manzaranın ve temel problemin ana hatlarıyla aynı, hiç değilse benzer olduğu söylenebilir. Zira bu makalelerin tümünün paylaştığı temel tespit, kitaba adını veren “gerileme”nin, küreselleşmenin değil, deyiş yerindeyse “eşitsiz” ya da “eksik” küreselleşmenin bir semptomu veya sonucu olduğu.

Kitaptaki hemen her makale bu eşitsizlik ya da eksikliği tespitte birleşir, fakat tarif ya da tasvirde ayrılırlar elbette. Bu bazen kurumlar düzeyinde, siyasetin ekonominin “gerisinde kalması” şeklinde tanımlanır. Ekonomik küreselleşmeyi kuşatacak ya da hiç değilse ona ayak uyduracak “kozmopolit” siyasal kurumların eksikliğidir burada işaret edilen (Geiselberger).

Bazen –biraz daha genel bir bakış açısına çekilip– hisler ya da bilinç düzeyinde, çarelerin dertlerin “gerisinde kalması” şeklinde

tanımlanır ve “küresel dertlere” “küresel çareler” üretebilecek “kozmopolit bilinç” halinin eksikliğine, hiç değilse zayıflığına işaret edilir (Bauman).

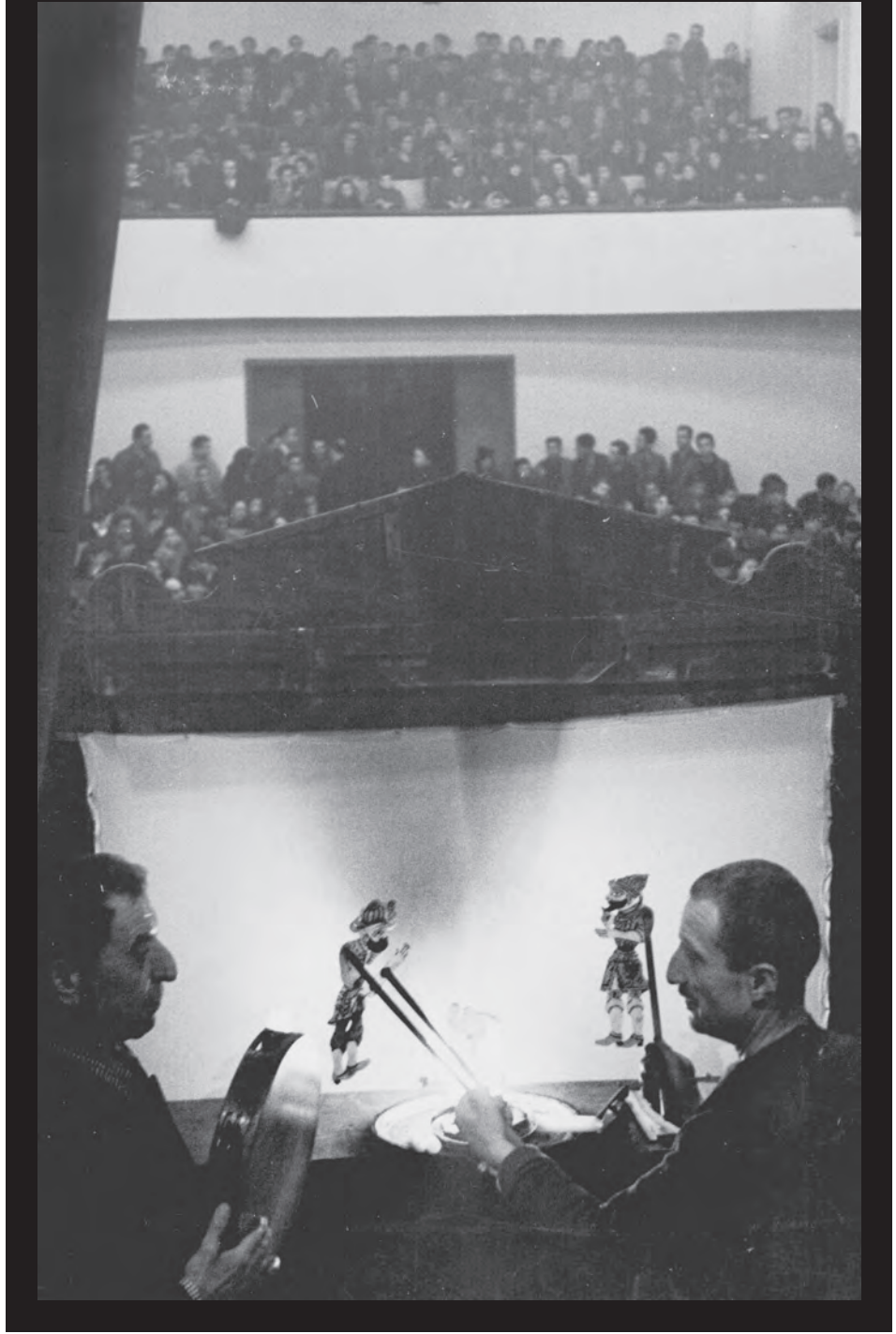
Bazen de –çok daha spesifik olarak– sınıfsal düzeyde, tam da “küresel ekonomi”nin kalbinde çarpıp duran asli bir eşitsizliğe, emeğin sermayenin “gerisinde kalması”na, yani küresel ekonomik düzende sermayenin iplerinin fütursuzca salınıp emeğin itinayla ve elbette her halükârda zorla dizginlenmiş oluşuna dikkat çekilir (Žižek).

Temel probleme dair bu tasvirin önümüze serdiği genel manzara, milliyetçiliğin –kozmopolitizmi ya da kozmopolit idealleri iyice güçten düşüren– fiili küresel yükselişine tanıklık eden karanlık bir dünyadır. *Büyük Gerileme*’de bu karanlık hale dair üç önemli tasvir var. Birini –ki daha karanlık olduğunu düşünüyorum– sonraya bırakıp şimdilik sadece diğer ikisine işaret edeceğim.

Üç seçenek ve birincil çelişki

Bu tasvirlerden ilki Ivan Krastev’e ait. O, ekonomist Dani Rodrik’in “birkaç yıl önce yaptığı, millî demokrasiler ile küresel piyasalar arasında denge kurabilmek için ülkelerin üç seçeneği olduğu uyarısında haklı” çıktığını teslim eder: “Ülkeler, uluslararası piyasada rekabet edebilmek için demokrasiyi sınırlandırabilir, ülkede demokratik meşruiyeti sağlayabilmek için küreselleşmeyi sınırlı tutabilir ya da ulusal bağımsızlıktan [ve de egemenlikten Ş.A.] vazgeçerek demokrasiyi küresel hale getirebilirlerdi. Ancak hiper-küreselleşme, demokrasi ve kendi kaderini tayin koşullarını aynı anda sağlamaları olanaksızdı.” (97-98)

Kısacası Krastev, Rodrik’e referansla ekonomik ve politik küreselleşme süreçleri arasındaki bakımsızlığın altını çizerek ve dolayısıyla, küreselleşmenin ekonomik boyutunu politik boyutla tamamlama, taçlandırma arzusunun beyhudeliğine işaret eder ki, bu –belirtmiş olduğumuz gibi– aslında bizati-

hi bir bütün olarak söz konusu derlemenin arzusudur.

Aynı şekilde, Slavoj Žižek de liberal kozmopolitizmin için çelişmesine işaret eder ve içinde yaşadığımız dünya fiilen her ne kadar Kant'ın hukuki "dünya vatandaşlığı" fikrini ütöpik olmaktan giderek çıkarsa da, aynı zamanda bizi, bu "yeni dünya düzeni"nin "birincil çelişkisi" olarak görebileceğimiz esaslı bir çıkmaza da sürüklediğine dikkat çeker: "küresel ekonomiye uyum sağlayacak bir küresel siyasal düzen bulmanın imkânsızlığı". Ve ardından şu kritik soruyu ortaya atar: "Ya sadece ampirik kısıtlamalardan ötürü değil, yapısal sebeplerden dolayı da dünya çapında bir demokrasi ya da temsili dünya devleti oluşturmak imkânsızsa?" (223)

Krastev ve Žižek'in bu saptamaları bizi *Büyük Gerileme*'nin kendi içindeki birinci gerilime ya da düğümlenmeye götürür: "Eşitsiz küreselleşme" çözülmesi gereken politik bir problem mi, yoksa idrak edilmesi gereken politik-ekonomik bir fenomen mi? Derleme bir bütün olarak sanki bir problemden söz ediyor, fakat görmüş olduğumuz gibi, en azından iki yazarı, daha ziyade bir fenomene işaret eder gibi. Peki ama hangi bakış gerçeğe daha yakın?

Milliyetçilik ile kozmopolitizm arasına sıkışmak

Bu soruyu biraz daha açmak için, derlemenin önümüze koyduğu problemi, bir okur olarak kendi kelimelerimle tekrarlamama izin verin. Bana öyle geliyor ki, *Büyük Gerileme* bize makûl (olgusal olarak hayata geçirilebilir) fakat makbul olmayan (normatif olarak değersiz) bir milliyetçilik ile makbul fakat makûl olmayan bir kozmopolitizm arasında sıkışmış bir halde kalakaldığımızı söylüyor.

Bizatihi kitabın bize alenen söylemediği, fakat Krastev ile Žižek'in bir şekilde kulağı-mıza fısıldadığı asıl mesele, bu ikisi arasında kalmadığımız, aksine sıkıştığımız, yani "iki cami arasında binamaz" bir halde kalakaldığımız gerçeğiyle alâkalı görünüyor. Dolayısıyla, şu an hep birlikte yaşadığımız dünyada sıkışıp kaldığımız çok daha korkunç bir hal-den, "makbul" ve "makûl" sıfatları bir yana, asıl "masum" bir milliyetçilik veyahut aynı sıfatı haiz bir kozmopolitizm hali tahayyül etme yetimizin ve şansımızın dahi elimiz-den alındığı iflah olmaz bir "konumsuz kalma" halinden söz edebiliriz. Bu kritik meseleyi açmak için yine Žižek'in bir yorumuna döneceğim.

İki eksen, dört kombinasyon

Rodrik bir iktisatçı. Dolayısıyla, soğukkanlı bir bilim adamı olarak, esasen ülkelerin, bu demektir ki devletlerin karşısındaki tercihlerden bahseder: ya iktisat ya istiklâl!

Ya da şöyle formüle edelim: ya ekonomi ya demokrasi! Veyahut ya piyasa ya agora!

Oysa Žižek bir entelektüel. Dolayısıyla, ateşli bir muhalif olarak, sadece realiteden bahsetmez, ideal ve/veya ideolojik konumları da bir tercih öznesi haline getirerek şöyle tasvir eder içinde bulunduğumuz durumu:

"*Biçimsel olarak sıkıntımız, şu iki eksen nasıl birleştirebileceğimiz: evrenselliğe karşı vatansever aidiyet ile kapitalizme karşı sol-cu anti-kapitalizm. Buradan doğabilecek dört kombinasyon da şu an mevcut: küresel çokkültürlü bir kapitalizm, evrenselci bir sol, küresellik karşıtı vatansever bir sol ve yerel/etnik/kültürel 'özellikleri' olan bir kapitalizm (Çin, Hindistan...)*". (220)

Žižek'in liberal kozmopolitizme yönelik genel uyarısını dikkate alır ve Rodrik'in üçüncü seçeneğini en azından şimdilik devre dışı bırakırsak, onun –bir iktisatçı olarak– ülkelerin ve/veya devletlerin önüne aslında iki seçenekli bir menü, dolayısıyla tek bir tercih bıraktığını söyleyebiliriz: ya küresel ekonomi ya milli demokrasi! Oysa Žižek –bir entelektüel olarak– çok daha çeşitli bir tabldot koyar koyar önümüze; fakat bunun, aşağı yukarı Rodrik'in menüsü denli iştah kaçıracı bir tabldot olduğunu da eklemeliyiz elbette.

Zarif kıyafetler giymiş dansçıların bulunduğu bir salon tahayyül edin. Fakat dans eden bu çiftlerin her birinin birer üyesi aniden yok oluyor ve onların partnerleri sanki hiçbir şey olmamış gibi dans etmeye devam ediyor. Kolları havada, sanki hayaletlerle dans ediyormuş gibi dönüp duruyorlar.

Eğer sadece buradaki somut teklifini ciddiye alırsak, Žižek'in önümüze koyduğu tabldot çeşitli, fakat tercih bakımından epeyce dar: İki esnek ideoloji (milliyetçilik ve kozmopolitizm) var önümüzde, ayrıca tek, fakat esnek (milliyetçi ve kozmopolit renklere bürünebilen) bir kapitalizm ve de iki farklı (milliyetçi ve kozmopolit) konuma sıkışmış/sıkıştırılmış sol muhalefet.

Tahmin edileceği gibi, küresel kapitalizmin kafası gayet nettir; her iki haliyle de neyin peşinde olduğunun bilincindedir bir kere. Buna karşılık, muhalif bir konum olarak ikiye bölünmüş solun kafası bir hayli karışıktır. En azından hedefleri farklıdır bunların: Milliyetçi sol esasen küreselleşmeye, kozmopolit sol ise bilhassa ve münhasıran kapitalizme karşıdır.

Bu iki konum –eğer ilki neoliberal küreselleşme karşıtlığı olarak yeniden tanımlanabilirse– kolaylıkla bir araya gelebilir elbette, fakat söz konusu konumlar karşılıklı olarak birbirlerinin kafasını karıştırmak için –derhal ve mütemadiyen– başka renklere bürünürler: Milliyetçi sol anti-küreselleşmeci, kozmopolit sol ise karşı-küreselleşmeci haline bürünür örneğin.

Nihayetinde, kapitalizmin neredeyse sürtünmesiz bir ortamda imişçesine hiçbir bedel ödmeden geçip gittiği yolda, her iki sol muhalefet tarzı da asıl muhatapları ile değil, sadece birbirleriyle karşı karşıya gelirler ve doğal olarak kıyasıya kapışır ve çarpışır. Çünkü her iki taraf da "solculuk" denen şeyin kendi üzerine kayıtlı olduğundan öylesine emindir ki, karşısına çıkanı ya halis ve habis bir milliyetçi ya da aynı sıfatları taşıyan bir kozmopolit olarak görür.

Her ikisinin de gözden kaçırdığı, görmediği şey –az önce de söylemiş olduğumuz gibi– her halükârda yoluna sorunsuz bir biçimde devam eden kapitalizm, yani bir türlü vizyondan inmeyen "neoliberal –nam-ı diğer, alternatifsiz– dünya düzeni" adlı "gölge oyunu"dur. Kısacası, her iki muhalif konum da nihayetinde "hayaletlerle", daha doğrusu, hayal ettikleri partnerlerle dans eder; biri "küreselleşme", diğeri "kapitalizm" denen heyulaya mukabele ettiğini ya da onunla mücadele ettiğini düşünür çünkü. Oysa her ikisi de ayaklarının dibinde açılan aynı ölümcül çukurun kıyısında dönüp dururlar: küresel kapitalizm!

Lenin ile Lacan'ı buluşturmak ve üçüncü konum

Žižek aslında tam da bu sebeple tek bir realite ve iki ideal muhalif konumdan bahsediyor. Realite şu: Aktörleri ya da öznelere –gerektiği yer ve zamanda– kozmopolit veya milliyetçi kıyafetlere bürünebilen esnek bir neoliberal düzen var karşımızda. Buna karşılık, tam da işte bu düzene karşı çıkmaya niyetlenen muhalefet, iki karşıt (milliyetçi ve kozmopolit) konuma hapsedilmiş/hapsolmuş bir halde. Žižek doğal olarak bu iki konumu birbiri ile buluşturma arzusunu taşır gibidir.

Tercihen ya da –Gramsci'nin meşhur ikiliğine başvurursak– irade olarak Leninist, fakat akıl olarak mecburen Lacanist bir entelektüel olarak Žižek, her arzu gibi bunun da karşılıksız (tatminsiz) kalmaya yazgılı bir arzu olduğunun farkındadır elbette ve belki de sırf bu sayede hâlâ arzulanabiliyordur böyle bir imkânsız vuslatı, bilemeyiz.

Fakat Žižek'in şahsi meselesinde bizi de ilgilendiren "muhterem", dolayısıyla kamusal bir damar da var. Bir ihtimal, bizatihi Lenin ile Lacan arasına gerilmiş bir şey bu: Devrim, yani kör/romantik bir başka dünya arzusu ve her türlü arzunun beyhude doğa-

sına dair körolası/trajik bir bilinç ya da farkındalık.

Žižek'in bu ikileminin ya da çıkmazının bizi de yakından ilgilendiren "muhterem" yanına bu yazının son bölümünde geri döneceğim, fakat şimdilik, *Büyük Gerileme*'deki ikinci gerilime ya da düğümlenmeye işaret etmek amacıyla söz konusu çıkmazın sadece "şahsi" yanına odaklanacağım.

Žižek'in "şahsi" ikilemi ya da çıkmazı sanırım şu: Yukarıda andığımız iki farklı sol muhalefeti, neoliberal yeni dünya düzenine karşı ortak bir cephede birleştirmeye çalışırken aslında imkânsız bir arzusunun peşine düşüyor; başka bir deyişle, Lenin ile Lacan'ı buluşturmaya çabılıyor. Žižek'in bu imkânsız arzusunu tetikleyen şey –öyle görünüyor ki– şöyle bir hakikat: Her iki tarafın da söylediklerinde "doğru" bir yan var. Fakat "Hakikat" ya da –Lacan'cı terminoloji ile söylersek– "Gerçek" denilen şeyin tuhaf, tekinsiz bir yanı da var: Hakikat ya da Gerçek dediğimiz, belki de sırf "dediğimiz için", yani onların dile getirilemez doğasına –ister istemez– ihanet ettiğimiz için, yakasını şu an içinde yaşamakta olduğumuz "gerçekliğin" elinden asla kurtaramaz.

Burada –mutad ve makûl olanın aksine– yanlışlar birbirini pekiştirir, fakat doğrular birbirini götürür. Kısacası, doğası gereği "tek" ve dile getirilemez olan Hakikat'ın "iki yakası"nı herhangi bir –linguistik ya da politik– hamleyle "bir araya getirmek" imkânsızdır. Zira iki farklı konumun "doğruları"nı buluşturmamak, öncelikle onların her birinin "yanlışları"nı defetmeyi, doğal olarak bu da –mecburen– üçüncü bir konuma geçmeyi/geçebilmeyi gerektirir öncelikle. Oysa asıl mesele tam da buradadır: "başka", "üçüncü" bir konumun fiili yokluğu!

Minerva'nın kanatları

Büyük Gerileme, editör Heinrich Geiselberger'in epigraf olarak kullandığı bir Ulrich Beck saptamasıyla yola çıkmıştı: "Bir dünya düzeni çökerken, o düzen üstüne tefekkür başlar." Bu cümle, insanın aklına ister istemez Hegel'in meşhur metaforunu getiriyor: bilgelik tanrıçası Minerva'nın, "kanatlarını ancak akşam karanlığı çöktüğünde çırpırmaya başlayan", "tali" fakat her halükârda "talihli" baykuşunu.

"Talihli", zira Hegel için tefekkür, yani felsefe artık her nasılsa filozofun başına konmuş bir "talih kuşu" gibidir henüz. Hayat ya da dünya hakkında konuşma yetisi ve yetkisi, bu uğurda ödemesi gereken tek bedel beklemek, sabretmek olsa da hâlâ felsefi tefekkürün tasarrufundadır çünkü. Hegel'in bu meşhur metaforu –amiyane, hatta "arabesk" bir dille ifade edersek– henüz felsefenin "batsın bu dünya" deme lüksüne sahip olduğu, kendine bu "batan dünya" hakkında

söz söyleme gücü ve kabiliyeti atfedebildiği, karanlık çöktükten sonra da olsa dünya üzerine düşünme rolü biçebildiği nadide bir döneme aittir. Oysa bilhassa günümüzde felsefe ve daha genel mânâda tefekkür, artık bu şansı büyük ölçüde yitirmiş görünüyor.

"Karanlık çökmedi henüz, ama eli kulağında"

Büyük Gerileme'de, Geiselberger'den sonra yazısını epigraf ile açan tek bir yazar var: Ivan Krastev. Fakat o, sahneye kitabın ruhuna çok daha uygun bir söz terennüm eden Bob Dylan'ı çıkarıyor: "Henüz karanlık çökmedi, fakat yavaş yavaş geliyor." Şunu söyleyebiliriz sanıyorum: Bu giderek yaklaşan karanlık, ne yazık ki artık Minerva'nın baykuşunun kanatlarını havalandırmayacak, aksine her şeyle birlikte onun kanatlarını da tutuşturup kavuracak gibi görünüyor. Çünkü o "baykuş" artık tefekküre dalmış

Genel manzara, milliyetçiliğin –kozmopolitizmi ya da kozmopolit idealleri iyice güçten düşüren– fiili küresel yükselişine tanıklık eden karanlık bir dünyadır. "Büyük Gerileme"de bu karanlık hale dair üç önemli tasvir var.

gizemli bir "gece kuşu" değil, "gündüz vardiyası"na mahkûm sıradan bir işçi veya memur statüsünde çalışıyor. Kendisinden hâlâ "bay" olarak bahsetse ve bahsedilse bile, sistemin kafeslediği biçare bir "kuş"tan, gönüllü ya da gönülsüz, bilinçli ya da bilinçsiz, basit bir "sistem elemanı"ndan başka bir şey değil artık.

Şüphesiz, bu durumu –alelacele– genel bir proleterleşme ya da bunun güncellenmiş bir versiyonu olarak "prekarizasyon" sürecinin ifadesi veya emaresi olarak görmemek

gerek. Zira dünya nüfusunun yüzde 1'i hariç geri kalan yüzde 99'unun bu dünyanın "proleter"i olduğunu ya da "prekarya"sını oluşturduğunu iddia eden kör bir sol popülizm, istisnasız "hepimiz"ın bir "burjuva" ya da "patron" olduğunu iddia eden neoliberal açığöz elitizmin basit bir yankısından, yansımasından başka bir şey olmayabilir.

Her şeyden önce, her ikisi de –nihayetinde– fiili sınıfları görünmez kılar, her ikisi de kendi meşrebince "sınıfsız, zümresiz, kaynaşmış bir kitle" hayalini besler. Daha da kötüsü, böylece –her biri yine kendi meşrebince mağdur haldeki– sınıflar arası diyalog ve ittifak imkânları ortadan kalkar. Örneğin, akademide ya da üniversitede çalışan bir öğretim üyesinin, akademiye, üniversiteyi bir "fabrika", dolayısıyla kendini de orada çalışan bir "işçi" olarak görmesi ve göstermesi, bugün içine düşülen hayali bir "eşitlik" halini dün –her nasılsa– peşine düşülmüş olan "eşitlik hayali"nin yerine geçirmekten başka bir mânâya gelmeyebilir.

"Evrensel sınıf" ve Hegelyan paradoks

Žižek *Büyük Gerileme*'de "yönetici ve elit akademisyenlerden oluşan" bir "evrensel sınıf"tan söz ettiğinde sanırım tam da bu meseleye işaret ediyordu. O, bu yeni sınıfın "Hegelyan paradoksunu" asla gözden çıkırmamamız gerektiğini söyledi: "Her özgül topluluk (millet) içinde, bu elitler bütün yaşam tarzlarıyla çoğunluktan ayrı, özgül bir grup olarak görünür– New Yorklu bir beşeri bilimler profesörünün Parisli, hatta Seullu bir beşeri bilimler profesörüyle, Staten Island'da yaşayan bir işçiyle olduğundan çok daha fazla ortak noktası var." (220)

Robert Misik de aynı meseleye dikkat çekmişti: "Kendimizi kandırmayalım: Günümüz 'işçi sınıfları'nda da, çalışan orta sınıfta da, farklı beyaz yakalı gruplarda da, yeni hizmet sektörü proletaryasında da, ekonomik bakımdan tamamen bağımlı olanlarda da, ilerici orta sınıflardan ve şehir merkezlerindeki aka-

demik çevrelerden farklı kültürel dünya tasavvurları hüküm sürer.” (147)

Bu sınıfsal bölünme, kitaptaki birçok başka yazar tarafından da teyit edilen bir gerçek. Bu bağlamda Nancy Fraser'ın makalesi bilhassa önemli. Fakat bu tartışmaya bir sonraki bölümde değineceğim. Şimdilik bununla ilişkili başka bir meseleye işaret etmekle yetinelim.

Söz konusu mesele, daha önce ısrarla altını çizdiğimiz şu “konumsuzluk” haliyle ilgili. Elisa Pannini, *Büyük Gerileme*'ye dair kısa tanıtım yazısını şöyle bir zaruri şerh düşerek noktalamıştı: “Trump ve Brexit yanlılarının, objektif olmaya çabalayan, ancak –C. Wright Mills'in mottosunu takip edersek– tarafsız olduğunu ileri sürmeyen bir kitabı okumaktan haz duymaları pek muhtemel değildir.”⁸

Tarafsız analiz, yorum mümkün mü?

Biraz daha ileri gidip onların böyle bir kitabı okumalarının dahi pek muhtemel olmadığını söyleyebiliriz, ki mesele tam da burada kendisini gösteriyor zaten. Bu hayatı meseleyi, taraflar arasındaki kopukluğu şimdilik bir yana bırakalım. Soru şu: Böyle bir yarılma halinde, bir tarafta yer alırken, bu yarılmaya dair bitaraf bir analiz ya da yorum yapmak mümkün müdür? *Büyük Gerileme*'nin –ve elbette aynı zamanda büyük bir ihtimalle bizim gibi okurlarının da– içine düştüğü temel problemin bu olduğunu düşünüyorum.

Büyük Gerileme kendi internet sitesinde niyetini ve projesini açık ortaya koydu: “Bu kitap, [yükselen] ‘milliyetçi enternasyonal’e açık ve net bir karşıtlık içinde, şu anki küresel türbülansa ulus-ötesi bir kamusal alanın güç ve potansiyeline bel bağlayarak mukabele eder.”⁹

Peki ama, bu makûl bir politik proje midir? Söz konusu kitabın –bir bütün olarak– küreselleşme karşıtı bir konumu savunmadığından, aksine, bu sürecin –bilhassa politik boyutta kendini gösteren– eksikliklerine işaret ederek bir karşı-küreselleşme

politikası önerdiğinden bahsetmiştik. Ancak, böyle bir politik projeye bizatihi kitabın içinde şerh düşen yazarların olduğuna da dikkat çekmiştik.

Karşı-küreselleşme masum bir proje mi?

Şimdi meseleyi başka bir şekilde formüle ederek ilerleyelim. Soru şu: “Küreselleşme” denen şeyin, “sermayenin küreselleşmesi” denen sürece bulaşmamış, bu süreç içinde eli yüzü sermayenin pisliliğiyle kirlenmemiş pür-i pak çehreleri, kolları var mıdır? Ya da şöyle soralım: Sermaye-devletlerinin egemenliği altındaki bir dünyada “karşı-küreselleşme” denen politik proje, makûl olup olmadığını şimdilik bir yana bırakalım, acaba masum bir proje midir?

Mohammed A. Bamyeh, küresel olarak yayılan kapitalizmi bir sistem olarak değil de, yapısal itici gücü sürekli yayılma ve yeniden yapılanma olan bir süreç olarak görmenin bize çok daha ferasetli bir kapitalizm tasviri takdim edebileceğini iddia ettiği ilginç kitabında, politika, ekonomi ve kültür çarklarının küresel siren nağmelerine yanıt verme bakımından birlikte ya da eşgüdümlü olarak veya hiç değilse aynı tempoyla dönmek durumunda olmadıklarına işaret etmişti.

Žižek'in önümüze koyduğu tabldot tercih bakımından epeyce dar: İki esnek ideoloji (milliyetçilik ve kozmopolitizm) var önümüzde, ayrıca tek fakat esnek (milliyetçi ve kozmopolit renklere bürünebilen) bir kapitalizm ve de iki farklı (milliyetçi ve kozmopolit) konuma sıkışmış/sıkıştırılmış sol muhalefet.

Bamyeh'e göre, süreçler –sistemlerden farklı olarak– hayatın ekonomik, politik ve kültürel veçhelerini organik olarak birbirine bağlayan bütünleştirici bir örgü örnek durumunda değildir ve bu sebeple, küreselleşmenin gelişile tanıgı ve/veya mahkûmu olduğumuz dünya, bir tür mantıksal (logical) ve yerel (local) kopukluklar, temassızlıklar dünyasıdır.¹⁰ Böyle bir dünyada, politika artık mistik bir toplumsal çıkarlar armonisi tesis edemez, çünkü küresel kapitalizm, bu türden çıkarları, bunlara birleşik bir perspektiften, onları hemhal kılabilen müşterek bir bakış açısından bakılamayacak biçimde tanzim, tevzi ve takdim eder.¹¹

Bamyeh, ekonomik birleşmenin politik ya da kültürel birleşmeyi gerektirmediğini bir kez daha vurgulayarak, sistem değil,

süreç olarak ulus-üstü kapitalizmin bugün elindeki kartları yeniden kاردığını ve doğal olarak “toplumsal çıkarlar”ı yeniden tanzim, tevzi ve takdim ettiğini söylemişti. Ona göre, bu habire yayılan ve elbette, habire yeniden yapılanan kapitalizmde “[k]ullanışlı/faydalı olmak, ‘aktif sınıfa’ ait olmak” demektir. “[B]u ‘aktif sınıfa’ ait olmak” ise, “hükümrancılık alanına neredeyse hiçbir sınır konmamış olan bir piyasaya, bütün yöreleri ve nihayetinde dünyanın tamamını ele geçirmeye meyyal bir piyasaya iştirak etmek” anlamına geliyordu.¹²

Milliyetçiler için iyi, kozmopolitler için kötü haber

Bamyeh, öyle görünüyor ki, bir süreç olarak kapitalizmin ana çarkının “piyasa”, yani ekonomi olduğu kanaatinde. İşte tam da bu noktada onun kapitalizm tasvirine üç kritik şerh düşmemiz gerektiğini düşünüyorum. Birincisi, her sürecin –en azından onun aktif özneleri nazarında– kendini mecburen bir “sistem” olarak tahayyül etmek durumunda olması. İkincisi ise, bir süreç olarak kapitalizmin çarkının sadece “ekonomik” değil, esasen “politik-ekonomik” bir aks ya da mil etrafında dönüyor olmasıyla alâkalı.

Bu iki –“kritik” olduğunu düşündüğüm– şerh çerçevesinde söylemek istediğim şey şu: Kendini bir “sistem” olarak tahayyül eden kapitalizm ya da daha doğru bir ifadeyle, onun sosyo-kültürel bağlamı olarak modernite süreci için kurucu ilke “işbölümü” idi. Modernite kendini ekonomi, politika ve kültürün her birinin kendini “görece özerk” alanlar olarak tahayyül ettiği/edebildiği hükümrancılık bir işbölümü sistemi ya da tabir caiz ise “değirmen”i olarak tahayyül ediyordu.

Oysa –hadi artık eskimiş olan şu tabiri kullanalım– postmodernite ise kendini öncelikle “işbirliği” ilkesi sayesinde işleyen bir “sistem” olarak, öncelinin üç “görece özerk” çark olarak gördüğü ekonomi, politika ve kültürü nihayetinde kendisine bağlı sıradan dışlılara dönüştürmüş bir tür muzaffer “devridaim makinesi” olarak tahayyül eder. Bu hayali makinenin bantları, işler yolunda gittiğinde, tüm dışlıların etrafında hızla dolanır, fakat işler aksadığında, vites düşürüp bazı dışlıları dışarıda bırakarak hızını yavaşlatır ki, Bamyeh'in kapitalizm tasvirine dair düşmek istediğim üçüncü şerh de bu zaruri hız “kesimi”yle ilgili zaten.

Bir süreç olarak kapitalizm sadece nesnel bir genişleme, yayılma hali değildir, yani sadece bir “süreç” değil, o süreci başlatan, fakat –tıpkı büyücü çarığının düştüğü hal gibi– kendi fiillerinin sonuçlarına bir türlü hâkim olamayan faillere dair bir “hikâye”dir de ve bu failler –gerektiğinde– bir büzülme, daralma, geri çekilme, bir tür toparlanma hamlesi yapabilen son derece öznel bir refleks de sergileyebilirler.

Bana öyle geliyor ki, içinde olduğumuz dönem tam da böyle bir kapitalizm evresidir. Bir süreç olarak kapitalizmin kendini bir sistem olarak tasvir ve takdim edemediği, genişleyen ya da yayılan değil, aksine gide- rek daralan ve toparlanmak, ayaklarını sanal ya da hayali değil, hakiki zeminlere basmak zorunda kalan bir kapitalizm evresine girer gibiyiz. Bu, kabul edelim ki, milliyetçiler için iyi, kozmopolitler için kötü bir haber.¹³ Çünkü akşam çöktü veya çökmek üzere ve zaman, “baykuşlar” için makbul bir tefekkür ânı ve mekânına çekilmek değil, “sıçanlar” için makûl bir delik bulma zamanı.¹⁴

Meramımızı açık kılmak için Bamyeh’in mecazını biraz daha eşeleyelim. Onun meca- zının merkezinde ekonominin, nam-ı diğer piyasanın olduğunu söylemiştik. Bu, daha önce de ima etmiş olduğumuz gibi, küresel kapitalizmin nesnel hakikati değil, onun kendisine dair tahayyülünün mamûlü olabi- lir. Başka bir deyişle, bir aks ya da mil olarak piyasa, bizatihi “piyasa kapitalizmi” denen şeyin uydurduğu bir yalan olabilir. Zira ne- oliberal (küresel) kapitalizm, bize takdim et- tiği ideolojisinin aksine, öncelikle piyasayı değil, devleti muhatap alır.

Daha iyi bir ifadeyle, piyasayı serbest bıra- kan değil, aslında sadece ve sadece onu mu- hatap alan bir devlet formunu savunur. Dola- yısıyla, neoliberal idea ve idealin, “ulus-dev- let”i külliyyen devre dışı bırakmak değil, sade- ce bu “devlet” denen şeyi “ulus” denen şeyin yükünden, markajından kurtarmak olduğu- nu söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, neoliberalizm “sırf” piyasa değil, aynı zamanda “safî devlet” arzusudur ve işte tam da bu sebep- le, Bamyeh’in –bir sistem değil de bir süreç olarak– tasvir ettiği kapitalizmin öznesinin, piyasa ve/veya sermaye değil, bizatihi “ser- maye-devleti” diyebileceğimiz şey olduğunu fark etmemiz/kabul etmemiz gerek.

Çok-kültürlülükten kültür savaşlarına

Bu devlet meselesine geri döneceğiz, fakat şimdi Bamyeh’in mecazının içerdiği başka bir kritik noktaya işaret edelim. Bamyeh, yu- karıda da ifade etmiş olduğumuz gibi, süreç olarak ulus-üstü kapitalizmin bugün elinde- ki kartları yeniden kârdığını ileri sürer. Çün- kü, ona göre, küresel ekonomik entegrasyon, aynı çapta politik ve kültürel entegrasyona bağlı ya da bu tür gelişmeleri gerektiren veya öngören bir süreç değildir.

Bamyeh “üç çark”tan küresel kapitalizm bağlamında söz ediyor. Biz sanırım bunları yerel kapitalist süreçler bağlamında da dü- şünebiliriz. Dolayısıyla, kapitalist küresel- leşme sürecinin faillerinin hem yerel hem de küresel bağlamda “sermaye-devletleri” olduğunu, yani ekonomi ile politika çarkla- rının eşgüdümlü hareketinin sonucu oldu- ğunu göz önüne alırsak, günümüzde kart-

ların yeniden karılıp dağıtılmasıyla esasen kültür çarkının ya da dişlisinin devre dışı bırakıldığını söyleyebiliriz sanırım.

Başka bir deyişle, bugün, kapitalist kü- reselleşme sürecinin –hız kesip kendi içine kapandığı ya da kapanmaya meylettiği– bu evresinde, kültürel çark ya da dişli büyük ölçüde “kullanışsız” hale düşmüş görünü- yor. Bu sebeple görece uzun ve huzurlu bir “çok-kültürcülük” döneminin kapanıp yeri- ni hemen her yerde yükselen “kültür savaşı-

Neoliberalizm “sırf” piyasa değil, aynı zamanda “safî devlet” arzusudur ve işte tam da bu sebeple, Bamyeh’in –bir sistem değil de bir süreç olarak– tasvir ettiği kapitalizmin öznesinin, piyasa ve/veya sermaye değil, bizatihi “sermaye-devleti” diyebileceğimiz şey olduğunu fark etmemiz /kabul etmemiz gerek.

ları”na bırakması, bu gelişmenin emaresi olarak görülebilir. Sanırım Hacivat ile Ka- ragöz’ü karşı karşıya getiren küresel gölge oyununun yeniden vizyona girmesi de bu süreçle bağlanabilir.

Büyük Gerileme’deki birçok makalede, fakat bilhassa Nancy Fraser’ın makalesinde dikkat çekilen mesele de budur zaten. Fra- ser’ın makalesine –daha önce de söylemiş olduğum gibi– müteakip bölümde daha yakından bakacağım. Fakat şimdilik, onun burada bazen “ilerici liberalizm”, bazen de “ilerici neoliberalizm” olarak adlandırdığı politik-kültürel tutumu ele alırken, kültür çarkının hem fiillerinin hem de faillerinin politik masumiyetini sorguladığına dikkat çekmekle yetineceğim.

Tehlikeli ittifaklar

Fraser’a göre, “[ilerici] liberalizm, ABD’de- ki biçimiyle, yeni toplumsal hareketlerin (feminizm, ırkçılık karşıtlığı, çok-kültürcü- lük ve LGBT hakları) ana akım halleriyle, iş dünyasının üst düzey “simgesel” ve hizmete dayalı sektörlerinin (Wall Street, Silikon Va- dişi ve Hollywood) ittifakından” oluşur ve bu ittifak “ilerici güçlerin etkin olarak bilişsel kapitalizmin güçlerine, özellikle de finans- laşmaya katılmasıyla” gerçekleşir, dolayısıy- la bu süreç içinde, “ilerici güçler istemeden de olsa kapitalizme karizma” sağlar. (60)

Dolayısıyla, Žižek gibi başka bazı yazar- larla birlikte, Fraser’ın bu eleştirel tavrının, onu kitapta “Büyük Gerileme”yi büyük öl- çüde küreselleşmenin politik ve kültürel

boyutlarında gözlenen bir gerileme olarak okuyan ve yükselen sağ popülist “başkaldı- rı”nın önümüze koyduğu asıl tehdidin küre- selleşmeyi topyekûn hedefe koyması, başka bir deyişle, küvetteki kirli suyla birlikte be- beği de atması, yani kurunun yanında yaşı da yakması olduğunu ileri süren genel tavra şerh düşmek bakımından kritik önem taşıdı- ğını söyleyebiliriz.

Bilhassa Žižek ve Fraser’in yazılarında sergilenen bu eleştirel tavır, söz konusu “be- beği” tamamen gözden çıkarmamakla birlik- te, onun masumiyetini sorgulamayı göze alır ve neoliberal kapitalist küreselleşme süreci- nin pisliklerine bulaşmamış bir küreselleş- me halinden bahsetmenin imkânsızlığına ve hatta tehlikelerine işaret eder.

“İki dünya” tasviri

Žižek, daha yakın bir zamanda, başka bir yerde, Peter Sloterdijk’in *World Interior of Capital* başlıklı kitabına referansla, bir ba- kıma kendisini de küresel kapitalist âlemin New Yorklu, Parisli, hatta Seullu beşeri bi- limler profesörlerinin Ljubljanalı hemşeh- risi, daha doğrusu hemsayesi olarak takdim eden çok daha gerçekçi ve dolayısıyla çok daha korkunç bir “iki dünya” tasviri yaptı.¹⁵ Sloterdijk’in görüşlerine dayanarak, serma- yenin iç-âleminin bir “agora”yı veya bir tür ticari “açıkhava fuarı”nı değil, önceleri dışa- rıda olan her şeyi içine çeken bir tür devasa “sera”yı andırdığını, bu –kapitalist ifrad ile dayanıp döşenmiş– “iç-âlem”in, “içeriden ve yapay olarak iklimlendirilmiş” bu “se- ra”nın, sadece açıklık ve fetih değil, aynı zamanda kendi üzerine kapanan ve böylece mecburen bir “dış-âlem” yaratarak ilerleyen “kapitalist küreselleşmenin” ürünü olduğu- nu söyler Žižek.

Ona göre, kapitalist küreselleşmenin bu iki veçhesi asla birbirinden ayrılamaz ve dolayısıyla kapitalizmin küresel menzili – zorunlu olarak– “tüm küreyi boydan boya kesen radikal bir sınıf ayrımını” da peşisıra sürükleyerek genişler. Žižek, bu sebeple, bu- günlerde küresel ölçekte etkili olan mülteci akınının, içine kapandığımız “kopula”mı- zın dışında kalan “şedit dünya”nın anlık bir anımsatıcısı olarak görülebileceğini söyler ve bu “şedit dünya”nın nihayetinde bizim için, büyük ölçüde uzak diyarlara, ülkele- re dair TV haberlerinde karşımıza çıkan bir “şey” olduğunu, dolayısıyla bize, gerçekliği- mizin bir parçası olarak değil, aksine tam da onu tehdit eden mütecaviz başka bir gerçek- lik olarak görüldüğünü ekler.

Žižek’in bu “iki dünya” tasvirine iki çeh- re daha eklemek gerek. Şüphesiz bunlar Žižek’in bihaber olduğu şeyler değildir. O başka yerlerde, başka vesilelerle sık sık işaret etmiştir bunlara, fakat burada bir kez daha altını çizmekte fayda var. Birincisi, Žižek’in

“kopulamız” dediği kale ya da hücrenin duvarlarının kayıtsızlık taşlarıyla örüldüğüne bir kez daha dikkat çekmek gerek. Bu bağlamda klasik/liberal kapitalizm ile neoliberal kapitalizm süreçleri arasındaki fark kritik bir önem taşır.

Liberal kapitalizm - neoliberal kapitalizm farkı

Sloterdijk’in ifadesi ile “açılan, fetheden” kolonyalist/emperyalist kapitalizmden farklı olarak postkolonyalist, küreselleşmeci kapitalizm dünyaya nüfuz eder, fakat aynı zamanda, her halükârda kendi dünyasına kapanmış bir haldedir. Bu bakımdan çok-kültürlülüğün bir ideoloji olarak aslında eski “kültür-merkezci” bakışın güncellenmiş “politik doğrucu” bir versiyonu olduğu ve dolayısıyla, neoliberal kapitalizmin başından itibaren zaruri “nasyonalist” bir damar içerdiği ileri sürülebilir.

Kolonyalist/emperyalist kapitalizm, değişim yerindeyse, ekümenik Hıristiyanlığı model alıyordu kendine, buna karşılık, postkolonyalist/küreselleşmeci kapitalizm daha ziyade Museviliğin milliyetçi dindarlığını taklit ya da takip eder gibidir. Nereye nüfuz ederse etsin, her daim kendi kopulası içindedir. Her şeye ve her yere bulaşır, fakat hiçbir şeyin, hiçbir yerin –kendisi kalarak– kendisine sızmasına izin vermez.

İkincisi, Žižek’in “kopulamız” dediği şeyin Matruşka’vari bir yapısı vardır. Yani “biz”i sadece ait olduğumuz sosyo-kültürel dünyanın dışındaki “şedit dünyalar”dan koparmaz, aynı zamanda, kendi dünyamız içindeki “şedit dünyalar”dan da koparır. Başka bir deyişle, Žižek’in işaret etmiş olduğu “radikal sınıf ayrımı” sadece kazanan ve kaybeden ulusları, ülkeleri ya da diyarları birbirinden koparmaz, aynı zamanda, bizzati bunların her birinin içine de işler. Ya da şöyle söyleyelim: Söz konusu “radikal sınıf ayrımı” ulusların her birini “iki ulus”a böler, hatta radikal hareketlerin –elbette bu arada solun– kendi içine doğru da yürür. Kathrin Hartmann’ın Almanya koşullarında tecrübe ettiği hal, sanırım bugünlerde hemen her yerde tecrübe edilebilecek bir yarılmanın ifadesi olarak görülebilir:

Akşam bir restorandayız, masada bir grup gazeteci ve akademisyen oturuyor. Karınlar tok, bardaklar kırmızı şarapla dolu, eşitler arasında veya en azından benzer düşüncelere sahip olan kişiler arasında olduğu gibi konuşulup anlaşıyor. Masadakilerden birisi aniden “Hartz IV ödemesi [sosyal yardım] alanlar gıda bankasına yalnızca en son iPhone’u satın alabilmek için gidiyor” diyor. Aslında anlaşılır bir çıkış, çünkü böylesi masalarda insanlar hep önemli görünmek ister. Ancak, görüldüğü kadarıyla bu cümle birilerini tahrik etmek için dile getirilmemiştir. En azından bu korkunç iftira kimseyi rahatsız

etmiyor ve kimse itirazda bulunmuyor; birisi onayladığını göstermek için başını sallıyor. Nasıl olabilir? Masada bulunan herkesin, tatmin olduğu ve takdir gördüğü bir işi var, hatta bazıları ortalamanın üzerinde bir gelire sahip. Herkes üniversite mezunu, politika ve kültürle ilgili, bunun yanında ülke genelinde dağılımı yapılan en az bir adet gazete okuyor. Hatta aralarından bazıları eskiden solcuydu (bugün ise “gerçekçi” olduklarını öne sürüyorlar). Aslında başlıca ahlaki konularda aralarında bir fikir birliğinin olması gerekirdi. Örneğin birisi başka bir grup hakkında “yabancılar işyerlerimizi çalıyor” veya “siyahilerin hepsi uyuşturucu satıcısı” gibi ayrımcı bir cümle kursaydı, karidesler herkesin boğazına takılıp kalırdı. (...) İnsanlar artık öylesine tanışmıyor ya da buluşmıyor. Almanya’da farklı tabakalar birbirinden artık öylesine uzaklaştı ki, kesişme noktaları neredeyse

Bugün, kapitalist küreselleşme sürecinin –hız kesip kendi içine kapandığı ya da kapanmaya meylettiği– bu evresinde, kültürel çark ya da dişli büyük ölçüde “kullanışsız” hale düşmüş görünüyor. Bu sebeple görece uzun ve huzurlu bir “çok-kültürcülük” döneminin kapanıp yerini hemen her yerde yükselen “kültür savaşları”na bırakması, bu gelişmenin emaresi olarak görülebilir.

tümüyle ortadan kalktı ve farklı tabakalardan insanların karşılaşp iletişim kurduğu yerler yok oldu. İşyerlerinde böyle bir şey zaten söz konusu değil; (...) insanlar günlük tüketim alışkanlıkları çerçevesinde de artık karşılaşmıyor, çünkü yeni yoksullar kitap ile şarabın eşleştirildiği lüks dükkânların, sık butiklerin, haftalık pazarların, organik ürünler satan yerlerin ve alışveriş marketlerinin dışına itilmiş paralel bir tüketim dünyasına muhtaçlar.¹⁶

Çifte karanlık

Žižek –haklı olarak– bugün “bizim” birincil “etik-politik vazifemizin”, hatta yükümlülüğümüzün, sadece “kopulamızın” dışındaki gerçekliğin farkına varmak değil, aynı zamanda ve asıl, bu korkunç şeylerdeki rolümüzü, sorumluluklarımızı apaçık biçimde idrak etmek olduğunu düşünür ki, bu düşünce de bizi yine –daha önce işaret ettiğimize– benzer bir çıkmaza sokar gibidir: Radikal olarak farklı bu iki Matruşka’vari dünyanın biri içinde yaşarken, nasıl olup da

başka, farklı bir dünya tahayyül edeceğiz?

İhtiyaç duyduğumuz şey politik bir doğruluk değil, tam tersine doğru bir politika elbette. Fakat bu farklı dünyaları birbirine açıp bağlayabilecek doğru bir politikayı, bu dünyaların birbirlerine bakıp karşılıklı olarak mesullenecekleri tek bir dünya halini nasıl tahayyül edip hayata geçireceğiz?

Bu kritik soruya son bölümde geri döneceğim, fakat şimdi bir parantez açıp öncelikle bu iki farklı âleme biraz daha yakından bakmaya çalışacağız. Kısacası, şu hayali Hacivat-Karagöz çekişmesine göz atacağız. Öyleyse, Lec’in aforizması ile açtığımız bu bölümü, yine ona referansla kapatabiliriz: Gökyüzü her iki âlemde de bulutlanıyor, evet! Fakat ilkin sanırım şu gerçeği idrak etmek durumundayız: Birinin ya da birilerinin ayaklarının altındaki, diğerinin ya da diğerlerinin ise kafasının üstündeki gökyüzü kararıyor. İkinci perdede işte bu çifte karanlığı ve onun olası ufkunu taramaya çalışacağız.

NOTLAR

- 1 Sabri F. Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler: Denemeler ve Araştırmalar*, Mayaş Yayınları, 1983, s. 69. [Alıntı metin içindeki imlâ tercihleri korunmuştur.]
- 2 Heinrich Geiselberger (ed.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma*, çev. M. Şahin, A. Biçen, A. N. Bingöl ve O. Kılıç, Metis Yayınları, 2017. [Metin içinde bu kitaptan yapılacak alıntılar sayfa numaraları ile verilecektir.]
- 3 www.thegreatregression.eu
- 4 Metin içindeki tüm Lec alıntıları şu kitaptan alınmıştır: *H/Nayır! Aforizmalar*, çev. Mehmet Aşçı, Sait Eroğlu, Ayrıntı Yayınları, 1990.
- 5 “World in Crisis: Bending, Quaking, Breaking”, hyperallergic.com/date/2017/08/20/
- 6 *Herkes İçin Evrim: Darwin’in Teorisi Hayata Bakış Açımızı Nasıl Değiştirir?*, çev. Gürol Koca, Metis Yayınları, 2011, s. 60.
- 7 Wilson, örnek olarak, su yüzeyinde yansıyan ışığa doğru yönelecek biçimde evrim geçirmiş deniz kaplumbağalarının, kumsallara yazlık evler inşa edildikten sonra, buralardan gelen daha güçlü ışığa yönelen ölümcül yolculuklarını anıyor. *A.g.e.*, s. 61.
- 8 <http://blogs.lse.ac.uk/lsereviewofbooks/2017/05/15/book-review-the-great-regression-edited-by-heinrich-geiselberger/>
- 9 www.thegreatregression.eu
- 10 *The Ends of Globalization*, University of Minnesota Press, 2000, s. ix.
- 11 *A.g.e.*, s. 72.
- 12 *A.g.e.*, s. 120-121.
- 13 Orhan Koçak bir yerde bu meselenin sol-ıç ya da daha doğru bir ifadeyle “sollar-arası” yansımalarına dair beş hamlelik önemli bir yazı kaleme aldı. Burada bu yazının eleştirel bir değerlendirmesine yeltenmeyeceğim, fakat sadece kritik bir noktaya işaret etmekle yetineceğim. Koçak bu yazılarda enternasyonalist solun nasyonalist eğilimlerini şevkle topa tutar, ancak aynı şevkle bir kozmopolitizm savunusu yapmaz; dahası kozmopolitizmin liberal ve/veya sol versiyonlarının günümüzdeki hali hakkında pek bir şey söylemez. Koçak’ın “Kozmopolitizm ve Enternasyonalizm” yazıları için adres: www.birikimdergisi.com.
- 14 Bu meseleyi daha önce başka bir yerde etraflıca ele almaya çalışmıştım: “Kendimize Ait Bir Roma”, *Express*, Aralık 2017, sayı 128.
- 15 “Until the rich world thinks ‘one world,’ migration will intensify”, <https://www.rt.com>.
- 16 *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar: Tüketim Toplumundaki Yeni Fakirlik*, çev. E. Levent Bakaç, Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 12-15.

MÜZİK DOLABI

İSVEÇ'E DÖNÜŞ

Neneh Cherry *Broken Politics*

Aralık 1988'de yedi aylık hamileyken Top of the Pops'ta performans sergileyen Neneh Cherry, cinsiyet klişelerine o dönem için "zorlayıcı" kabul edilebilecek bir tavırla saldırmıştı. Yirmilerinin başında yolu The Slits ve X-Ray Spex'le kesmiş Cherry'den gelen bu on beş dakikalık anarşi, karikatürleştirilmiş bir televizyon hatırası olarak kalabilirdi, ama dünya çapında hit olmuş "Buffalo Stance"i söyleyen Cherry olunca, bugün bile bir örnek olarak yarattığı etkiyle anılıyor. O single ve ilk albüm *Raw Like Sushi*'nin gelirinin bir kısmı, bu kayıtlar için yarı zamanlı çalışmış, Bristol'ın yeraltı kulüplerinde "soundsystem" olarak takılan The Wild Bunch'ı kendi müziklerini yapmaları için maaşlı olarak zorla stüdyoya sokmuştu. Sonucu da 1991'de çıkan ve baştan sona getto ağıdı olarak tanımlanabilecek Massive Attack başyapıtı *Blue Lines* olmuştu. İyice kalabalıklaşan şehirlerin kenarından köşesinden gelen sokak kültürü ve ruhu-nun müziğe derinlemesine nüfuz ettiği bu dönem öncesinde, sokak jargonuyla bir çok-satan yaratan

şarkıcı, kendi kariyerinin ötesinde böyle önemli etkilere de sahip. İşbirliğine, karşılıklı beslenmeye, uyum içerisinde beraber iyi olma becerisine verdiği değer, Cherry'nin müzik hayatına yön verdi. Adın-

dan bolca söz edildiği zamanlar, çoklukla yaptığı düetlerin ertesine rastladı. Sesi bir yerlerde konuk olarak kulağımıza çalındığı her sefer, dönüp solo kariyerine baktığımızda ilk albümündeki elektronik pop ve ikincideki yarım kalmış r&b girişimine denk geldik. Ve (maalesef) Youssou N'Dour ile kaydettiği "7 Seconds"ın başarısı üzerine piyasaya sürülen üçüncü albüme. Cherry'nin katılım gösterdiği her esere değer kattığı, ancak kendi şarkılarını söylemek için doğru müziği kuracak personeli bir türlü etrafına toplayamadığı zamanlar.

2012'de, zamanında Coltrane'i ve Neneh'nin elinde büyüdüğü avangard cazcı Don Cherry'yi kırımı-zı haliyle karşılayan (ve aynı zamanda doğduğu) ülke olan İsveç menşeli caz üçlüsü The Thing ile ortaklığıyla başlayan, 2014'te 18 yıl aradan sonra gelen ilk solo *Blank Project* ve ekimde gün yüzü gören *Broken Politics*'li ikinci döneminde ise işler tersine dönmüş görünüyor. Son albümün prodüktör koltuğunda bir öncekinde olduğu gibi Kieran Hebden (Four Tet) oturuyor olsa da, Tricky'nin elini sıkkan herkesin hayatını saran karanlık atmosfer dışında ortak bir özellik paylaşmıyor bu iki kayıt. Hebden, *Blank Project*'te albüme katılan RocketNumberNine'in yarattığı agresif ve kaotik düzenlemelerini sadeleştirmekle vaktini harca-

miştı. *Broken Politics* ise Four Tet müziğinden de aşına olduğumuz boşlukları yücelten minimalist yapılarını Cherry'nin hizmetine sunuyor. Bu yapı önceki albümün tutkulu ve dışa dönük sözleriyle uyumlu değil, ama albümün kaybolan düşünceler ve çağrışımlarla bezeli soyut kendi kendineliğini örten bir çatı, Cherry'nin en çok öne çıkan yeteneği olan vokali için bugüne kadar sağlanmış en rafine altyapı. Bu da, *Broken Politics*'i, bir söz yazarı veya şarkıcı olarak adını müzik tarihinin en başına belki yazdıramayacak, ama bir dönemin ruhunu yakalayıp 54 yaşında bile kaybetmemiş ve adı trip-hop'la birlikte anılacak birkaç sestenden biri olan Neneh Cherry'ye özlem duyulduğunda başvurulacak adres haline getiriyor. UTKU TOY

BREXIT İÇİN ALARM VAKTİ

The Good, The Bad & The Queen *Merrie Land*

Böyle bir yazıya debut'sünden sonra çok uzun süre sessiz kalan The Good, The Bad & The Queen'i hatırlayarak başlamak fena olmaz herhalde. Grupla ilgili ilk haberler çıktığında pek çok müzikseverin nabızı fena hızlanmıştı: Damon Albarn, Blur, Gorillaz ve Verve'le de teşrik-i mesai yapan gitarist Simon Tong'u, Havana 3am'den sonra müzik işinden elini eteğini çeken Clash başcısı Paul Simonon'u ve Fela Kut'i'nin efsanevi davulcusu Tonny Allen'i yanına alıp Danger Mouse yapımcılığında bir albüm üzerinde çalışıyor! 2007 yılı, beklentilerimizi karşılayan o klas albümü getirmiş, ancak aynı kadro bir daha birlikte stüdyoya girmemişti. Albarn'ın altını çizdiği bir konu vardı, "The Good, The Bad & The Queen plağın adı, bizim ismimiz yok" diyordu ısrarla. Belki de adı konmamış bu ilişki, tek albümlük bir mace-raydı. Ama derken, 2014'te, ekibin yeni şarkılar yazdığı duyuldu. Geçen seneyse sil baştan yepyeni bir albüm için kolları sıvadıkları haberi geldi. Çünkü Brexit her şeyi değiştirmişti. İngiltere müzik dünyasında, Brexit'le ilgili düşüncelerini notaya dökenler az değil. Bu şarkıların içinde Goat Girl'ün "Scum"ı gibi, "Cidden düşünüyorum da, birileri bunların içeceğine bir şey mi kattı / Koca ülke nasıl bu kadar kalın kafalı olabilir ki?" diyeni de var; Shame'in "Visa Vulture"ı gibi alaycı olanları da. Billy Bragg'in sıradan Brexit yandaşlarının bakış açısını illendirdiği "Full English Brexit"ini, Paul McCartney'in son albümündeki ciddi "Despite Repeated Warnings"i ve

Mick Jagger'ın orta yolcu "England Lost"unu da bu listenin nadideleri arasına koymak gerekir. 2018 Brit Ödülleri'nde, "Söyleyecek tek şeyim var, o da bu ülke hakkında. Burası çok güzel bir yer ve harika bir dünyanın parçası. Lütfen izole olmasına izin vermeyin" diyen Albarn'sa, bakış açısını koca bir albümle ekliyor tüm bu tartışmaya... Merrie Land'deki İngiltere, ressam Turner'ın boyadığı ya da Emily Brontë'nin *Uğultulu Tepeler*'de anlattığı yer öncelikle. Masalsı, ortaçağdan kalma. O kadar ki, kaydı Geoffrey Chaucer'in *Canterbury Hikâyeleri*'nden bir alıntıyla başlatmakta sakınca görmemiş Albarn: "İşte bu azizlerden çok özel biri de / Bir din şehidiydi (...) / Kim dara düşerse ona yardım ederdi." Hemen ardından da kırsal İngiltere boyunca yaptığı hac yolculuğunun (onun için dini anlamı var mı bilmiyoruz ama, kültür/doğa turizmi için de aynı rotayı izleyen çokmuş) üzerinde bıraktığı izlenimlerle devam etmiş: "Eski bayrağım / Kara ormanım / Gün doğumum / Eğer beni terk ediyorsan bir hoşçakal de lütfen / Eğer beni terk ediyorsan en azından numaranı bırak / Bavulumu toplayacağım / Bir taksi tutacağım ve sana el sallayacağım. /.../ Söz sanatı yapmıyorum / Tüm kalbimle söylüyorum / Bu ülkeyi seviyorum / Danların memleketi, bir kan bağımız var seninle / Siz birlikte çalışıyorsunuz / Birkaçının cebine serveti ve parayı koyanlar / Okul sıralarını dolduranlarsınız / Ama onlar hepimizle güllüp eğleniyorlar / Hayasızlar ve siz onlarla birlik olmamalısınız / Saraylarda büyümüş, bizden ayrı düşmüşler çoktan."

Avrupa Birliği'ne gönülsüz bir veda olarak tanımladığı bu romantik albümün liriklerini, Lou Reed'den öğrendiği bilinç akışı tekniğiyle yazmış Albarn. Dolayısıyla söyledikleri bazen çok doğrudan, bazen de üst üste biniyor, karışıyor, birbirinin içinde eriyor. Bununla birlikte, arkasındaki yaylı grubunun iştirakiyle de, sakın, saykodelik bir İngiliz folku olarak tanımlayabileceğimiz müzik alabildiğine berrak. Clash gibi tınlayan "The Truce Of Twilight" şu anki favorimiz, ama her dinleyişte dilimize takılan parça sayısı artıyor.

Ve bir de küçük eleştiri gelsin bitirirken: Farketmişsinizdir, Albarn aşağı, Albarn yukarı! Kabul, sonuç mükemmel, ama albümün prodüktörü Tony Visconti'yi de sayacak olursak şu beşliden daha bombastik bir şeyler de çıkmaz mı acaba diye düşünmekten kendimizi alıkoyamıyoruz. Kim bilir, belki o da üçüncü albüme... İLKER AKSOY

SİNEMATİK KAOS

Julia Holter *Aviary*

"Albüm lal hissettiğim bir dönemin seslerini keşif çabası. Delirmiş ve gürültücü bir dünyada yaşıyoruz, çok fazla şey oluyor ve kelimeler kifayetsiz." Los Angeles sakini besteci Julia Holter'ın beşinci stüdyo albümü ismini Beyrutlu yazar Etel Adnan'ın bir öyküsünde geçen bir cümleden almış: "Kendimi çığlık çığlığa kuşlarla dolu bir kuşhanede buldum." Kuşlar çok eskilerden beri belleğin simgesi, hatıralar tıpkı kuşlar gibi bazen göz alıcı, bazen gevezelikleriyle boğucu. Ebeveynleri tarihçi olan Holter bugün ile geleceğin geçmiş tarafından yoğrulduğunu çoktan öğrenmiş olsa gerek. İlk kayıtları *Tragedy* ve *Ekstasis*'te klasik edebi eserlere sıkça göndermede bulunan mü-

zisyen, yaptığı işi, geçmişe ait farklı yerler ve zamanlardan topladığı edebi ve işitsel metinleri müziği aracılığıyla kaydetme süreci olarak tanımlamakta. Cinnet ve kargaşanın baskınlaştığı günümüzde tuttuğu müzikal zaatlarla olan bitene bir anlam vermeye çalışıyor Holter ve müzik onun ellerinde bir empati vasıtasına, git-tikçe parçalara ayrılan bir dünyada tekrar yek-vücut hissedebilme yöntemine dönüşüyor. 90 dakikaya yayılan 15 şarkıdan müteşekkil *Aviary* hiç kolay bir dinleme değil. Açılışındaki öforik "Turn The Light On" misafirperver davranışa da, geleneksel yapıları reddeden ve içgüdülerini takip eden kimliğiyle dinleyiciye kolay çözümler sunmuyor. "Whether" ve "Les Jeux To You" gibi marşlaşabilecek şarkılar da mevcut, ancak Holter dokunduğu her şeyi kaotik hale getirmeye

meyilli. Avant-pop'a kaydığı *Loud City Song* ve örtüyü daha da kaldırdığı *Have You In My Wilderness* albümlerinin aksine, dinleyicinin hep bir adım önünde gidip bilinç akışı deneyleriyle kaybolmuşluk hissi yaratan *Aviary*, tekil şarkıların muvakkat ödüllerile değil, sabırla tecrübe edilecek bütünsel bir kavrayışla algılanması gereken bir kayıt. Ziller yankılanır, yaylılar şahlanırlar, davullar zangırdar ve synth'ler köpürürken hasıl olan ses külçesinin içinde yolumuzu ancak iki nefesliyle eserlere melodi hissi üfleyebilen Holter'ın vokali sayesinde bulabiliyoruz. "Colligere" ve "Worlds I Heard"ün neoklasik denemeleri "Everyday Is An Emergency" ve "Chiatius"un bilinçli kakofonisine karışırken yaratıcının merak ve şaşkınlık güdülere dinleyiciye de yansıyor. Holter yine oyunbaz, sadece oyun anlayışı her-kesten farklı. "I Shall Love 2"nın kapanış zirvesi geldiğinde müthiş bir film sahnesi izliyor gibi hissediyoruz; *Aviary* uzunluğuyla, hülyalı haliyle, dramasıyla ve gerilimiyle "sinematik" sıfatına çok yaklaşıyor. Holter aslında pek değişmedi, çapraşık sesleri hazmedilir hale getirmekte hep mahirdi, sadece artık ihtiraslarını hayata geçirebilmek için çok daha özgür. Tıpkı kuşlar gibi. YİĞİT ATILGAN

KÖTÜ TOHUMLARLA YOLA DEVAM

Marianne Faithfull *Negative Capability*

1960'ların sonlarında karşı kültürün ikonik figürlerinden biri olan, idilik İngiliz folk şarkıları okuyarak başladığı müzik hayatını '70'lerin sonlarında post-punk'a evrilten, nihayet parazitlenmiş, puslanmış sesiyle rock baladlarında uzmanlaşan Marianne Faithfull 71 yaşında 21. stüdyo albümünü çıkardı. Demek ki, bu gelgitli, inişli çıkışlı ömürde tutunduğu esas dal yine müzik oldu. 1987'nin ünlü *Strange Weather*'ından sonra verdiği aranın ardından 2000'lerde sanki biraz daha iştah ve süreklilik yakaladı gibi üstelik. Albüme adını veren "olumsuz kabiliyet" Keats'in

uzunçalar

The 1975 A Brief Inquiry into Online Relationships
Ah! Kozmos Beautiful Swamp
Billy F Gibbons The Big Bad Blues
Bryan Ferry and his Orchestra Bitter-Sweet
Calvin Johnson A Wonderful Beast
Cat Power Wanderer
Earl Sweatshirt Some Rap Songs
Elvis Costello & The Imposters Look Now
Jeff Tweedy Warm
John Grant Love Is Magic
Macy Gray Ruby
Mark Knopfler Down The Road Wherever
Mudhoney Digital Garbage
Neil Young Songs for Judy
Seasick Steve Can U Cook?
Serdar Ateşer İş İşten Geçer Geçmez Ordayım
Thom Yorke Suspiria
Timasniwen Tikmawen
Tom Morello The Atlas Underground
Vanessa Paradis Les sources

kısaçalar

Annie Lennox Requiem for a Private War
Buzzcocks Orgasm Addict
Chemical Brothers Free Yourself
Christine & The Queens La marcheuse
Cypress Hill Muggs Is Dead
Joe Strummer 15th Brigade
Lambchop Give Me Your Love (Love Song)
Marc Ribot & Tom Waits Bella Ciao
Paul Weller The Soul Searchers
Richard Thompson Trying

özellikle Shakespeare için kullandığı bir sözmüş, olayları, karakterleri farklı açılardan görebilme yeteneği gibi bir hal. Son yıllarda kadim dostlarından bazılarını yitirdikçe, sağlık sorunları arttıkça yaşadığı yıllara belki de bu perspektifle bakma arzusu albümün arkasında yatan fikir. Nitekim *Negative Capability* acılarıyla, kayıplarla, elle tutulamayan zamanın muhasebesiyle örülü. PJ Harvey'le beraber yaptığı albümlerle tanınan Rob Ellis ve The Bad Seeds'in mülti-enstrümantalisti Warren Ellis, albümde prodüktörlük koltuğunu paylaşmış, Nick Cave, Ed Harcourt, Mark Lanegan kimi şarkılara iştirak etmiş. Faithfull'un sesini boğmayan, tam tersine güçlendiren, detaylandıran, destekleyen bir sound yakalanmış. Faithfull'un ilk hiti "As Time Goes By"ı, *Broken English*'ten "Witches Song"u yeniden okumasını Warren Ellis istemiş, Dylan'ın "It's All Over Now, Baby Blue"sunu tekrar yorumlamayı ise Faithfull kendi tercih etmiş. Albümün insicamını bozmayan yorumlar bunlar. Fakat Faithfull'un son yıllarda yaşadığı Paris'te 2015'te vuku bulan İŞİD saldırılarının ardından yazdığı, dünyanın gidişatını sorguladığı "They Come At Night", gergin, elektrik yüklü temposuyla albümün debisini yükseltiyor ve Faithfull keşke bir de bu rock vurgusuyla bir albüm daha yapsa dedirtiyor. O zamana kadar, son başyapıtı negatif diya-lektiğin izdüşümleriyle dolu *Negative Capability*. MERVE EROL

Uzayda 20000 fersah

Efsane albüm elli yaşında! Efsane lafın gelişi, olur olmaz kullanılageldiği üzere, basmakalıp bir sıfat değil. Elli sene de yarım asır, dile kolay, başka bir çağ. Cep telefonunun, internetin, dijital teknolojinin olmadığı, dünya haritasının bambaşka olduğu günler. Çıkış tarihi 22 Kasım 1968. Ama o gündür bugündür, dün çıkmış gibi dinlenen, her kuşağın yeniden keşfettiği, sayısız müzisyene ufuk açan otuz şarkılık ölümsüz eser. Ellinci yıl şerefine, genişletilmiş ve döneminin teknolojik kısıtlarının perdelediği boyutlarını açığa çıkaran yeni baskısının arz-ı endam ettiği *The Beatles*, nam-ı diğer *Beyaz Albüm*'e selam duruyoruz. “Muhteşem Dörtlü”nün imgelemine düşüşünü, doğum ânındaki zamanın ruhunu, yaratıcılarının kişisel konumlarını, katkılarını ve o sihirli grup kimyasını görmek için *New Yorker* dergisinin Kasım 2018 sayısına ve albümün dünyaya ayak bastığı hafta *The Guardian*'ın yaptığı karşılamaya bağlanıyoruz.

JASON ORLANDO

Beatles'in şaheseri *Beyaz Albüm* elli yıl sonra hâlâ güzel, hâlâ kalıcı, hâlâ kapağı kadar temiz ve saf ve grubun adından öte bir açıklama ya da tarife gerek bırakmıyor.

Beatles'in herkes tarafından *Beyaz Albüm* olarak bilinen *The Beatles* isimli dokuzuncu uzunçalarının ellinci yıl dönümünü kutlamak için kasım ayında birkaç genişletilmiş baskısı yayınlandı. Birçok kişi tarafından “gelmiş geçmiş en iyi albüm” addedilen *The Beatles*'in ilk prodüktörü George Martin'in oğlu Giles Martin'in gözetiminde şekillenen bu versiyonlar albümün yenilikçiliğini, tuhaf, akıl ermez ve de davetkâr nefasetini ortaya sermekle kalmıyor, aynı zamanda Beatles'in kariyerinin zirvesindeki yerini ve kendisinden sonraki rock'n'roll albümlerine estetik mihenk taşı olma kimliğini görünür kılıyor.

John Lennon ve George Harrison, 1968 Nisan'ında Hindistan'ın Rishikesh kentinden İngiltere'ye döndükten sonra, Gibson J-160E ve Casino marka gitarlarını kaplayan saykodelik boya işlerini zımparayla kazıdı. Onlara ileri seviye bir transandantal meditasyon kursu için Maharishi Mahesh

Yogi'nin inziva yerinde eşlik eden müzisyenlerden biri olan Donovan, bunun tınılarını iyileştireceğini söylemişti. Harrison daha sonra bu durumu “Eğer boyayı ve cilayı söküp çıplak tahtaya ulaşırsanız gitar adeta nefes alıyor” diye açıklıyordu.

Saykodelik sembollerden böylesine bir sıyrılış, aslında grubun henüz Almanya ve ABD'ye gitmeden, saç kesimleri Astrid Kirchherr'in fotoğraflarıyla fetişleştirilmeden, *A Hard Day's Night*'tan ve Shea Stadyumu'ndan önce Liverpool sakini yeniyetmeler olarak yola çıktıkları dönemden beri biriktirdikleri Beatles mitolojisi, alışkanlıkları ve geleneklerinin katmanlarını sökme çabalarının bir parçasıydı. Saykodeli ve Beatles'in bu fenomene etkili katılımı 1967 tarihli çığır açan albümleri *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* ile zirveye çıkmıştı. Albümdeki sürrealist parçalar tüm dünyayı büyülemiş ve kimilerine göre, 1968'in “Aşk Yazı”nın esin perisi olmuştu.

ABD'li siyaset kuramcısı Langdon Winner'a göre, “Batı medeniyetinin 1815'teki Viyana Kongresi'nden beri birlik olmaya en çok yaklaştığı an *Sgt. Pepper*'ın yayınlandığı haftaydı. O dönem Interstate 80 karayolu üzerinden ülkeyi geziyordum, benzin ya da

yiyecek bir şeyler almak için mola verdiğim her şehirde uzaklardaki transistörlü bir radyodan albümdeki melodiler süzülüyordu. İşittiğim en inanılmaz şeydi.”

Sgt. Pepper ile yıldızı barışmayanlar da vardı. Örneğin, İngiliz eleştirmen Nik Cohn albüme dair şöyle şikâyet etmişti: “Pop gibi hızlı, ısıltılı, seksi, gürültülü, müstehcen, ucube ya da vahşi değil. Pop ve beraberinde gelen imge, parıltı ve efsaneler olmayınca Beatles da pek bir şeye benzemiyor. Sihirli çizmelerini kaybedip herkes gibi insana dönüşmüşler, güncellenmiş Cole Porter gibiler, pürüzsüz, sofistike ve son derece sıkıcı.”

John Lennon da yıllar sonra “*Sgt. Pepper* için ilk konsept albümü denir, ama aslında pek bir yere varmıyor” yorumunu yapmıştı: “Bir sonraki albüm bize *Sgt. Pepper*'ı unutma ve müzik yapmaya dönme şansı tanıdı.” Grubu keşfedip menajerliklerini üstlenen plak dükkânı sahibi Brian Epstein'in 1967 Ağustos'undaki ani vefatından sonra, 1966'dan beri çıkmaktan vazgeçtikleri turnelerin baskıları olmaksızın, sanatsal başarıları ve dünyevi şöretelerinin zirvesine ulaştıkları bu dönemde, Beatles nihayet tüm kısıtlardan ve ataerkil etkilerden özgürleşmişti. Lennon'ın acıma-

sız bir reddediş olan *Maharishi* parçasında (sonradan adı *Sexy Sadie* diye değişti) bahsettiği gibi, grubun zamanla meditasyon ve aşram kültürü ile arası açıldıktan sonra artık hayatlarında bir baba figürü kalmamıştı.

“The Beatles denen sihir”

George Harrison’ın önyak olduğu Hindistan seyahati, sil baştan yapma ve en iddialı müzikal projeleriyle sonuçlanacak soyutlama süreçlerine hız verme amacı taşıyordu. Paul McCartney o döneme dair “Bir sonraki albüme dair konuştuğumuzu hatırlıyorum, George epey katıydı ve orada müzik hakkında konuşmak için değil, meditasyon yapmak için

göre daha çabuk sıkılan ve Londra’ya geri dönen Ringo Starr’a gönderdiği kartpostalda şunu yazdı: “*Davullarını hazırla, elimizde iki uzunçaları dolduracak kadar şarkı var.*”

Beatles’in canlı performanstan stüdyo işçiliğine geçişi ve bunun izin verip cesaretlendirdiği atomize süreç doruğuna ulaşmıştı. Tek bir istisna dışında Beatles’in tüm albümlerinin prodüktörlüğünü üstlenen George Martin, *Beyaz Albüm*’ü “*Herkesin nihai amacı her zaman canlı performansların havasını kayıtlara olabildiğince yakın bir şekilde yansıtmak olmuştur, bu sefer bundan başka bir şey de yapabileceğimizi farketmiştik*” diye anımsıyor. *Sgt. Pepper* bir performans taklidiydi, konser kalabalıklarının yerini kaydedilmiş tezahüratlar almıştı. Yeni albüm bu anlatısal desteği reddediyordu. Pitoresk mevzular da şarkılardan elini ayağını çekmişti, Magritte tablolarındaki figürler gibi, sürrealizmin içeriye sızdığı sokak manzaraları ve nazik flörtler, ihtiyar çiftler, beceriksiz aşıklar ve banliyölerde sıkışmış beyaz yakalıları yerine, güvensiz ve kaotik bir dünyanın berrak ve ham bir tasavvuru vardı.

McCartney albümün yeni baskılarına eşlik eden kitapçıktaki yazısında, “*Sgt. Pepper* bandosunu güneşli *Elysian Fields*’da çalması için ardımızda bırakıp elimizde harita olmadan yepyeni istikametlere doğru yola çıkmıştık” diyor. “*Abbey Road* stüdyoları güvenli alanımız haline gelmişti. Hem kendi dünyamızdaki hem de çevremizdeki gerilimler müziğimize tesir ediyordu, ama oturup çalmaya başladığımız an her şey görünmez oluyor, *The Beatles* denen sihir ortaya çıkıyordu.”

Fluxus boyutu

Parçaları bir roman ya da bir ressamın tuvali gibi birleşen *The Beatles* saykodeliyi geride

bırakıp avangarda kucak açarak daha karmaşık bir estetik ilkeler kümesini benimsiyordu. Lennon yeni sevgilisi kavramsal sanatçı Yoko Ono ile vakit geçirmeye başlamıştı. Ono Fluxus’la, manifestosunda, “*ölü sanat-tan, taklitten, yapay sanattan, gözbağcı sanat-tan, matematiksel sanattan arınmayı, sanatta sadece eleştirmenler, meraklılar ve profesyoneller tarafından değil, tüm insanlarca tamamen kavranacak devrimci bir seli, yaşayan sanatı, anti-sanatı, sanatsal olmayan gerçekliği teşvik etmeyi, kültürel, toplumsal ve politik devrimci kadroları birleşik bir cephede ve eylemde bir araya getirmeyi*” amaçladığını beyan eden sanat hareketiyle ilişkiliydi.

Beyaz Albüm - *The Beatles* da tıpkı *Sgt. Pepper* gibi bir konsept albüm ve konsept tam da albümün adında mevcut: Grubun saf bir soyutlama aracılığıyla tepeden tırnağa yeniden tanımlanması, iki plağın taş tabletler gibi yeni bir düzen getirmesi. (Richard Goldstein, *New York Times*’da “*The Beatles* otuz yeni şarkıyı sansürü aklı getirecek kadar süssüz, bembeyaz bir kapağın altında bir araya getirerek ‘evrimleri’ hakkındaki önkabullerimizi bir kenara koyup geçmişe dönmemizi talep ediyor” diye yazmıştı.)

“Barikatlar yılı”

Şarkılar görüngüsel, gizemli ve romantik bir boyutta ilerliyor, ses coğrafyası akıcı ve çağrışımları davet eden bir hal alıyordu. Beatles’in yokluktan damıttığı orkestral sesler, borazanlar, ses efektleri ve korolar şarkıları birer rüya mantığıyla donatıyordu. Düzen ile kargaşanın, hırpanilik ile mülayimliğin, alaleldek ile yüceliğin, titizce düzenlenen ile özensizce yanlış çalınanın yan yana bulundurulması, eleştirmen John Harris’e göre, ortaya “*tüm akılcı açıklamaların ötesinde bir*

bulunduğumuzu söylüyordu” diyor.

Ancak bulundukları ortam, Maharishi’nin dersleri ve özellikle kendiliğinden oluşan ünlüler komünitesinin etkisiyle şarkı yazım süreci ivme kazandı. Kısa bir süre sonra, John Lennon meditasyondan diğerlerine

dünya algısı” koyuyordu. Müzik “barikatların yılı” 1968’in tüm paniğini ve şiddetini soğurur gibiydi. Bir *Sunday Times* eleştirmeninin yorumladığı gibi, “Albümde müzikal olarak güzellik, korku, sürpriz, kaos ve düzen mevcut. Dünya tam olarak bu, Beatles da yaşlarının itisiyle bunun peşinde”.

Thomas Pynchon’ın *Gravity’s Rainbow* romanı gibi *Beyaz Albüm* de “göklerden gelen bir çığlık” ile başlıyor. Bir Viscount uçağının jet motorunun homurtuları, bir Chuck Berry parçasının parodisi olup Beach Boys üyesi Mike Love’in Rishikesh’te önerdiği gibi sahte Beach Boys armonileri içeren “Back In The U.S.S.R.”in aceleci önsel küreselciliğini müjdeliyor. Anti-komünist John Birch Cemaati’nin komünizme destek olarak algılayıp lanetlediği parça bir şaka olarak başlamış olabilir, ama McCartney onu 2003’te Kızıl Meydan’da 100 bin kişiye çaldığında, 1968’in kıtaları aşan karşı kültür fikirleri meyvelerini vermiş ve dünya en nihayetinde müziğe yetişmişti. McCartney’in davul çaldığı bu yırtıcı açılış parçası, Lennon’ın Mia Farrow’un kızkardeşi Prudence’ı “dışarı çıkıp oynamaya” çağırdığı “Dear Prudence”ın Maharishi etkili pastoral saadetlerin akustik arpejlerine karıştığında albümün ölçeği ve iddiası da berraklaşmaya başlıyor.

Masumiyet şarkıları ve ayın karanlık yüzü

Albümün ilk iki yüzü William Blake şablonunu takip ediyor, “masumiyet şarkıları” daha sonra zuhur edecek karanlığın ipuçlarını taşıyor. Muhayyel bir pazar yerindeki genç aşıklara dair bir koroyu, McCartney’in çoban köpeği Martha’ya dair kontrpuan piyano deneyi niteliğinde bir kasideyi (“Martha My Dear”),

Lennon’ın halihazırdaki Beatles söylencelelerini alenen maddeler halinde reddini (“Glass Onion”) ve Bach eseri E Minör Bourree’nin keşfi işlevi de gören kanadı kırık kara bir kuşa dair tatlı bir tefekkürü (“Blackbird”) de içeren bu vinyetler tıpkı vodvil oyunları gibi tarz ve tonalite açısından sürekli kimlik değiştiriyor.

**Jet motorunun homurtuları
“Back In The U.S.S.R.”in
küreselciliğini müjdeliyor.
Anti-komünist John Birch
Cemaati’nin komünizme
destek olarak algılayıp
lanetlediği parça bir şaka
olarak başlamış olabilir,
ama McCartney onu 2003’te
Kızıl Meydan’da 100 bin
kişiye çaldığında, 1968’in
kıtaları aşan fikirleri
meyvelerini vermiş
ve dünya en nihayetinde
müziğe yetişmişti.**

Ancak, mavi notalar ufaktan karnavala sızmaya başlıyor, Miami sahilinden “Güney Dakota’nın siyah madencilik şehirlerine” uzanan ABD imgeleri silahlı şiddet kavramı ile yan yana diziliyor, cumartesi matinesi kovboyu Rocky Raccoon ani bir yara alıp ilahi lütf ile tanışıyor ve Lennon’dan iki farklı müstehzi silah karşıtı mesaj geliyor: Hiç gereği yokken kaplanları katleden “sapına kadar Amerikan” Bungalow Bill ve Ulusal Silah Birliği’nin sloganı “Mutluluk, namlusu sıcak bir

tabancadır”ın apartılıp madde etkisinde bir erotik gündüz düşünün esini haline getirilişi (“dibe çöküyorum, tetik çekmeye ihtiyacım var”).

İlk perde sona ermek üzereyken çocukça şeyler bir kenara bırakılıyor. McCartney’in gitarının nazikçe inleyişi ile (aslında Eric Clapton’ın gitarı) açığa vurulan acı dolu ve ilksel çaresizliği içeren “While My Guitar Gently Weeps” ve yağmacı kapitalizmin Orwellvari bir portresi olan “Piggies” gibi varoluşsal özelemlerle edebi iştahları bir araya getiren iki parçayı yine McCartney imzalı “Why Don’t We Do It In The Road”un patlayıcı yeniyetme şehveti takip ediyor.

Ve son olarak Lennon’ın çocukken onu deniz kenarına götüren müteveffa annesi için yazdığı can acıtıcı ve kalbi kırık noktalı virgül “Julia”. Sözleriyle “Anne” diye hitap ettiği, yoldaşlığının eski ilişkilerin dolduramadığı ruhsal yoklukları ikame ettiğini ve eski aşk şarkılarının eksikliklerini ortaya çıkardığını söylediği Yoko’ya (Japonca yazıldığında “okyanusun çocuğu” anlamına geliyor) beslediği taze aşkı yansıtan, metruk ve kayıp müşterek çocukluğa dair öyküye nokta koyan sersem edici bir solo gitar parçası.

1968’deki dinleyiciler bu noktada plağı değiştirip toplaşmakta olan fırtına bulutlarının gözardı edilemez hale geldiği ikinci uzunçalara geçirdi. Büyüyor olmak (“Birthday”) mevsunun koyulaştığı anlamına geliyor, parçadaki beklenmedik ve itekleyici on altı barlık ölçü ve arka plandan gelen çığlıklar ufukta beliren çalkantının habercisi oluyor. McCartney hâlâ Maharishi’nin vaazlarının ilahivari mutluluğunu uyandırmakta mahir (“Mother Nature’s Son”), ama kısa zamanda maske düşüyor ve korkutucu bir karanlık zuhur ediyor.

ELLİ YIL ÖNCESİNDE *THE GUARDIAN* SÜTUNLARINDA BEYAZ ALBÜM: KAFA KURCALAYAN SORULAR

Muammanın ipuçları

The Beatles bizleri yaptıkları işlerin anlamlarına dair ipuçları aramaya alıstırdı. Herkes *Sgt. Pepper*’ın kapağına bakıp referansları tanıma oyunu oynayabilir. Stan Laurel ve Max Miller burada, Marlon Brando ve Dylan Thomas şurada, peki Paul McCartney’in kafasının üstünden bakan kim?

The Beatles’ın tüm bu figürlerin etkisinde olduğunu düşünmeye yönlendiriliyoruz. Ama belki tam tersidir. Gördüğümüz kare kahramanlarla mı dolu, yoksa kötü adamlarla mı? Daha fenası, hepsi birbirine mi karışmış? Ya da belki tasarımcı Peter Blake kendi kafasına göre takılmıştır. Tüm bu soruların cevabını vermek mümkün olmadığına göre, Beatles’ın

yaptığı işlere yorumlayıcı bir yaklaşım sahteliğe kurban gidecek. Yine de sorular bitmiyor.

Şimdi de *The Beatles* albümünün kapağına bakın. Dışında boş ve parıltılı bir beyaz karton var, “The Beatles” ibaresi kabartmalı harflerle yazılmış, bir de seri numarası mevcut (benimki 0010192, sizinki kaç?). İçeride şarkı listesi ve grup üyelerinin birbirlerine zerre benzemediği siyah-beyaz fotoğraflar var. Plakların arasınaysa aynı fotoğrafların renkli kopyaları konmuş. Odanızın duvarları için. Bir de katlanmış bir kâğıdın bir yüzüne şarkı sözleri, diğer yüzüne ise Richard Hamilton’ın hazırladığı “Fab Four” (Muhteşem Dörtlü) tarihine dair kolaj basılmış.

Sgt. Pepper’ın kapak tasarımındaki panorama *The Beatles*’ın şarkılarına sızmış. Yeni albümdeki parçaların çoğu başka müzisyenlerin stiliyle özdeş seslerle dolu. Örneğin ilk parça “Back In The USSR” Chuck Berry’yi (“Back Home In The USA”), The Beach Boys’u (“409” ve “California Girls”den doğrudan bir

Beatles’ın yaptığı işlere yorumlayıcı bir yaklaşım sahteliğe kurban gidecek. Yine de sorular bitmiyor.

alıntı) ve erken dönem Beatles’ı içeriyor. Otuz şarkının tümünü sıralamaya kalksak aşağı yukarı altmış ismi anmak gerekir.

Tüm bunların anlamı ne? Birkaç izah mümkün. Belki Beatles hayran oldukları müzisyenlere atıfta bulunuyor. Belki bu isim-

lerden korkuyorlar ve “onların yaptıklarını onlardan daha iyi yaparız” diyorlar. Belki dünyaya sırtlarını döndüler (bu popüler bir bakış açısı olacak) ve artık sadece oyun oynayabiliyorlar. Ya da belki albüm tıpkı *Ulysses*’deki Holles Caddesi Hastanesi bölümü gibi özbilince sahip bir güç gösterisi.

Başka müzisyenleri çağırştıran sesleri bırakıp “gizemli” parçalara geçelim. “Julia” gerçekten John’un annesiyle mi ilgili? “Sexy Sadie” dedikleri Maharishi mi? “Martha My Dear”, Paul’ün köpeği mi? Hayır. Veya evet. John’un “Glass Onion”da söylediği gibi “İşte size başka bir ipucu / Deniz aygırı Paul’dü”. İlk yola çıktıkları zamandan beri Beatles içgüdüsel olarak ve saplantılı bir biçimde kendilerini tanımlamalardan uzakta konumlandırmaya gayret

“Beni yok say... var say”

“Dinlediğiniz en kirlili ve gürültülü rock’n’roll parçası” olma iddiasındaki “Helter Skelter” (o dönem Peter Townsend’in The Who’nun “I Can See For Miles” parçasına dair böbürlenmesiyle doğrudan rekabet içinde) öylesine vahşi ve pervasız ki, bizzat kendi sönmülmesi ile kavga edip geri geliyor, duvara çarpıp yanışını duyabiliyoruz (“Parmaklarımda su toplamış kabarcıklar var!”). McCartney’in şarkının ortalarında koyuverdiği acayip kahkaha belki de parçanın en kötücül detayı.

New Left Review dergisinin “bir burjuvanın değersiz bir korku çılgılığı” olarak küçümsemediği “Revolution” single’ının aheste ilk taslağı (her ne kadar Lennon tahrir/ şiddet üzerine konuşurken pasifizme dair gönülsüzlüğüne “Beni yok say... var say” diyerek tedbir alsa da) yine de Beatles’in karmaşık dünya meseleleri hakkındaki ilk aleni beyanı. Lennon, o dönem “Bu meselelere dair konuşma zamanımızın geldiğini düşünüyorum, tıpkı Vietnam Savaşı hakkındaki sorulara yanıt vermemeyi bırakma zamanımızın geldiğini düşünmem gibi” açıklamasında bulunmuştu. Zaten o noktada otosansürü bir kenara bırakıp hayatının geri kalan on iki senesini politik aktivizmin içinde geçirdi.

George Harrison tarafından yazılan ve öncekilerle eşleşen bir grup şarkı daha var. Yine maddi ve manevi arzuya dair şarkılar, ama bu sefer çerçeve ters dönmüş: Artık Tanrı’yı bulmuş (“Long, Long, Long”), albümün üçüncü yüzünü cınlayan gitar armonileriyle

bitirirken huzurlu nazarını dünya meselelerine yöneltmiş, eskiden tiksinti veren beşeri iştahları artık zararsız ve affedilebilir olarak algılıyor (“Savoy Truffle”).

Bu candan ve sevgi dolu alaycılık, Lennon’un peri masalı “Cry Baby Cry”’ın da ipucunu veriyor, parça McCartney’in tanımsız, başıboş perişanlık kırıntılarını, şaşkınlıklarını ve baş dönmelerini çıkmaz bir sokağa sokuyor. McCartney, “Beni geldiğim yere geri götürebilir misin? / Beni eve götürebilir misin?” diye yalvarıyor, çocukluğun saflığına dair nostaljik bir kahır onu ele geçirmiş gibi. Ama artık geri dönüş yok, Lennon tartışmalara yol açan yeni sevdasını meydan okuyan, biz-tek-siz-hepiniz bir tavırla ilan ederken “Ne kadar yükseğe uçarsan / O kadar derine gidersin / Hadi madem” diye haykırıyor.

2001: Uzak Macerası

Bundan sonra gelenler düzene dair her şeyin reddi, karmaşanın içine çekincesiz bir düşüş. Tıpkı 1968’in çok konuşulan başka bir nüfuz edilemez eseri olan Stanley Kubrick’in 2001: Uzak Macerası filmi gibi, Beyaz Albüm de bir kayıt mühendisinin stüdyodaki dokuz numaralı giriş kanalındaki denemeleriyle başlayıp Charles Manson’ın hayranlıkla “dünyanın sonundan gelen sedalar” olarak betimlediği seslerle biten Fluxus etkili “Revolution 9” ile gerçekliği terk edip boşluğun içine dalıyor.

Albümün başlangıçtaki kapsayıcı kimliği ancak karabasan çılgınlık ve harlı alevlerin eşliğinde tüketilince geri dönüyor. George

Martin’in eşlik ettiği Lennon’ın nihai ninnisinin Ringo imzalı nazik icrası “her yerdeki herkese” gönderilen fısıltılı bir “iyi geceler” ile son buluyor. Beatles, tıpkı Kubrick’in 2001’inde sonsuzluğun ötesine yolculuğundan geri dönen yıldız çocuk ya da müteşekkir bir kadının NASA’ya “1968’i kurtardın” yazan bir telgraf yollamasına yol açan ve altı hafta sonra yörüngeden bir yeni yıl duası okuyan Apollo 8 mürettebatı Frank Borman gibi dünyanın üzerinde süzülüyor.

Bu yıldönümü baskısının remisklenmesi ve mastering’i Beatles’ın kayıtları üç ya da dört kanala sıkıştıran ve daha fazla müzik eklemek için netlikten ödün vermek durumunda kalan 1960’lar teknolojisi ile ne kadar kısıtlandığını da ortaya koyuyor. Albümün dijital olarak yeniden oluşturulan işitsel doğası sonunda tastamam, bulanıklık ortadan kalkmış, Ringo’nun trampetinden gelen kuru patırtı, Harrison’ın genzinden akan kibar hıçkırık, McCartney’in bas koşularının güm-bürtülü uçuculuğu ve Lennon’ın duraksamalı nefes alışları çok daha görünür hale gelmiş. Artık ne yapmaya çalıştıklarını tam anlamıyla duyabiliyoruz. Muntazam ve bütünsel yaratı bitmiş haliyle karşımızda, eski CD versiyonlarının görünür kıldığı jiletli eklentiler ve düzenleme hataları yok edilmiş, yerlerini dijital aktarımların pürüzsüz ve temiz keskinliği almış: Albümü ilk hayal edildiği düzleme yükselten nihai bir “katmanlardan sıyrılış”.

Yeni baskıya dahil edilen tali eskiz materyaller, özellikle Rishikesh şarkılarını Harrison’ın evinde kaydedilmiş sessiz bir akustik sette toplayan kötü bir şöhrete sahip “Es her Demoları” Beatles’ın detaycı ve telaşsız stüdyo süreçleri üzerine sert, ancak olumsuz olmayan bir ışık tutuyor. Matisse’in bir

etti. Kendilerinin bilincine vardıkları ilk uzunçalar olan Rubber Soul ile edindikleri bu takıntı Beatles’ın biçimini de tanımladı.

Eğer Beatles’ın izah ve eserlerini dış dünyaya yapılan atıflar aracılığı ile algılama çabaları karşısındaki muğlaklığı sadece basınla münakaşalarına dair bir konu olarak kalsa, ne bu konu ne de The Beatles albümü ilgiye layık

olurdu. Aslına bakılırsa, hepsi sanatçı olarak algılanma ve gazeteciler ile yorumcuların kurallarını reddetme taleplerine ilişkin. Beatles’ın içgüdüleri her zaman faydalarına oldu, duruşları kendileri için, müziklerini kavrayışımız için ve sonrasında öz algımız için son derece belirleyici. Kulağa büyük bir iddia gibi mi geliyor? Evet, öyle. Kahramanların arasında

yaşamak kolay değil, ama Beatles da, ister beğenin ister beğenmeyin, gerçeğin ta kendisi. Varlıkları anlamlı ve resmedilebilir.

Beatles sadece yeni müzikler ölçeğinde ya da sanatsal düzlemde yüksek puanlar toplamıyor, aynı zamanda bariz olmasına rağmen görülemeyen, henüz tam kavranamayan son derece yakın ve yeni bir gerçeği ortaya koyu-

yor: Sanat artık kendimizi ve dünyayı algılayış biçimimizin belirleyicisi olarak bilimin yerini alma sürecinde. Vurgu bu bağlamda yapılmalı, bu yapılmadan Beatles’ın ancak Dylan ve Godard’ın boy ölçüşebildiği yetkinliği kapalı bir kutu ve muamma olarak kalmaya mahkûm.

Ancak Beatles’ın sanatsal bilinci özerk. Kendi çerçevesi dışında hissetmek ya da tartışmak mümkün değil. Beatles’ın müziğinin ihtiva ettiği neşeli fikir ise bireysel bilincin dış dünya kadar hakiki olabileceği. Az sayıda başka müzisyenle birlikte bilim sonrası çağın ilk yurttaşları. Beatles, müziğiyle tanımlı; John Lennon, Paul McCartney, George Harrison ve Ringo Starr’ın evlerinde kim oldukları bambaşka bir konu. (Geoffrey Canon, The Guardian, 19 Kasım 1968)

tablosunun evrimini belgelemesi için bir fotoğrafçı tutmasını hatırlatır bir şekilde (1940 tarihli *The Dream*), içgüdüsel ve dolambaçlı sezgi sıçrayışlarının istikamsiz, neredeyse tesadüfi olduğu görünüyor, ta ki bu sıçrayışlar bir altın damarına dokunana dek.

Albümün dördüncü yüzündeki 28 saniyelik isimsiz ve izgesel "Can You Take Me Back" cüzünün filizlendiği uzun ve dağınık McCartney doğaçlamasına kulak vermek dinleyiciyi müziğin tam alev aldığı anın peşinde koşturup Ezra Pound konumuna yerleştiriyor. Özellikle, "Revolution"ın on dakika süren beceriksiz on altıncı tekrarı, önce baskıya öylesine dahil edilmiş gibi geliyor, sonra bir anda "Revolution 9"ın tohumları, boğuk "All Right" avazları ve Yoko Ono'nun ezbere metin okuyuşu beliriyor, iki parçanın birbiriyiyle bağlantısı görünürleşiyor.

Ardına kadar açılan algı kapıları

Yedi diske yayılan geniş baskı sadece saplantılı dinleyicilere uygun. Bu nüshadaki parçalar tıpkı 1994'te yayınlanan *Anthology* koleksiyonu gibi dinleyiciye kayıt sürecinin biktırıcılığının ortasında duvardaki bir sineğin bakışı açısını sunuyor. Ancak McCartney'i henüz 16 yaşında yazdığı ilk Beatles single'ı "Love Me Do"yu alâkasız bir ritmin eşliğinde

neşeyi söylerken ya da grubu bir anda adeta telepati aracılığıyla "Blue Moon"u ya da Elvis'in "You're So Square"ini çalmaya başlarken dinlemek bize yeni bir şey söylemese de kulağa cazip geliyor.

Gravity's Rainbow'un haykıran roketleri gibi Beatles da yakıtın ve motorun itiş gücü-

Lennon'ın nihai ninnisinin Ringo imzalı nazik icrası "her yerdeki herkese" gönderilen fısıltılı bir "iyi geceler" ile son buluyor. Beatles, tıpkı Kubrick'in 2001'inde sonsuzluğun ötesine yolculuğundan geri dönen yıldız çocuk gibi dünyanın üzerinde süzülüyor.

nün tükendiği irtifaya ulaşmıştı ve *Beyaz Albüm* sonrasına geriye sadece zamanla azalan bir ivme yadigarı kaldı. Nik Cohn, 1969'da "Artık kendi zamanlarına ve mekânlarına ait değiller, arafa doğru bir yolculuğa çıktılar" diye yazmıştı. "Bir bakıma toplumdan çekildiler ve artık geri dönmeleri çok zor. Otuz yıl sonra Elvis Presley kadar anlam taşıyacaklarına dair şüpheliyim."

Ama İngiliz eleştirmen John Harris'in dediği gibi, "müzisyenlerin ufuklarını standart uzunçalar formatının ötesine taşımalarına önayak olan belirleyici etmen bu otuz şarkıydı". St. Vincent ve Jay-Z'nin çağında, Radiohead'in *OK Computer* albümünün yirminci yıldönümünün hemen akabinde, Pink Floyd'un *The Wall* ve The Who'nun *Quadropenia* kayıtlarının kırkinci senesinde, Y kuşağının Beatles'ı "keşfettiği" Youtube videolarının ışığında şunu söyleyebiliriz: Abbey Road stüdyolarında o dönem açılan kapılar hiçbir zaman kapanmadı, kapanmaları da mümkün değil.

Beatles'in naif ve agresif deneysel müzisyenlikleri, en bölük pörçük ve ayrıştırıcı projelerini tesadüfi bir mükemmelliğe eriş-tirdi. *Beyaz Albüm* elli yıl sonra hâlâ güzel, hâlâ kalıcı, hâlâ kapağı kadar temiz ve saf ve grubun adından öte bir açıklama ya da tarife gerek bırakmıyor. Dünyanın her yanındaki gençlerin yeni plaklar kıyıya yanaşırken limanlara üşüştüğü bir dönem, elektriğin ve dünya savaşlarının ilk ve internetsiz hayatın son yüzyılı, radyo, sinema, televizyon ve caza'nın asrı geçmişte kalırken bu 94 dakika geleceğe uzanıyor, rock müziğin yüksek sanatlar tapınağına kabul gördüğü âni mimliyor.

DERLEYEN: YİĞİT ATILGAN

THE BEATLES'IN DÖRT UNSURU

Toprak ve su, ateş ve hava

Altı yıl önce Hamburg'dan gelip terbiye edilmemiş rock'larını üzerimize boca ettiklerinde, Beatles ateş ve havadan ibaretti, geleneksek tıbbın bu unsurlarla özdeş kıldığı gayretkeş ve belâgatlı olmak gibi özellikleri mizaçlarında taşıyorlardı. "She Loves You"nun dolambaçsız neşesini anımsıyor musunuz? Ritimleri beyaz rock'ta görülmemiş bir derinlik ve seksapeli içeriyordu. *Soul On Ice* kitabını hapishaneden yazan Kara Panterler üyesi Eldridge Cleaver ne olup bittiğini görebilirdi: "Bu tesirli ve erotik ritimler heyecan verici. Beatles hediye olarak siyahinin bedenini sunuyor ve bunu yaparken dinleyicinin de kendi zihni ve bedeni arasında iletişim kurmasını sağlıyor."

Her şeyin bir mevsimi var. Beatles döngüyü tamamladı ve yeni çiftte uzunçalarlarında tekrar bahara döndü. Paul McCartney, "Revolution 9"ın başında "Beni geldiğim yere geri götürülebilir misin?" diye soruyor. Evet, yeni bir mevsimin başına.

Müzikte gerçek ilerleyiş sadece kökleri yoldan ibaret değil.

The Beatles'ta toprak ve su, ateş ve hava ile buluşuyor. (Stereo dinlemeye değer bir albüm, bu sayede "Helter Skelter" fiyakalı ve hızlı bir parça olmakla kalmayıp benim için tüm zamanların en iyi otuz şarkısı arasına

The Beatles'ta toprak ve su, ateş ve hava ile buluşuyor. Beatles'ı dört unsur ve dört farklı huy ile ilişkilendirmek garipsenecek bir fikir değil.

giriyor.) Beatles'ı dört unsur ve dört farklı huy ile ilişkilendirmek garipsenecek bir fikir değil.

Ateş: George Harrison gerçeği gördü ve bizim de görmemiz için can atıyor. O bir vaiz, bir ateş adamı. Şarkıları "sen"den bahsettiğinde adres besbelli.

Karakterinin potansiyeline "While My Guitar Gently Weeps"te varıyor, bu benim için Phil Ochs'un

"Tape From California" parçası ile birlikte bağışlayıcı aşkı ciddi ve dokunaklı bir hale getirmekte başarılı olan ilk şarkı.

Toprak: Beatles'ın orijinal davulcusu Pete Best'in defedileceği belliymiş. Temelin bir toprağa ve bir düzlüğe ihtiyacı varmış. Ve Ringo'nun George Martin tarafından yaratılan aşırı duygusal festivalinin üzerinde "Good Night"ı söylemesi her şeyi doğru kılıyor: Ayağını yere sağlam basan adamın rüyası.

Hava: Paul McCartney grubun öykü anlatıcısı ve bu albümde "tipik bir McCartney şarkısı" diye bir şey olmadığını gösteriyor.

"Ob-la-di Ob-la-da", "Blackbird", "Helter Skelter" ve "Honey Pie" tek tek kusursuz ve profesyonel parçalar, içlerinde hatasız alıntılar ve nitelendirmeler var. En çok taklit edilenler de onun şarkıları, zira yazdığı şeylere kördüğüm olduğu şüphe götürmeyen benliğini yansıtmayı öncelik haline getirmiyor. Onun "seni" nesnel bir "sen"; abideler değil, eğlence sarayları inşa ediyor. Kuşkular onu etkilemiyor, umutlu bir adam

ve kullandığı araba havalı.

Su: "Şiddet hakkında konuştuğunda beni yok say... var say" tipik bir John Lennon cümlesi ("Revolution 1"). Ya da "Ben o olduğum kadar sen de osun ben olduğun kadar" ("I am The Walrus"). Ve Lennon'un müziği artık tam olarak böyle, bizim için iştmesi zor olduğu kadar, onun için de yapması zor. Su değişkenliğin sembolü. Lennon'un "Julia" ve "Revolution 9"daki melankoli akıcı müzikal çözümler bulmasına el vermeyecek kadar koyu ve kendine karşı acımasız. Aralarında bizim zamanımıza en yakın duran o ve dördünün içinde en etkileyici olan.

Beatles üyelerini karşılaştırmak, mizaçları üzerinden onları kutuplaştırmak, bir araya geldiklerinde sundukları zengin yelpazenin altını çizmeye hizmet ediyor. Beatles ayrılığa dair bir takım ipuçları sunsa da, bu albümü müthiş kılan şey bir arada olduklarında paylaştıkları. Beatles bizim yeni baharımız. Bu müziğin hakkını kelimelerle vermek mümkün değil. Baki kalan şey ise ses. (Geoffrey Canon, *The Guardian*, 26 Kasım 1968)

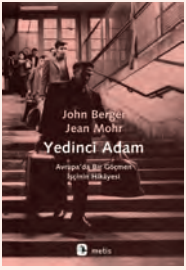
yeni kitaplar

Müfit Özdeş
Son Tiryaki
Metis Edebiyat
Bilimkurgu Öyküleri
224 sayfa

Riccardo Manzotti,
Tim Parks
Zihnin Ucu Bucağı
Bilinç ve Dünya Bir midir?
Çeviri: Ö. Duygu Gürkan
Metis Diyaloglar
168 sayfa

John Berger, Jean Mohr
Yedinci Adam
Avrupa'da Bir Göçmen
İşçinin Hikâyesi
Çeviri: Cevat Çapan
248 sayfa

Jacques Rancière
Nasıl Bir Zamanda Yaşıyoruz?
Söyleşi: Eric Hazan
Çeviri: Murat Erşen
Metis Diyaloglar
64 sayfa

Kojin Karatani
İzonomi ve Felsefenin Kökenleri
Çeviri: A. Nüvit Bingöl
200 sayfa

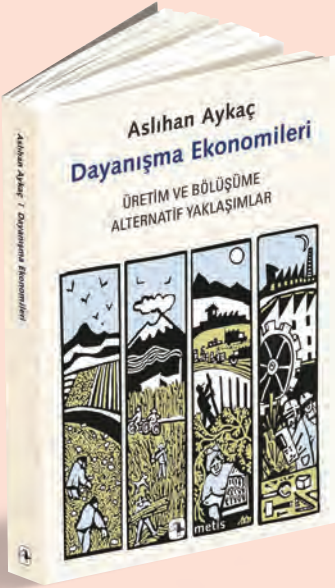
Byung-Chul Han
Zamanın Kokusu
Bulunma Sanatı Üzerine
Felsefi Bir Deneme
Çeviri: Şeyda Öztürk
136 sayfa

Alenka Zupančič
Cinsellik Nedir?
Çeviri: Barış Engin Aksoy
224 sayfa

ISBN-13: 978-605-316-145-5
264 sayfa

ISBN-13: 978-605-316-143-1
280 sayfa

Metis Cep Defteri
10.5 x 15 cm.
224 sayfa

Metis 2019 Ajandası
İnsan nedir ki?
Hazırlayanlar: Müge Gürsoy Sökmen,
Özde Duygu Gürkan
10.5 x 15 cm. 224 sayfa

Asuman Suner Hong Kong ⇌ İstanbul Şehri Şahsileştirmek

Basit bir önkabulden yola çıkıyorum: Bir şehri görebilmek için başka bir şehre ihtiyaç var. İnsan bir şehre yaşamak üzere gittiye, o şehrin gündelik hayat pratiğini öğrenmek zorunda. Şehre dikkatle, merakla, ısrarla bakmak demek bu. Ve insan yabancı bir şehre dikkatle bakarken, karşısında bir diğer şehrin silüeti belirir daima. Kişinin kendi şehridir bu.

Bu kitap, Hong Kong ile İstanbul'un geçtiğimiz otuz yıldaki küresel süreçlere eklenme çabalarını yan yana koyma denemesi belki. Ağırılık Hong Kong'a veriliyor; bir anlamda okurun İstanbul'a son otuz yılda benzer küreselleşme süreçlerinden geçmiş Asya'nın diğer ucundaki bir liman kentinin, Hong Kong'un merceğinden bakması mümkün kılınmaya çalışılıyor. İki kent arasındaki benzerlikler kadar farklılıkların da İstanbul'u değerlendirirken yeni bir perspektif sunabileceğini ümit ediyorum.

— Asuman Suner

Aslıhan Aykaç Dayanışma Ekonomileri ÜRETİM VE BÖLÜŞÜME ALTERNATİF YAKLAŞIMLAR

Son otuz yılda sosyal bilimlerin en temel konularından biri kapitalist üretim biçiminin küreselleşmesi oldu. Farklı disiplinlerden ve disiplinlerarası perspektiflerden kaynaklanan geniş bir literatür ortaya çıktı. Bu kitabımın, benim gibi küreselleşmenin “Başka bir alternatif yok” söyleminin boğucu iklimi içinde yetişmiş bir sosyal bilimcinin “küresel” olanın dışında yeni bir alan arayışı olarak okunmasını arzu ederim.

Dayanışma Ekonomileri, üretimde ve bölüşümde dayanışmayı odağına alan ekonomilerin ve ağların imkânlarını ve sınırlarını inceliyor. Bu bağlamda günümüzün çürüten demokrasileri karşısında “işyeri demokrasisine” vurgu yapıyor. İş ve çalışmanın niteliğinde ortaya çıkan güncel değişimleri tartışan kitap, küresel ekonomi içinde emeğin bugünkü durumunu değerlendiriyor, dünyanın farklı yerlerinden dayanışma ekonomilerine örnekler getiriyor ve küresel ekonomiye devlet ve piyasa dışındaki alternatifleri tartışıyor.

— Aslıhan Aykaç

metis

metiskitap.com

/metis-yayınevi

/metiskitap

bilgi@metiskitap.com

HAZIRLAYAN: DERYA BENGİ

dil tarih coğrafya

"Barbarella"
filminde
Jane Fonda

Bilimkurgu sözcüğünün icadı

Batı dillerinde genellikle "Science-Fiction" diye adlandırılan yazın türünün Türkçe karşılığı, daha doğrusu karşılık önerisi bu: "Bilim-Kurgu." Türk Dili dergisinin 1 Ocak 1973 tarihinde yayınlanan sayısı için science fiction konusunda bir özel bölüm düzenlememi istedikleri zaman bu sözcüğün Türkçe karşılığını bulmak için zorlukla karşılaşmıştım. Batı dillerinde de tek bir sözcükle yetinilmiyordu, bilimsel gelişmeleri, uzayı kapsayan bu yazın türü için. Kimi zaman "science fantasy", "speculative fiction", "anticipation" gibi sözcükler de uygulanıyordu. Ama en yaygını Science-Fiction'dı. Bu sözcüğün Türkçe karşılığını ararken Science sözcüğü değil de Fiction sözcüğü asıl zorluğu doğuruyordu.

Daha önce de birtakım sözcükler önerilmişti Fiction karşılığı olarak. Ali Püsküllüoğlu "Öz Türkçe Sözlük" adlı sözlüğünde "uyduruk" sözcüğünü öneriyordu. "Ataç'ın Sözcükleri" adlı betikteyse "imagination / hayal kuvveti" karşılığı olarak "kurgul" deymişti. Fiction sözcüğü de, insanın kafasında kurarak, kafasında biçimlendirerek ortaya çıkardığı yapıtlar için kullanılıyordu. Öyleyse kafasında kurmak deyiminden "kurgu" çıkarılarak Science-Fiction karşılığı Bilim-Kurgu denilebilirdi. Böylece bilim-kurgu sözcüğü çıktı ortaya. Türkçede kullanılan bitleştirilerek türetilmiş sözcüklere de benziyordu. İşlek bir sözcüktü ayrıca. *Orhan Duru, Milliyet Sanat, 16 Ocak 1976*

Uzay, aşk, metafizik

Sinematek Derneği'nde "2001: Uzay Yolu Macerası" (Kubrick) ve "Solaris" (Tarkovski) filmlerinin gösterimine paralel düzenlenen açık oturumda Giovanni Scognamiglio'nun söyledikleri: "Uzay Yolu" filmi "Solaris"i görmeden önce beni çok etkilemişti. Gerek öz gerekse biçim ve teknik olarak, o zamana kadar gördüklerimden çok daha başarılıydı. Ama "Solaris"i gördükten sonra, bu ikincisi bana çok daha yakın geldi. Filmin fantastik bir çıkış noktası var ama önemli olan uzay ve evren ile karşılaşan insanlığın insancıl problemleri. Belki tümüyle doğru bir tanımlama değil ama "Solaris" bir açıdan aşk filmi sayılabilir. Buna karşılık "Uzay Yolu" metafizik bir film. Fon müziğinde Strauss'un Zerdüşt temasını kullanışı, ilkel insandan süper insana sıçrayışı böyle bir metafizik arayışın ve sonsuz dönüşün kesin işaretleridir. Bizden üstün olan uzay uygarlığı ve bu uygarlığın bir kez daha filmdeki embriyo biçiminde dünyaya dönüşü, karataş sembolü oldukça karanlık yorumlar taşıyor. Kubrick'in bu bulanıklığı özellikle yaptığını sanıyorum... *Milliyet Sanat, 16 Ocak 1976*

minde dünyaya dönüşü, karataş sembolü oldukça karanlık yorumlar taşıyor. Kubrick'in bu bulanıklığı özellikle yaptığını sanıyorum... *Milliyet Sanat, 16 Ocak 1976*

Sait Faik'in en büyük korkusu

Orhan Kemal'in gözüyle Sait Faik: Alay edilmek, ti'ye alınmak, işletilmek Sait Faik'in en büyük korkusuydu. Onun için sağa sola çatar, onun için daha önce davranıp ti'ye alır, dalga geçer, karşısındakini işletirdi. *Varlık, 15 Mayıs 1967*

Geceyarısı Rumca plaklar

Güngör Kabakçioğlu'ndan bir Sait Faik anısı: Bir akşam Kulis'te oturmuş konuşuyorduk. Sait Abi beni masasına çağırdı, gittim. — Doğru söyle, dedi, gece saat ikiden sonra evime telefon ediyorlar, Rumca plaklar çalışıyorlar, sen mi yapıyorsun?

— Yok, dedim, ben yapmıyorum. — Şimdi bizim karikatürist Altan'a (Erbulak) sordum. O da, ben yapmıyorum dedi. Doğru söyle, bunu ya sen, ya o yapıyor. — Yapma Sait Abi, dedim, belki başkası yapıyordur. — Belki. Yapsınlar, yapsınlar ama uyurken olmaz yahu. Hastayım.

www.alfakitap.com /alfakitap /alfakitap /alfakitap

TERENTIĀNUS MAURUS

TENTEN'İN MACERALARI

KIRIK KULAK

ALFA

Yirmi beş sene önceydi / İncili Çavuş gaip ten seslendi / Ve koyuldu bando yola / Enternasyonal şalala /
Yirmi beş sene önceydi tastamam / Bir kulakta Sgt. Pepper / Öbüründe Ömer Hayyam / Dile kolay yirmi beş sene / İftiharla sunalım müsaadenizle /
Sırlı şarkılarla ve bilhassa Beatles'la / We get by with a little help from our friends / We get high with a little help from our friends /
Dostlar el verdi ayakta kaldık / Dostlar el verdi kanat taktık / Yirmi beş senedir müşterek nefes / Cümlemize Express

